

M

LETNIK XXXIII

SNOPIČ 1

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

RAZPRAVI: BAŠ F., DONESKI K ZGODOVINI GORNJEGRAJSKEGA. — BREZNIK A., IZ ZGODOVINE NOVEJSIH SLOVENSКИH SLOVARJEV.

IZVESTJA: SARIA B., »NORIŠKI VOJAK« V CELJU NI RIMSKI? — HOFFMANN E. - SCHMID W., ZOGLENELI OSTATKI RASTLIN V RIMSKIH NAJDBAH IZ POETOVIIJA. — SMODIČ A., RIMSKA KAMEJA IZ POETOVIIJA. — MRAVLJAK J., SODNA UPRAVA V DRAVOGRADU. — BAŠ F., RADENSKA TLAKA V LETIH 1806.—1815. — J. A. G., RUSKA ŽENA: NE TEPENA, NE LJUBLJENA. — KRITIČNI DNEVI. SLOVSTVO. — DRUŠTVENI GLASNIK. PRILOGA.

1938

IZDAJA ZGODOVINSKO DRUŠTVO V MARIBORU

Vsebina. — Table des matières.

I. Razpravi. — Dissertations.	Stran. — Page.
Baš Fr., Doneski k zgodovini Gornjegrajskega I. — Das Gebiet von Gornjigrad am Übergange des XVIII. ins XIX. Jahrhundert	1
Breznik A., Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. — Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher	17
II. Izvestja. — Rapports.	
Saria B., »Noriški vojak« v Celju ni rimski? — Der »norische Krieger« aus Celje — keine römische Skulptur?	32
Hoffmann E. — Schmid W., Zogleneli ostanki rastlin v rimskih najdbah iz Poetovija. — Verkohlte Pflanzenreste von römischen Ausgrabungen in Poetovio	33
Smodič A., Rimska kameja iz Poetovija. — Römische Kamée aus Poetovio	34
Mravljak J., Sodna uprava v Dravogradu. — Acta Dravogradensia	35
Baš F., Radenska tlaka v letih 1806.—1815. — Robot der Radencer in den Jahren 1806—1815	43
J. A. G., Ruska žena: ne tepena, ne ljubljena. — Femme russe qui n'est pas rossée, ne se croit pas aimée	44
J. A. G., Kritični dnevi pred Falbom. — Dies critici seu infortunati ante Falbum	45
III. Slovestvo. — Littérature.	
Kreft Br., Velika puntarija, uvod. Fr. Baš	46
Filič Kr., Spomenica varaždinske gimnazije. 1636—1936. Fr. Kovačič	46
Prijatelj Iv., Duševni profili slovenskih preporoditeljev. J. Glaser	49
Prijatelj Iv., Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848.—1857. J. Glaser	51
Kranjec Silvo, Med Napoleonom in Leninom. B. Stupan	53
Zadružni zbornik. — Vošnjak B., Ob stoletnici Mihe Vošnjaka. Fr. Baš	54
Turk E. — Jeras J. — Paulin R., Dobrovoljci, kladivarji Jugoslavije. Fr. Baš	54
Singer St., Kultur- und Kirchengeschichte des oberen Rosentales. I. Voštar	55
Stoinschegg August, Chronik des Männergesangsvereines in Maribor. Fr. Baš	56
Budimir M., O etničkom odnosu Dardanaca prema Ilirima. Fr. Dobrovolje	57
Nahtigal R., Starocerkvenoslovanske študije. St. Bunc	57
Marolt Fr., Slovenske narodoslovne študije. St. Bunc	59
Karlovšek J., Slovenski ornament. I, II. Fr. Baš	60.
IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.	
Zgodovinsko društvo v Mariboru. — Société historique à Maribor	61
Banovinski arhiv v Mariboru. — Les archives de Dravska banovina à Maribor	64
Priloga. — Annexe.	
Arhiv za zgodovino in narodopisje. III	1—32

Letna udnina oziroma naročnina din 50'—, za inozemstvo din 60'—
Knjigotrška cena din 75'—

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo v Mariboru odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič.
Za vsebino posameznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk (ČZN) Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.
Tisk (AZN) Tiskarne sv. Cirila v Mariboru; odgovarja Albin Hrovatin.

Časopis
za
zgodovino in narodopisje.

Izdaja
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXXIII.

Uredili
† Prof. Fran Kovačič,
Franjo Baš in Janko Glaser.

Maribor 1938.
Mariborska tiskarna.

57749

030024858

Ko so se tiskale zadnje pole tega letnika,
je 19. marca 1939 umrl

prelat dr. Fran Kovačič,

ustanovitelj, predsednik in častni član Zgodovinskega društva ter urednik Časopisa za zgodovino in narodopisje.

O njegovem življenju in delu, ki ga je nesebično in neutrudno posvečal društvu in njegovemu glasilu, ho spregovoril Časopis v prihodnjem letniku.

Vsebina. — Table des matières.

I. Razprave. — Dissertations.

Baš F., Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. — Zur Geschichte des Gebietes von Gornji grad.	
I. Gornjegrajsko na prehodu iz XVIII. v XIX. stoletje. — Das Gebiet von Gornji grad am Übergange des XVIII. ins XIX. Jahrhundert	1
II. Trg Ljubno. — Der Markt Ljubno	65
III. Zadrebki lončarji. — Die Dretataler Schwarzhafner	129
✓ Breznik A., Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. — Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher	17, 87, 147
Ilešić F., Narodna »bèšeda« pri Mali Nedelji l. 1867. — Das Volksmeeting bei Mala Nedelja i. J. 1867	165
Ilešić F., Prigodna gledališka igra »Samo« in nje avtor France Remec. — Das Gelegenheitsschauspiel »Samo« und sein Verfasser Franz Remec	181
Mišić F., O ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave. — Flur- und Hofnamen in der Umgebung von Solčava	191

II. Izvestja. — Rapports.

Baš F., Radenska tlaka v letih 1806.—1815. — Robot der Radencer in den Jahren 1806—1815	43
Hofmann E. — Schmid W., Zogleneli ostanki rastlin v rimskih najdbah iz Poetovija. — Verkohlte Pflanzenreste von römischen Ausgrabungen in Poetovio	33
J. A. G., Kritični dnevi pred Falbom. — Dies critici seu infortunati ante Falbum	45
J. A. G., Ruska žena: ne tepena, ne ljubljena. — Femme russe qui n'est pas rossée, ne se croit pas aimée	44
Kokolj M., Še k bibliografiji del Mikloša Küzmiča. — Quelques remarques sur la bibliographie des oeuvres de Mikloš Küzmič	106
Minařik F., Ob Režekovi knjigi o Rogoški Slatini. — En marge du livre de A. Režek sur Rogoška Slatina	99
Mravljak J., Iz vuzeniške zgodovine. (Popravek in dostavek.) — Fragments de l'histoire de Vuzenica. (Correction et supplément.)	204
Mravljak J., Sodna uprava v Dravogradu. — L'administration judiciaire à Dravograd	35
Mravljak J., Trg Dravograd 1638. — La bourgade de Dravograd en 1638	201
Novak V., Opombe h Küharjevemu »Narodnemu blagu vogrskij Slovincov«. — Remarques sur »Narodno blago vogrskij Slovincov« (Les matériaux ethnographiques des Slovènes de Hongrie) de Kühar	108
Petkovšek V., Janka Barleta »Prinosi slovenskim nazivima bilja« in naš botanični slovar. — Les »Prinosi slovenskim nazivima bilja« de Janko Barle et notre vocabulaire botanique	205

Saria B., »Noriški vojak« v Celju ni rimski? — Der »norische Krieger« aus Celje — keine römische Skulptur?	32
Smodič A., Rimska kameja iz Poetovija. — Römische Kamée aus Poetovio	34

III. Pregled. — Chronique.

Baš Fr., † Fra Lujo Marun	210
Baš Fr., Sestanek zgodovinarjev v Celju. — Assemblée des historiens à Celje	211
Baš Fr., † Viktor Skrabar	209
Žontar J., Za delovno skupnost slovenskih zgodovinarjev. — Pour la communauté de travail des historiens slovènes	212

IV. Slostvo. — Littérature.

Brodar S., Das Paläolithikum in Jugoslawien. Franjo Baš	111
Budimir M., O etničkom odnosu Dardanaca prema Ilirima. F. Dobrovolje	57
Cusin Fabio, Documenti per la storia del confine orientale d'Italia nei secoli XIV e XV. Franjo Baš	119
Čermelj L., Life-and-death struggle of a national minority. — La minorité slave en Italie. Dr. J. Kotnik	222
Dr. Ivan Dečko in njegova doba. Janko Glaser	221
Dobrovoljci, kladivarji Jugoslavije. F. Baš	54
Gaheis A., Lauriacum. Franjo Baš	225
Graf A., Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. Dr. B. Saria	115
Grivec Franc, Slovenski knez Kocelj. Franjo Baš	216
Karlovšek J., Slovenski ornament. I.—II. F. Baš	60
Klemenc J., Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Zagreb. Franjo Baš	111
Prekmurska knjižnica. I. zvezek. Dr. Jos. Tominšek	219
Kranjec S., Med Napoleonom in Leninom. B. Stupan	53
Kreft B., Velika puntarija (uvod). F. Baš	46
Kus-Nikolajev Mirko, Migracioni putevi seljačkih slika na staklu. Franjo Baš	225
Lončar Dragotin, Dr. Janko Sernec. Franjo Baš	221
Lukman F. K., Izbrani spisi svetega Cecilija Cipriana. Dr. A. Trstenjak	118
Marolt F., Slovenske narodoslovne študije. St. Bunc	59
Mavrel Blaž, Koroški ženitovanjski običaji in nove camarske pesmi. Josip Mravljak in Janko Glaser	124
Murko M., Das Original von Goethes »Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre. Dr. Jos. Tominšek	222
Nahtigal R., Starocerkvenoslovanske študije. St. Bunc	57
Prijatelj I., Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848.—1857. J. Glaser.	51
Prijatelj I., Duševni profili slovenskih preporoditeljev. J. Glaser	49
Saintyves P.: 1. Manuel de folklore. 2. En marge de la légende dorée. 3. Les cinquante jugements de Salomon. J. Glonar	120
Singer St., Kultur- und Kirchengeschichte des oberen Rosentales. I. Voštar	55
Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Franjo Baš	120
Spomenica varaždinske gimnazije, 1636—1936. Fr. Kovačič	46
Stoinschegg A., Chronik des Männergesangsvereines in Maribor. F. Baš	56
Tompa F. V., 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. J. Košar	112
Vošnjak B., Ob stoletnici Mihe Vošnjaka. F. Baš	53
Zadružni zbornik. F. Baš	53
Zwitter Fran., Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. Franjo Baš	217

V. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Banovinski arhiv v Mariboru. — Les archives de Dravska banovina à Maribor . . .	64, 232
Muzejsko društvo v Mariboru. — La société du musée à Maribor	227
Muzejsko društvo v Ptuj. — La société du musée à Ptuj	125
Študijska knjižnica v Mariboru. — La bibliothèque d'études à Maribor	126, 229
Zgodovinsko društvo v Mariboru. — La société historique à Maribor	61, 225

Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje. III.	1—48
---	------

Sotrudniki letnika 1938. — Les collaborateurs de l'année 1938.

Baš Franjo, ban. arhivar, Maribor.
Dr. Breznik Anton, ravnatelj šk. gimnazije, Št. Vid nad Ljubljano.
Bunc Stanko, profesor, Maribor.
Dobrovoljc France, profesor, Maribor.
Glaser Janko, ravnatelj štud. knjižnice, Maribor.
Dr. Glonar Joža, bibliotekar, Ljubljana.
Dr. Hofmann Elise, docentka, Wien.
Dr. Ilešič Fran, univ. profesor, Zagreb.
Kokolj Miroslav, strokovni učitelj, Dolnja Lendava.
Košar Jože, profesor, Maribor.
Dr. Kotnik Janko, profesor, Maribor.
† Prelat dr. Kovačič Fran, bog. profesor v p., Maribor.
Mag. pharm. Minařik Fran, lekarnar, Maribor.
Dr. Mišič Fran, profesor, Maribor.
Mravljak Josip, posestnik, Vuzenica.
Novak Vilko, profesor, Kranj.
Petkovšek Viktor, profesor, Maribor.
Dr. Saria Balduin, univ. profesor, Ljubljana.
Dr. Schmid Walter, univ. profesor, Graz.
Smodič Anton, učitelj, Ptuj.
Stupan Bogomir, profesor, Maribor.
Dr. Tominšek Josip, gimn. ravnatelj v p., Maribor.
Dr. Trstenjak Anton, profesor, Maribor.
Voštar Ignacij, profesor, Maribor.
Dr. phil. et iur. Žontar Josip, profesor, Kranj.

Doneski k zgodovini Gornjegrajskega.

Franjo Baš.

L. 1936. je na prošnjo Zgodovinskega društva v Mariboru velikodušno predal knezoškof ljubljanski dr. G. Rožman Banovinskemu arhivu v Mariboru v varstvo arhivalije gornjegrajske gosposčine in gornjegrajskega okrajnega sodišča, ki so se nahajale v Gornjem gradu. Pri prevzemu, ki se je izvršil l. 1937. in glede katerega se moram zahvaliti za vrsto naklonjenosti in ljubeznivosti predajniku, ravnatelju uprave Marijin grad inž. L. Žumru ter kolegu M. Miklavčiču, so se arhivalije razdelile v tri dele: uprava Marijin grad je obdržala arhivalije privatnopravnega značaja, katere se nanašajo na knezoškofijska ljubljanska posestva in njihov gospodarski obrat; ljubljanski knezoškofijski arhiv je po prof. M. Miklavčiču prevzel arhivalije cerkvenega značaja, zlasti patronatske zadeve ljubljanskega knezoškofa; ostale arhivalije, nanašajoče se predvsem na krajevno zgodovino v pokrajini nekdanje gornjegrajske gosposčine, pa je prevzel v varstvo Banovinski arhiv v Mariboru. Zgodovinsko društvo v Mariboru bo postopno priobčevalo v ČZN izsledke iz teh gornjegrajskih arhivalij in tako poizkušalo širiti zgodovinsko spoznavanje zemlje, katero sta pri nas doslej obravnavala v cerkvenozgodovinskem pogledu že I. Orožen in A. Stegenšek in od katerih je prvi cerkvenozgodovinske gornjegrajske arhivalije že tudi uporabljal. V izvrševanju tega programa hoče objaviti ČZN letos troje poročil, katera imajo namenoma historičnogeografski, političnozgodovinski in socialnozgodovinski značaj. Inž. L. Žumru se za mnoga pojasnila, s katerimi mi je vedno rade volje pomagal pri študiju gornjegrajskih arhivalij, na tem mestu še posebej zahvaljujem.

I. Gornjegrajsko na prehodu iz XVIII. v XIX. stoletje.

4. aprila 1802. je izdala osrednja državna oblast po odobritvi cesarja Franca II. in na povelje nadvojvode Karla ukaz vsem gosposčinam, ki so bile v državni upravi¹⁾, da sestavijo in predložijo v teku 6 tednov deželnim gubernijem zgodovinski opis²⁾ gosposčine in njenega posestva po sledečih vidikih: 1. Lega in prirodni opis. 2. Politična uprava. 3. Cerkevna uprava. 4. Gospodarsko stanje posestva. 5. Gozdovi. 6. Rudarstvo. 7. Dohodki, izdatki in čisti donos. 8. Trgovina. 9. Stanje podložnikov.

¹⁾ Gornjegrajska gosposčina je prišla v državno upravo po zamenjavi Stične za združeno gosposčino Gornji grad, Rudnek in Vrbovec l. 1788.; v državni upravi je ostala do l. 1811.

²⁾ Instruktion zu der von allen Wirtschaftsämtern abzufassenden historischen Güterbeschreibung.

Razdelitev zgodovinskega opisa, predvsem pa navodila za njegovo sestavo kažejo na prosvetljeni, predvsem fiziokratski duh časa, ki je rodil potrebo po takem opisu. V literaturi je po našem znanju uporabljal te zgodovinske opise kot vir edino C. Schmutz za svoj l. 1822. v Gradcu v 4 zvezkih izdani Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark. To dokazuje primerjava³⁾ Schmutzovega teksta s konceptom zgodovinskega opisa, ohranjenim v Gornjem gradu, kateri je danes sestavni del arhiva v Marijinem gradu ali Vrbovcu in ki tvori vir za ta članek. Kje je original, nam ni znano; dejstvo pa, da teh zgodovinskih opisov ne poznajo niti Mell niti Pirchegger niti Orožen niti Stegenšek, pa postavlja naše arhive pred nalogo, eruirati preostale zgodovinske opise drugih gosposčin, da tako dobimo gradivo, ki bi moglo podati za vse naše zemlje historično-geografsko sliko kulturne pokrajine ob zaključku prosvetljene dobe.

Ohranjeni koncept »Historische Gutsbeschreibung der kais. königl. Religionsfonds-Herrschaft Oberburg. Im Jahre 1802« je pisan na sodobnem običajnem pisarniškem papirju ter je uvezan v dva zvezka, od katerih obravnava prvi vso gosposčino razen gozdov, ki so opisani v drugem zvezku. Vsak zvezek se deli v tekst z odgovori na vprašanja, postavljena v navodilu, ter v tekst ponazorjujoče statistične priloge. Vsebina se z naslovom ne strinja popolnoma, ker zgodovinski opis upošteva predvsem sodobno stanje ter ne posega v preteklost nad eno desetletje. V nadaljnjem podajam v obliki pregledne historično-geografske slike referat iz v zgodovinskem opisu zbranega gradiva, ki more karakterizirati stanje kulturne pokrajine na Gornjegrajskem⁴⁾ na prehodu XVIII. v XIX. stoletje.

Gornjegrajska gosposčina je obsegala v državni upravi združene gosposčine Gornji grad, Rudnek in Vrbovec z vso gornjo Savinjsko in vso Zadrebško dolino do Prihove in Lok pri Mozirju; strnjeno s tem svetom je posedovala preko razvodja na Lipi še zaselke Sv. Jošt, Vologo in Marince nad Vranskim. Izven te strnjene posesti pa so živeli gornjegrajski podložniki bodisi kot vaše enklave, bodisi kot posamezni kmetje v teritorijih drugih gosposčin v spodnji Savinjski in v Šaleški dolini, vmes pa tudi po gričevju Ponikve, Št. Andraža in Št. Ilja. Izven teh posesti, ki so bile teritorialno povezane z gornjesavinjsko matico posestva, pa so živeli gornjegrajski podložniki po vsej Krajini na vzhodu do Sotle ter po Zasavju na jugu do Save: na Planini, v

³⁾ Obstaja pa tudi druga možnost. Iz uvoda k drugemu zvezku izvemo, da sta šla Schmutzu z gradivom na roko gornjegrajski dekan Ballon in gosposčinski kontrolor Schatz. Radi tega bi bilo mogoče, da je eden ali drugi od obeh gornjegrajskih pomočnikov izpisal iz zgodovinskega opisa gornjegrajske gosposčine, ki se je nahajal v gosposčinem arhivu kot koncept, potrebne podatke ter jih v prepisu poslal Schmutzu.

⁴⁾ Gornjo Savinjsko in Zadrebško dolino nazivam Gornjegrajsko, kakor je to običaj v spodnji Savinjski dolini; to označuje zgodovinsko posest gornjegrajske združene gosposčine, ki je v imenu še ostala teritorialno označena pri poljanskih Savinčanih.

Pilštanju, Žusmu, Podčetrtku, Podsredi, pri Sv. Petru pod Sv. Gorami ter preko Griž in Št. Pavla pri Preboldu do Trbovelj. Za te izven gornje Savinjske in Zadrečke doline živeče podložnike je obstajal savinjski urad v Braslovčah ter šaleški v Št. Ilju pri Velenju, pod katerega so spadala tudi župnišča od Solčave preko Mozirja do Podčetrтка ter v Trbovljah, ki so v svojih delovnih območjih tudi izvrševala v imenu gornjegrajske gospoščine upravo nad gornjegrajskimi podložniki.

Na tem posestnem ozemlju je posedovala gornjegrajska gospoščina po izmeri v letih 1792.—1793. dominikalno posest 42 oralov njiv, skoro 76 oralov travnikov, nad 11 oralov ribnikov, skoro 11.065 oralov pašnikov in nad 9645 oralov gozdov. Svoje dominikalne vinograde v Lopačniku v Veračah je gospoščina radi oddaljenosti dveh dni prodala že l. 1791.

Pod vplivom terezijanskih in jožefinskih agrarnih reform je morala uprava gospoščine preusmerjevati svojo dominikalno posestno gospodarstvo iz naturalnogospodarskega v denarnogospodarskega, ko so nekdaneje prevladujoče naturalne dohodke nadomestili denarni. Z abolicijo tlake dne 12. januarja 1787. je bila večina naturalne tlake prevedena v dajatve v denarju; te dajatve so bile v manjši meri stalne, večinoma pa začasno odmerjene ter se je njih višina določala po srednji ceni žita za dobo 10 let; kot take so bile zadnjič odmerjene l. 1798. Kot tlaka v naturi je ostala še lovška tlaka v celotnem iznosu na vsej gospoščini letnih 834 dni, tlaka za pripravljanje drv za kurjavo (366 dni), za prevoz drv v graščino (45 dni z dvema in 57 dni z enim konjem) ter za prevoz desetine v Gornji grad (17 dni z dvema in 502 dneva z enim konjem). Za to in natura dolžno tlako je morala gospoščina odškodovati podložnika z 10 krajcarji dnevno na lovski tlaki, z 12 kr za pripravo 1 sežnja drv, s 15 kr za prevoz 1 sežnja drv, z 10 kr za vožnjo desetine z 1 konjem in z 20 kr za vožnjo desetine z 2 konjema.

Podobno kakor tlaka so bile l. avgusta 1798. reluirane druge naturalne dajatve podložnikov, tako služnostno žito (pšenica, rž in oves), semnina (pšenica, rž, oves in ajda), upravnina, snopovina in koplevnik, služnostno vino, gornina in male pravice ali dajatve. Ostala pa je vinska desetina in poleg nje tudi žitna desetina; oboje je dajala gospoščina v najem in med najemniki najdemo mnoge do danes trdno stoječe kmetske hiše, n. pr. Logarja v Logarski dolini.

Če primerjamo po naturalnih dajatvah oziroma relucijah kulture Gornjegrajskega z današnjimi in s tistimi, ki so izkazane v urbarju l. 1601., vidimo, da so slične s XVII. stoletjem, a različne od današnjih. Po vinski desetini vidimo, da so bili v gornjegrajski sosesčini vinogradi pri Radmirju, na Brdu in na Homcu, v neposredni bližini Ljubnega v Juvanah, Karnici, Kogelcah in Grmcah ter v okolici Rečice v Vimpasljah, Št. Janžu, na Poljanah, v Okonini ter na Karučniku. Skupno z vinsko desetino pod Dobrovljami pri Braslovčah ter pod Šmartnim ob Dreti in v vzhodni Šaleški dolini so ti kraji

dajali kvalitetno ločeno tako zvano gornjegrajsko vinsko desetino, o kateri govori že urbar iz l. 1601.: »die Gattung des Weines stehe schlecht«. Danes govorijo v okolici Rečice, Ljubnega in Radmirja o nekdanjih vinogradih le še ledinska imena, brajde in redki sporadični vinogradi. Radi slabe kvalitete savinjskega in šaleškega vina je bila gornjegrajska gosposčina v svojem gospodarstvu navezana predvsem na vina iz porečja Sotle, katera so ji s tlako za 10 kr za eno vedro dovažali od Sotle predvsem Zadrebčani iz urada⁵⁾ Dreta⁶⁾, ki so morali prepeljati s 156 enovprežnimi vožnjami 1184 veder, in okoličani Rečice iz urada Savinja⁷⁾, ki so bili dolžni s 112 enovprežnimi vožnjami pripeljati 663 veder vina od Sotle v Gornji grad. Šele v drugi vrsti je bila za gosposčino pomembna vinska desetina iz Šaleške doline, ki se sploh ni dovažala, ker šaleškega vina Gornjegrajci niso marali uživati in se je zato razpečalo na licu mesta pri uradu v Št. Ilju. Iz teh praktičnih razlogov že opazimo, da gosposčine vinsko desetino v krajih s slabšo kvaliteto prodajajo; v šentiljski župniji n. pr. kupi polovico vinske desetine, ki je pripadala gosposčini Novo Celje — druga polovica pa je bila gornjegrajska —, od novoceljske gosposčine gornjegrajski podložnik, kmet Kovač.

Še ostrejšje razlike, kakor jih kažejo kulture vinske trte na sončnih pobočjih nad gornjo Savinjsko dolino ob koncu XVIII. stoletja in danes, izražajo f a v n a v pogledu divjačine. Ker je imela gornjegrajska gosposčina okoli Mozirja, Pake in Braslovč samo nižji lov⁸⁾, tega pa tudi z mrežami, ne moremo primerjati živalstva spodnje in gornje Savinjske doline, v kateri je gornjegrajska gosposčina posedovala ves lov. Divje koze (na leto ustreljenih povprečno 12—18) in planinski orli so poseljevali ozemlje Solčave in Luč, medvedje (4—6) in volkovi (4—6) Solčavo, Luče, Ljubno, Novo Štifo in Gornji grad ter so prihajali od tod do Rečice in Šmartnega. Jelen (5—6) in ris sta se javljala s planin severno nad Solčavo, Lučami, Ljubnim in Rečico tudi v Menini in sporadično so medvedi, risi, volkovi in jeleni prodrli tudi v dolino v okolico Sv. Frančiška in Radmirja. Pač pa je bila redka srna (... Rehen welche derzeit in disherrschaftlichen Forstrevieren keinen steten Aufenthalt haben ...).

Lov in ribolov je dajala gornjegrajska gosposčina v našem času v najem. Ribolov, ki je bil l. 1793. oddan v najem za 12 let, kaže v glavnem isto sliko

⁵⁾ O razdelitvi gosposčine na urade prim. Schmutz, III, 46 ss.

⁶⁾ Urad Dreta je obsegal Zadrebško dolino s kraji Kropa, Bočna, Otok, Devce, Šmartno, Št. Jošt, Slape, Vologa, Marince, Gornje in Spodnje Kraše, Potok, Kokarje, in posamezne podložnike v Lačji vasi, na Čreti, Dobladini, Podhomom, na Spodnjem in Gornjem Pobrežju ter v Trnovcu.

⁷⁾ Urad Savinja je obsegal trga Ljubno in Rečico ter selišča Juvanje, Okonina, Gruševlje, Št. Janž, Vrpolje, Vimpaslje, Spodnja Rečica, Prihova, Meliša, Radmirje in Gornje Radmirje.

⁸⁾ Prim. Bachofen R.-Hoffer W.: Geschichte der steirischen Jagdgebiete. Graz 1928, II, 486.

ribištva, kakor jo vidimo danes. Savinja in Dreta s pritoki so živili postrvi, belice in klene, Savinja pod Ljubnim tudi sulce. Na obeh vodah z dotoki je imela ribolovno pravico gornjegrajska gosposčina; izjemo je tvoril lov na vidre, katerega je delila s samostanom, po sekularizaciji pa z gosposčino Žiče; nadalje je gosposčina Gornji grad v trških pomerijih Gornjega grada in Ljubnega delila ribolovno pravico z obema trgoma na polovico. V času pa, ko je h koncu XVIII. stoletja začela dajati gosposčina ribolov v najem, je začelo bogastvo na ribah propadati radi izrabljanja ribolova po najemnikih in propadati so začeli tudi gosposčinski ribniki. Ti sicer niso mogli nikdar proizvajati kvalitetno tistega, kar je nudila tekoča voda, ter so bili v prvi vrsti le rezerva, kadar so bili Savinja, Dreta in njih pritoki preveč izčrpani. Večinoma so bili ribniki v našem času že oddani v najem kot travniki, edino v Cimpernikovem ter Fedranovem ribniku v Bočni je gosposčina še gojila krape. V zvezi z lovom je bila posebna dajatev gornjegrajske gosposčine v iznosu 100 pokajenih postrvi; od teh je poslala s posebnimi sli, ki so prejeli za to dnevno 20 kr, vsako leto 1. februarja gosposčini v Novo Celje 30, Podčetrtek 20, na Bizeljsko 20, v Žusem 10, Kozje 10 in na Planino 10 komadov. To je bil takozvani kraguljski davek, pri katerem je po 10 pokajenih postrvi odgovarjalo enemu kragulju in kateri je bil ostanek srednjeveškega lova s kragulji in iz tega izvirajočih obveznosti gosposčin, kjer so v visokogorskem svetu kragulji živeli, da jih preskrbijo za gosposčine v nižjih legah, kjer kraguljev ni bilo. Z izpremembo lovske tehnike pa so bili v dajatvah kragulji nadomeščeni s pokajenimi postrvmi.

Njive in travniki so zavzemali približno iste izmere v pokrajini kakor danes, pač pa so se začeli umikati pašniki gozdovom. Gospodarski ideal gosposčine je v času terezijanskih in jožefinskih agrarnih reform ostal še vedno obnova nekdanjih naturalnih dajatev, zlasti žitnih, katere so v preteklosti postavljale gosposčino v vrsto izvoznikov žita na Kranjsko in zlasti na Primorsko, kar pa je prenehalo z reluiranjem dajatev. Radi življenjskih potreb prebivalstva pa je gosposčina nadaljevala s tradicionalno navado, oddajati dominikalne njive, travnike in pašnike v najem in to posebno tržanom v Gornjem gradu, ki so posedovali premalo zemlje za svoje preživljanje, poleg Gornjegrajsčanom pa sploh prebivalstvu v dolini, katerega živinoreja je v veliki meri temeljila na najetih gosposčinih pašnikih.

Polagoma pa je začela gosposčina opuščati oddajanje pašnikov v najem ter skrbeti, da je vedno več pašniškega sveta prerastel gozdom. Deloma je bilo to v zvezi s škodo, katero je pašništvo povzročalo gozdovom in divjačini, deloma pa so to prvi početki racionalnega gozdarstva, ki gleda gozd kot samostojno gospodarsko kulturo in ne le pod vidiki lova. Medtem ko so bile desetine v našem času glavni vir dohodkov gosposčine, so ji vrgli gozdovi malo. Gosposčina je prodajala po nasvetu lovcev, ki so gozdove nadzorovali do konca XVIII. stoletja, cele komplekse v izrabo podložnikom, ki so s planin

spravljali les k vodi, na posekanem svetu pa žgali laze ali požarje in pasli živino. Povečevanje gozdov na račun pašnikov ter omejevanje paše v gosposčinih gozdovih je vzbudilo pri podložnikih odpor, ki je bil eden vzrokov za napeto razmerje med podložniki in gosposčino, posebej pa še med podložniki in racionalno usmerjenimi novimi gozdarji. K temu so se pridružile še druge težkoče, kakor sporne meje in sporne uporabne pravice posameznih vasi in občin. Jožefinska zemljiška izmera je sicer napravila red v manjših sporih radi mej ter v bistvu razmejila nižje ležeče gozdove podložnikov od višjih gosposčinih. Večje mejne spore, n. pr. z žovneško gosposčino za gozdove na Smrekovcu ali na Koprivnici ali s kranjskimi gosposčinami za gozdove na Bukovcu pri Mali Planini pa je rešila tako, da je izmerila svet najprej za enega in nato za drugega gospodarja.

Težjega značaja in bolj komplicirane pa so bile težnje oziroma pravice za souporabo gozdov, katero so podložniki terjali po tradiciji, kar pa je gosposčina kot pravico enako konsekvентno odklanjala; sodišče se je prestopkov iz tega stanja izvirajočih prijav običajno izogibalo ter obravnave odlagalo. Tako so ostale nerešene zahteve po pravici sekanja stavbenega lesa in drv, katero so terjale vasi: Solčava na sedanji veški gozd, kjer je opirala svoje pravice na lovsko tlako in na oddajanje pobite divjačine v Gornji grad; Luče na Kačnik ali Kačjek; trg Gornji grad na Petelinjek po običajnem tradicionalnem pravu; Bočna na pobočja Pod Jivjem (iva=vrba) in V Bregeh s pravico sekati trdi les ter mehkega za plotove, za kar daje koplevnik; z dajatvami koplevnika so utrjevale svoje pravice na sekanju lesa na Javorju Kokarje in Doblatica, na Krašici Šmartno, na Kokarci Št. Janž in Pusto polje, na Pretkovci, Pod Koriti in na Travniku pa Vologa. Kakor so podložniki dokazovali svoje pravice iz koplevnika, tako je gosposčina s svoje strani dokazovala, da ne obstojijo na dominikalnih posestih gosposčine nikake pravice kmetov, temveč da so kmetje pač nekaj prejeli, za kar pa so morali dajati odškodnino in da se morejo radi tega kmetski prejemki vsak čas ukiniti.

Koplevnik je bila dajatev, katero so morali kmetje dajati gosposčini za odškodnino, da so smeli v gosposčinih gozdovih sekati les in drva, žgati požarje in pasti živino; po mišljenju gosposčine pa je bila to samo posebna vrsta žitnih dajatev, ne da bi bila vezana na izrabo gosposčinih gozdov. Poznamo ga tudi iz gosposčin Studenice, Rače itd. ter je obstajal v poletnih sadežih, kakor fižolu, ajdi, prosu, leči, predivu ali pa v malih dajatvah, kakor kokoših, piščancih, kozličih. Pobiral se je o Martinovem v seliščih Bočna, Nova vas, Hom, Šmartno, Vologa, Podgorje, Lešje, Breg, Doblatica, Lačja vas, Spodnje in Gornje Kraše, Brdo, Pustopolje, Spodnja Rečica in Št. Janž ter je znašal v celoti 123¹/₂ mernikov⁹⁾ brez vrha ajde, 237¹/₂ enakih mernikov prosa, 37

⁹⁾ Za žitno mero je bil na Gornjegrajskem v rabi celjski mernik (brez vrha), katerih dva držita enega avstrijskega, ki je držal 42²/₈ litra; za vinsko mero pa celjsko vedro, ki je enako dunajskemu in je držalo 28 l; 10 dunajskih veder = 1 polovnjak = 288 l, 10 graških

kokoši in 447 povšem prediva, kar je bilo reluirano v 367 for. 42 kr. Koplevniku podobna dajatev je bila snopovina, katero so dajala od jarega žita selišča Sv. Lenart, Tirosek in Nova Štifta, hribovita okolica Ljubnega, izven Savinjske doline pa zlasti Slom. Snopovina je bila samo po tradiciji sorodna koplevniku ter se je dajala tam, kjer so bile njive v gozdnem ozemlju že končnoveljavno ustaljene, torej tam, kjer se ni gozd šele krčil, kakor je bilo to pri koplevniku. Podložniki so morali snopovino postaviti iz Tiroseka, Sv. Lenarta in Nove Štifte k »Spodnjemu Slugi« pri Sv. Miklavžu, s Sloma k Pogačniku v Rogatec, ljubenski okoličani pa v trg Ljubno; ljubenski okoličani od Sv. Primoža, s Planine in z Mrzlega vrha snopovine niso dajali v žitu, temveč v masti. Poleg teh gorskih krajev, v katerih je snopovina predstavljala glavno dajatev podložnikov, pa jo najdemo tudi po vseh gorskih ozemljih gornjegrajske gosposčine tja do Save in Sotle, kjer jo pa gosposčina večinoma ni prevzemala, temveč jo dajala ali vso ali pa deloma v najem krajevnim župnikom. Po terezijanskih in jožefinskih reformah pa je bila tudi snopovina izpremenjena v denarne dajatve povsod razen v trgu Gornjem gradu ter na Slemenu, od koder so jo dajali podložniki še naprej in natura. Obe dajatvi, tako snopovina kakor koplevnik, sta nazorna primera uporabljanja gosposčinih gozdov od strani podložnikov v hribovitih krajih, pri čemer se je snopovina uveljavila v posebnih fevdalnih posestnih razmerah kot davek za določeno zemljiško posest, medtem ko je koplevnik obdržal značaj najemnine in ga je razvoj ukinil, preden se je z njim preko običaja razvilo določeno posestno stanje; kmečka odveza po l. 1848. uredi stanje koplevniških zemljišč individualno ter jih deloma dodeli gosposčini, deloma pa kmetom.

Gozdarstvo pa je bila sicer glavna pridobitna panoga večine Gornjegrajev kakor danes. Razlika pa je v tem, da je danes nosilec gospodarskega življenja uprava Marijin grad, torej daljni naslednik gornjegrajske gosposčine, v našem času pa so bili to podložniki¹⁰⁾. Na Savinji in Dreti je bilo okoli 50 žag podložnikov, ki so žagale les podložnikov in pa les, katerega so podložniki kupili od gosposčine. Poleti se je les v planinah sekal, pozimi spravljaj v dolino, kjer se je žagal, v pomladnem in jesenskem času, ko je bilo dovolj vode, pa plovil po Dreti od Gornjega grada in po Savinji od Ljubnega na Dolenjsko, večinoma pa na Hrvatsko, Slavonijo in Srem in, kolikor so dopuščale obmejne politične prilike, tudi preko Sremske Mitrovice in Beograda v Turčijo. Splavarstvo je bila glavna gospodarska panoga prebivalstva pod Ljubnim in Gornjim gradom. Nad tem ozemljem pa se je v visokih planinskih legah prebivalstvo živilo v prvi vrsti od živinoreje in radi tega je bil

veder = 1 četrтинjek = 525'04 l. Prim.: Mensi, Geschichte d. direkten Steuern in Steiermark. I. Graz 1910, p. 420 ss.

¹⁰⁾ Historični izvor lesne trgovine je očividno do danes po načinu, kako se les prevaža. Kmeti les se plove po vodi, industrijski les uprave Marijin grad pa se prevaža z avtomobili in železnico.

tudi v teh višjih legah odpor proti izpreminjanju gosposčinih pašnikov v gozdove najhujši. Na silovitejši način kot v splavarskih dolinah so nastopili visoki gorjanci proti izpreminjanju pašnikov v gozdove z zasajevanjem in sejanjem semena, ko so ta dela ali preprečili s silo ali pa mlado rast takoj v začetku uničili. Zato je moglo smotrno gozdarstvo gosposčine priti do izraza radi povezanosti podložnikov z gosposčinimi gozdovi šele po l. 1848., ko je kmetiska odveza končnoveljavno uredila posestno stanje gozdov in pravno uredila poleg težjih koplevniških sporov tudi ostale naturalne uporabe gosposčinskih gozdov manjšega obsega, kakor so bile n. pr. košnja gozdne trave, katero so kosili v Kokrci kokrski lončarji, ki so bili po svojih posestih kočarji; stelja, katero so po hrastovih gozdovih nad Gornjim gradom grabili revni Gornjegrajčani; ali pa paša po gozdovih nad Radmirjem, kamor so prebivalci iz Homa, Križa, Meliš in Radmirja gonili na pašo konje, govedo, ovce in koze.

Novo smotrno gozdarstvo označujejo poleg že imenovanih prvih smotrnih zasadov in sejanja semena od l. 1796. dalje tudi prve smotrne prodaje lesa. Do l. 1797. je gosposčina prodajala les iz svojih gozdov po nasvetih lovcev v večjih ali manjših izmerah podložnikom za splave. Prodani les se je meril na oko, posamezno deblo mehkega lesa se je prodalo za 6—30 kr, seženj drv pa od 7—20 kr, pri čemer je bila za ceno odločilna predvsem višinska lega. V letih 1797. in 1799. pa je gosposčina sekala les v lastni režiji in ga tudi sama prodajala; na osnovi izkupička je nato sama določila novo ceno lesa, katera pa nam žal ni znana. Na vsak način ji je pri tem prišlo v dobro po francoskih vojnah povzročeno dviganje cen, o čemer bomo še govorili.

Točnega števila prebivalstva nimamo zabeleženega, ceniti ga smemo na 8000—9000 duš. V gibanju prebivalstva so igrale veliko vlogo epidemije, zlasti koze in difterija. Vloga epidemij je najbolj očitna iz podatkov o gibanju rojstev in smrti v letih 1793. do 1801.

Župnija	Rojeni v letu									Umrli v letu								
	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801
Gornji grad	60	51	59	51	48	58	63	52	57	30	52	43	20	35	67	55	54	93
Rečica	115	83	76	100	74	71	100	80	71	46	55	93	59	58	117	99	60	105
Nazarje	29	13	26	24	17	22	29	17	25	13	19	15	8	16	34	21	7	28
Šmartno ob Dr.	26	18	22	28	19	21	27	22	23	10	17	10	16	12	29	19	20	19
Nova Štifta	26	24	25	24	16	27	26	20	20	18	21	9	9	7	19	23	21	27
Sv. Francišek	37	34	43	30	30	46	43	23	29	26	25	25	26	25	50	37	20	26
Ljubno	55	50	72	53	61	69	57	45	69	34	50	39	40	48	95	52	43	41
Luče	41	56	40	47	56	34	46	40	43	39	38	35	24	27	39	33	33	36
Solčava	14	27	13	19	19	15	18	12	17	11	20	14	17	21	29	19	10	15

Gibanje porodov in smrti kaže h koncu XVIII. stoletja zmeren prebitek

rojstev; številke smrtnih slučajev v sorazmerju z rojstvi (1798. in 1801. v Gornjem gradu, na Rečici in v Nazarjih, 1797. v Solčavi, 1798. v Šmartnem, pri Sv. Frančišku, na Ljubnem in v Lučah, 1800. in 1801. v Novi Štifti) nazorno kažejo vpliv epidemij. Bile so koncem XVIII. stoletja posledica splošnih higienskih prilik dobe. Zdravila proti epidemičnim boleznim, ki so razsajale zlasti pozimi, je predpisoval okrožni fizik iz Celja. Za zdravljenje ljudi pa tudi živali je bil nameščen v Gornjem gradu kirurg, ki je vzdrževal zasilno lekarno in ki je zdravil ljudi vsega Gornjegrajskega z že uveljavljenimi zdravili proti določenim boleznim. Ker pri epidemičnih boleznih to ni bilo mogoče, je moral pri njih čakati na intervencijo in navodila okrožnega zdravnika iz Celja. Velika zdravstvena nadloga pokrajine je bila tudi mala-rija, katero so splavarji prinašali iz Slavonije in iz Srema in katero je zdravil po uradnem poročilu dober gornjegrajski zrak sam. Težke so bile tudi prilike porodnic. Na vsem Gornjegrajskem ni bilo izučenih babic; pri težjih slučajih je pomagal kirurg, ki je tudi uporabljal take prilike za pouk kmetjskih žensk v porodništvu. Vsako leto se je sicer vršil za vso kresijo v Celju babiški tečaj, katerega pa ženske niso obiskovale, ker je bilo Celje predaleč, ker niso bile pismene in pa — po uradnem poročilu — ker niso znale nemščine, v kateri se je tečaj vršil.

V živinoreji, ki je bila glavna gospodarska panoga višjih krajev nad Ljubnim in Gornjim gradom, je prevladovalo malo nizko govedo. Obratno od sosednjega Gorenjskega je bilo Gornjegrajsko brez živinskih bolezni, pred katerimi je bilo zavarovano v prvi vrsti radi pomanjkanja stikov s sosednjimi zemljami, od koder so prihajali po živino na gornjegrajske semnje, radi česar je niso Gornjegrajci sami gonili iz domačih krajev. Tudi za zdravje živine je skrbel gornjegrajski kirurg, kateremu so pri tem pomagali praktično izkušeni kmetje in gonjač. Navodila in zdravila proti eventuelnim kužnim boleznim pri živini pa je tudi tukaj predpisoval okrožni fizik iz Celja.

Obrti niso ustvarjale stikov z napredno tujino, ker je bil obrtnik radi dejstva, da ga obrt sama ni mogla živiti, ebenem tudi kmet, ki je delal na domovih in poleg tega največ za domače sejme. Razvoju obrti nasprotna je bila in je ostala tudi duševnost splavarjev. Edini resnični obrtnik je bil prav za prav kovač, ki je moral radi požarnih predpisov stanovati vedno na kraju vasi, kar pa ni bilo v Gornjem gradu in Radmirju. Tudi javnih mesarjev ni bilo ter so meso prodajali privatni kmetjski producenti. Trgovina je bila sejmska, trgovca kot stanu še ni bilo in s tem tudi ne uvoza fabrikatov. Za kritje pokrajinskih potreb je predvsem skrbela domača obrt, ki je bila posebno močno razvita v pogledu lončarstva in predelovanja volne in ki je preko sejmov preskrbovala Gornjegrajsko z vsem potrebnim. Trgovini in razvoju prometa protivno je bilo pomanjkanje mestnih selišč v pokrajini oziroma v njeni bližini, poleg tega pa tudi raztreseni značaj hribovskih naselbin. Pošt in poštnih uradov na Gornjegrajskem ni bilo in najbližja vozna

poštna postaja je bilo že imenovano, sedem ur hoda od Gornjega grada oddaljeno Vransko. Tako so vse stike prebivalstva v pokrajini in izven nje oskrbovali letni sejmi — tedenskih ni bilo — pri Novi Štifti, Gornjem gradu, Sv. Frančišku, na Ljubnem, na Rečici in v Nazarjih. Stike s sosednjimi pokrajinami pa je preko tega oskrbovalo vozništvo in tovorjenje; z vozovi se je izvažala volna in oves, zlasti iz porečja gornje Savinje nad Ljubnim, mast, med, lan in konoplja; uvažala pa se je sol, ki se je tovorila z Gorenjskega preko Črničva, ter železnina, ki je prihajala na sejme iz Slovenjgradca in Mislinja.

Promet se je gibal po cesti, ki se je od državne, glavne ceste odcepila pri Št. Rupertu v Savinjski dolini, šla preko Malih Braslovč na deželni most čez Savinjo pri Letušu in dosegla nato gornjegrajsko gosposčino nad Mozirjem pri Prihovi. Do Prihove je cesto vzdrževal Žovnek, od Prihove preko Sv. Frančiška in Gornjega grada na Črnivec pa Gornji grad. Obe gosposčini ste vzdrževali cesto s tlako podložnikov, ki so morali sorazmerno z velikostjo svojih posestev vršiti vožnje ter ročno cestno tlako; les za mostove je dala gosposčina, denarna sredstva je krila iz dohodkov mitnine, ki se je pobirala pri Prihovi in pri Sv. Frančišku; ker pa mitnina ni zadoštovala za kritje cestnih potreb, je morala gosposčina primanjkljaj kriti iz svojih rednih dohodkov. V splošnem je bila cesta sposobna za ves vozovni promet do Nove Štife, naprej preko Črničva pa za tovorjenje. Zadrečka dolina ni imela za večje vožnje porabne ceste in prav tako je manjkal potreben most čez Savinjo pri Vrbovcu, kjer je bil samo most čez Dreto pod samostanom. Prometna os pokrajine je bila samo ena cesta, cesta Prihova—Sv. Frančišek—Gornji grad. In gotovo moramo iskati tudi v tem zgodovinski vzrok, zakaj se je Dreta kljub svojemu povprečnemu vodnemu stanju razvila v plovno pot. V naši dobi se je gornjegrajska gosposčina bavila z mislijo, kako zainteresirati kranjsko in štajersko deželo za misel, da bi se gornjegrajska cesta preuredila v glavno cesto, chaussée, za kar bi bilo treba zgraditi eno miljo nove ceste na Črnivec, drugače pa že obstoječo tu pa tam razširiti. Gornjegrajska gosposčina je mislila, da bo mogoče usmeriti prevoz izdelkov iz železaren v Vitanju, Mislinju, Slovenjgradcu, na Muti ter svinčene rude v Črni na Kranjsko preko Gornjegrajskega in prav tako obratno prevoz morske soli in preje s Kranjskega na Štajersko; obenem pa olajšati prevoz domačega ovsa na Kranjsko, ki se je moral kakor sploh ves vozovni promet vršiti preko spodnje Savinjske doline, in obenem tudi ojačiti dotok tujih kupcev za živino na Gornjegrajsko. Po zamisli gornjegrajske gosposčine bi bilo mogoče izvesti projektirano glavno cesto, ako bi dežela Kranjska zgradila približno dve milji dolgo cesto od Kamnika na Črnivec, dežela Štajerska pa novo cesto iz Slovenjgradca preko Šoštanja do Mozirja. Obenem z novo glavno cesto pa je gornjegrajska gosposčina projektirala 100% povišanje mitnine, s čimer bi bila rešena plačevanja vsakoletnega cestnega defi-

cita. Ostalo pa je samo pri načrtih, ki niso imeli niti zadostne zemljepisne podlage niti zadostne zaslombe v prebivalstvu, ki kot splavarski živelj ne izkazuje posebnega smisla za cestna prometna sredstva.

Gospodarstvo gornjegrajske pokrajine je bilo tako izrazito agrarno z močnim gospodarskim poudarkom, v celoti pa precej avtarktno. Vsa kmetijska posestva so bila lastninska z izjemo redkih dominikalnih slov. Dominikalisti, torej kmetje na posestvih gosposčine, so bili sli, katere je mogoče še danes ugotoviti v gornjegrajski okolici, kjer so postali samostojni gospodarji v povojni dobi kmetje Jakobec, Lavrinovec, Urbanovec, Oknet in Počrvina, ki so z najemom posestva tudi prevzeli dolžnost ob vsakem času vzdrževati stike Gornjega grada in tamkajšnje gosposčine z gornjegrajsko pošto, z Vranskim; za svojo selsko službo so prejeli dnevno 9 kr, za slučaj, da so morali na Vranskem prenočevati, pa 20 kr. Slična dvojna dominikalna posest je obstajala tudi na Homu, katero sta uživala eden kmet (Bakovnik) in eden kočar kot protidajatev za selsko službo proti Solčavi in na Koroško.

Bivališča kmetov so bila deloma zidana, deloma lesena in podzidana. Gospodarska poslopja so imela redno zidane temelje in nove stavbe so začele nadomeščati stare lesene stene z novimi kamenitimi. V hribovitih gozdnih krajih so bile strehe iz borovih škodelj, drugje, kjer ni bilo bora in zlasti v dolinah, pa iz slame. Krušne peči so bile v naši dobi že splošne ter so se zaradi požarniških predpisov dimnice z odprtimi ognjišči umikale z vsako novo hišo. Z lesom za kurjavo je bilo prebivalstvo preskrbljeno iz lastnih gozdov, razen v krajih Gornji grad, Luče in Solčava, kjer so prebivalci prejeli drva iz gosposčinskih gozdov in kjer so bili večni spori med gosposčino in prebivalstvom, kdo naj odmeri količino lesa, ali kmet ali gozdar. Krompir se je v naši dobi na Gornjegrajskem že udomačeval, v začetnem stadiju pa je bilo vrtnarstvo, medtem ko je zemlja krila domače potrebe po repi in zelju, ki je bila bistvena vrtnarska panoga. Vrtnarstvo se ni moglo razviti, ker ni bilo v bližini mesta, ki bi prevzemalo zelenjavo kot trg; prvi propagatorji vrtnarstva so bili gosposčinski uradniki, ki so v drugi polovici XVIII. stoletja začeli uporabljati dele gosposčinskih njiv v Gornjem gradu kot vrtove za zelenjavo. Prav tako je postalo gozdarsko uradništvo prvi propagator sadjarstva, ko je l. 1799. nabralo po gozdovih divjake, s katerimi je nadgozdar zasadil na 300 kvadratnih sežnjev veliki njivi v Gornjem gradu drevesnico ter cepil z uspehom nad 300 sadik s cepiči iz raznih krajev, pred vsem iz Ljubljane. Razvoju sadjarstva in vrtnarstva je mnogo škodovala divjačina; radi nje so morale biti njive pa tudi travniki obdani z ogradami iz krajnikov ali iz klanih krajcev; veliko so trpele njive v dolinah ali na polju v spodnji Savinjski dolini, kjer je kmetom manjkalo lesa za mejne plotove. Gosposčina je poskusila organizirati tudi industrijo. Iz razlogov samopreskrbe je začela l. 1801. graditi v Gornjem gradu s kapitalom 791 for

12¹/₄ kr opekarno s kapaciteto 16.000—20.000 opek iz enega žganja. Vendar se ta prva gornjegrajska industrija ni mogla vzdrževati proti tuji konkurenci, kakor se tudi ni moglo razviti preko najskromnejših početkov žganje pepelike in smole, kar je gosposočina poizkušala l. 1798., a ni našla za svoje namene najemnikov.

Dolgovi, ki so trli prebivalstvo in ovirali gospodarski razmah kmeta, niso izvirali toliko iz posojil, temveč predvsem iz dot in prevžitkov ob prevzemu posestev; kreditne prilike pa sicer niso bile težke ter se je moglo najeti posojilo z obrestmi po 5% pri privatnikih ali pa pri gosposočini, ki je dajala posojila na iste obresti proti hipotekarnemu poroštvu iz cerkvenih ali pupilarnih denarjev. Socialno skrbstvo je obstajalo predvsem v varstvu nedoletnih otrok. Po smrti starišev so gosposočina ali pa trške občine v Gornjem gradu, na Ljubnem ali v Rečici skrbale, da se je eventualno premoženje starišev razdelilo ter pupilarno naložilo za nedoletne otroke. Otroci so se nato oddali v varstvo ter je varuh dobival za svoje skrbstvo plačilo iz obresti do otrokovega 15. leta. Po 15. letu je odšel otrok v službo, skrbnik pa je moral plačevati denar, katerega otrok ni uporabil za obleko itd., na račun mladoletnega v ubožno blagajno v Gornji grad do polnoletnosti. Odrasli, revni in ubogi so se predvsem prehranjevali s privatnimi darovi, katere so v to svrho dajali župniji posedujoči vaščani in prebivalci. V splošnem pa je morala rodbina in naslednik posestva skrbeti za uboge, gosposočina ter trgi so v bistvu imeli samo nadzorstvo nad imetjem dotičnih, ki so umrli in zapustili nedoletne otroke. Skrb za odrasle uboge pa je bila izročena cerkvi preko župnij. Župniki in skrbniki ubogih so prevzemali darove, katere so kmetje dajali in natura in katere so skrbniki ubogih po svoji uvidevnosti razdeljevali. Če je prostovoljnih darov zmanjkalo in tudi niso uspeli ponovni apeli župnika, potem so morali posamezniki uboge prevzeti v svoje hiše ter jih preživljati doma. V slučajih lažjih bolezni je revež dobil hrano prav tako v hišah, oziroma so mu jo ljudje prinesli v njegovo bivališče. Župnije Gornji grad, Solčava in Sv. Frančišek so poleg tega imele še lastne ustanove za reveže ter je gosposočina Gornji grad plačevala redne rente za reveže v župnijah Gornji grad, Nova Štifta, Sv. Frančišek, Ljubno, Luče in Solčava, v nekdanji gosposočini Vrbovec pa župnijam Rečica in Mozirje. Solčavska župnija je imela lastno redno ubožno blagajno ter je pošiljala redne letne obračune gosposočini v Gornjem gradu, ki je tudi sicer nadzorovala vso skrb župnij za reveže. Uradno se je izjavljalo, da je bila skrb za reveže popolnoma zadostna ter da ni bilo na Gornjegrajskem domačih beračev razen v letih s slabo letino.

Nesreče, katere so težile prebivalstvo, so bili požari, ki so zadeli od l. 1794. do l. 1801. 28 kmetij, viharji in toča, ki so v istem času oškodovali 78 posestev, ter povodnji, pri katerih je trpelo 6 podložnikov. Požarna služba je bila primitivno ter razmeram primerno organizirana; če kljub temu ni bilo večjih požarnih nesreč, je vzrok v tem, da je večina prebivalstva prebivala

v zaselkih ter samotnih kmetijah, kjer se požar ni mogel razširiti, ter so bila strnjena selišča majhna; poleg tega je bilo v vsej pokrajini na razpolago dovolj vode.

V duševnem življenju prebivalstva je današnje politično življenje nadomeščalo nasprotstvo prebivalstva do gosposčine, ki je bilo naperjeno predvsem proti gozdarski upravi. Redki so bili prebivalci, ki so znali brati in pisati, in samo v trgu Gornjem gradu je bilo nekaj ljudi, ki so znali nemško. Splošno so bili v pijači zmerni, vendar ni manjkalo takih, katerih ni bilo mogoče s še tako občutnimi kaznimi odvaditi pijančevanja. V domačem kmetiskem življenju je bilo običajno razsipanje pri krstih, porokah in pogrebih; gosposčina, ki je vodila borbo proti temu, je predlagala, da se poleg običajnih telesnih kazni zoper to uvedejo tudi občutne denarne kazni. Tatvin je bilo malo ter je večina zločinov obstajala iz ubojev.

Javna varnost je bila zadostna ter je bil tozadevno tudi cestni promet brez nevarnosti. Na njo tudi ni negativno vplivala posebnost gozdnih visokogorskih krajev, kjer so bili v naši dobi tihotapci in vojaški begunci. Tihotapstvo, zlasti z morsko soljo, so pospeševale neurejene posestne meje gosposčine in dežele na kranjski strani v Veži v lučki občini, kjer je bilo spornega okoli 500 oralov sveta na Bukovcu, in nato na koroški strani za Rečico in Mozirjem v smeri proti Šoštanju in Črni. Begunci so bili vojaški obvezniki ali rekruti. Gornjegrajsko je tvorilo, z izjemo bivše vrhovške gosposčine, samostojen naborni okraj, ki je postavil od l. 1795. do l. 1801. 94 vojaških novincev. Novačenje je bil najtežji upravni posel gornjegrajske gosposčine, ker so obvezniki redno utekli pred novačenjem v nedostopni planinski svet Solčave in Luč ter so vpoklicu pod orožje zadostili samo v toliko, kolikor so jih ulovili z zvijačo ali pa s silo. Preživljali so se ubežniki z nabi-ranjem smole, žganjem pepelike ter skrivnim prodajanjem lesa. Bili so obo-roženi ter so ovadbe maščevali z umorom in požigom; sicer pa jim je bilo prebivalstvo naklonjeno ter je simpatiziralo z njimi in ne z oblastjo.

Gornjegrajci za teoretične nauke in teoretično vzgojo niso bili dostopni; radi tega je gosposčina predlagala, da se uvedejo gospodarske šole, v katerih bi se podložniki praktično navajali k naprednemu gospodarstvu na različnih legah in zemljah. Gozdarska uprava pa je predlagala v svrhu vzgoje pozornosti, ljubezni, varstva in čuvanja gozda izdajo tiskanega gozdarskega berila za gospodarje, za mladino pa gozdarskega katekizma v narodnem jeziku, a v šolah pouk o gozdarstvu kot enakovreden predmet drugim šolskim disciplinam.

Prosvetne razmere pokrajine ponazaruje najlepše dejstvo, da je l. 1802. obiskovalo šolo v Gornjem gradu samo 26 otrok. Deloma je bila vzrok temu narodnost prebivalstva, deloma pa posebne kulturne prilike časa in pokrajine. Kakor je bilo vse prebivalstvo na Gornjegrajskem katoliško — z izjemo gosposčinega nadgozdarja z ženo in enega gozdarja, ki so bili evangeličani

—, tako je bilo tudi izključno slovensko. Pouk v šoli pa je bil nemški; učiteljeva plača je znašala 130 for. na leto ter po uradnem poročilu radi dviga cen s prvo francosko vojno ni zadoščala za življenjske potrebe; radi tega niso prihajali v Gornji grad učitelji, ki bi bili strokovno na višku, ter je vsakdo takoj po priselitvi deloval na to, da pride čimprej zopet drugam. Gosposčina je zato zahtevala učitelja, ki bo znal slovensko in nemško ter imel za življenje zadostno plačo. Posebne kulturne prilike, izvirajoče iz konservativnih naziranj o šoli, pa so povzročale, da so ljudje pridržavali otroke doma za domača opravila ter jih navzlic kazni niso pošiljali v šolo. Prosветnega podviga pa tudi ni zahtevalo življenje ljudi ter ga jim tudi ni nudil stik z bližnjo ali dalnjo tujino. Poudarili smo že, da je bil Gornjegrajec v svojih stikih z zunanjim svetom navezan predvsem na Hrvatsko, Slavonijo, Srem in Turčijo, ki mu niso mogli nuditi nikakih prosvetnih pobud.

Splošno gospodarsko življenje Gornjegrajskega označuje na prehodu XVIII. v XIX. stoletje p o r a s t c e n, katerega so, kakor smo že omenili, povzročile francoske vojne. Gibanje cen ponazorujejo naslednji podatki: Leta 1793. je stal seženj drv 1 for, l. 1801. 2 for; nadaljnja podobna sorazmerja nudijo: kapun 12 in 30 kr, kokoš 7 in 17 kr, piščanec 3 in 6 kr, cent (56 kg) volne 30 in 40 for, četrinjek vina 40 in 100 for, funt medu 5 in 12 kr, funt slanine 10 in 18 kr, funt masti 12 in 24 kr, funt rženega kruha $2\frac{1}{4}$ in $5\frac{1}{2}$ kr, funt teletine ali govedine 4 in 6 kr, molzna ovca 1 for 15 kr ter 2 for 30 kr, tolsta ovca 1 for 45 kr in 3 for 30 kr, pitana svinja 10 in 18 for, žrebe 15 in 35 for, molzna krava 15 in 35 for, dober konj 70 in 120 for, enodnevna vožnja 1 for 12 kr in 2 for, dnina za splavarja, tesarja ali zidarja 24 in 36 kr, tesarski ali zidarski mojster 36 in 51 kr, moški dninar 14 in 24 kr, ženska dninarica 12 in 17 kr. Upravnik gosposčine je v tem času in pri teh cenah prejemal na leto 800 for plače, konjski pavšal za 2 konja 250 for, pisarniški pavšal 70 for in 40 sežnjev drv, s katerimi je moral kuriti tudi pisarno; naslednji uradnik, kontrolor, je prejemal 350 for in 10 sežnjev drv; prvi kanclist 250 for in 6 sežnjev, drugi kanclist 200 for in 5 sežnjev; sodni sluga¹¹⁾ pa 100 for in 10 sežnjev drv. Vodja gozdarske uprave je prejemal 600 for plače, konjski pavšal 150 for, deputat za drva 70 for ter 40 for dnevnic za delo v gozdovih; odgovarjajoča plača prvega gozdarja je bila 300, 75, 35 in 20 for, gozdarja v Gornjem gradu 200, 35, 28 in 15 for, gozdarja pri Št. Janžu pa 200, 0, 28 in 15 ter 40 for stanarine. Plače župnikov so znašale povprečno okoli 300 for letno, pri čemer pa so bile precejšnje razlike; tako je prejemal župnik in dekan v Gornjem gradu 608 for $8\frac{3}{4}$ kr,

¹¹⁾ Sodni sluga je bil tudi ječar ter je moral s svojimi drvi kuriti pozimi tudi zapore. Zaporji so bili v prvem nadstropju poslopja, v katerega pritličju je stanoval sodni sluga. Zapor se je segreval po odprtini v stropu, skozi katero je odhajal gorki zrak iz sluginega stanovanja v zapor, in preko te odprtine na stropu lastnega stanovanja je imel sluga jetnika vedno pod nadzorstvom.

župnik v Solčavi pa 149 for 25¹/₄ kr. Plače kaplanov so bile povprečno pod 100 for letno; najboljšo je imel pri Sv. Frančišku, 293 for, za njim gornjegrajska, ki sta skupno prejela 401 for 30 kr, najslabše pa pri Novi Štifti, 72 for 26 kr. Gibanje cen navzgor je udarilo v prvi vrsti gosposčino radi reluiranih dajatev, prav tako pa tudi podložnike, ki so morali vršiti tlako za staro odškodnino ter dajati nove vojne dajatve, zlasti žito, moko in seno, katero so morali dostavljati na Vransko; vsi skupaj pa so pod novimi dogodki trpeli radi prisilnih vojnih posojil.

V političnem pogledu je spadala gornjegrajska gosposčina kot last cerkvenega zaklada v upravo združenih državnih posesti deželnega gubernija v Gradcu ter pod kresijo v Celju, v sodnem pogledu pa pod višje deželno sodišče v Celovcu. Politično upravo so vodili uradniki gosposčine ter vaški župani v posameznih občinah. Posebni položaj so kot občine zavzemali municipalni trgi Gornji grad, Ljubno in Rečica. V sodnem pogledu je sestavljala gosposčina samostojno privilegirano deželno sodišče, ki je obsegalo župnije Novo Štifo, Gornji grad, Sv. Frančišek, Ljubno, Luče, Solčavo, Rečico in Šmartno. Kriminalno sodstvo je vršil upravnik gosposčine; ker pa ta ni posedoval jus gladii, sta upravnik ali kontrolor zločinca samo zaslišala ter poslala preiskovalni zapisnik krvnemu sodniku v Celje, ki je moral priti nato čimprej v Gornji grad, izvesti obravnavo ter poslati razsodbo z vsemi zapisniki višjemu sodišču v Celovec v končno odločitev. Cerkvenopolitični položaj Gornjegrajskega sta obravnavala že Orožen in Stegenšek. Radi zaključenosti historično-geografske pokrajinske slike ga obnavljamo pregledno. Pod patronat in odvetništvo gornjegrajske gosposčine so spadale župnijske cerkve Gornji grad, Šmartno ob Dreti, Luče, Solčava, Ljubno, Rečica, Mozirje, Šmihel n. M., Bele vode, Sv. Frančišek, Nova Štifta, Škale, Šoštanj, Šmartno pri Velenju, Zavodna, Št. Janž na Vinski gori, Št. Ilj pri Velenju, Št. Andraž, Stari trg pri Slovenjgradcu, Braslovče, Gomilsko, Vransko, Št. Pavel pri Preboldu, Griže, Trbovlje, Sv. Jurij ob Taboru, Motnik, Pilštanj, Prevorje, Kozje, Šmihel pri Pliberku, Pliberk, Črna in Koprivna. Nad cerkvami Šmartno pri Slovenjgradcu, Št. Ilj nad Turjakom, Razbor in Stari trg je imela gornjegrajska gosposčina odvetništvo, patronat pa takratni ljubljanski nadškof. Če upoštevamo — ko izpustimo patronate nad župnijami — še k tem župnijskim cerkvam pripadajoče podružnice, katerih je bilo 91, potem je vršila gornjegrajska gosposčina odvetništvo in večinoma tudi patronat pri 130 župnijskih in podružniških cerkvah gornjegrajske, škalske, braslovške, kozjanske in pliberške dekanije. S tem pa je bila v zvezi tudi skrb za novo ustanovo, ki se je šele pričela razvijati, za šolstvo. Poleg vinskih dajatev kažejo patronati in odvetništva najlepše vlogo Gornjega grada kot topografskega središča svoje dobe.

Obravnavani zgodovinski opis gornjegrajske gosposčine je vir, ki podaja gornjegrajsko pokrajino v kulturno-zgodovinskem pogledu deloma kot primer naših splošnih kulturnih prilik (prosveta, zdravstvo) na prehodu XVIII. v XIX. stoletje, deloma kot primer posebnih gornjegrajskih pokrajinskih razmer (promet, poseljenost), deloma pa kot primer prehodne dobe (dajatve, uprava, racionalizacija gospodarstva) iz poznega fevdalizma preko prosvetljenih reform v novodobni liberalizem.

Zusammenfassung.

Das Gebiet von Gornjgrad am Übergange des XVIII. ins XIX. Jahrhundert.

Am 4. April 1802 beauftragte die Regierung in Wien die Verwaltungen sämtlicher Staatsgüter, wie auch jene, die dem Religionsfond gehörten, im Verlaufe von 6 Wochen eine »Historische Gutsbeschreibung« nach folgenden Gesichtspunkten zu verfassen: 1. Über die Lage und natürliche Beschaffenheit des Gutes. 2. Über die politische Beschaffenheit des Gutes. 3. Über dessen religiöse Verfassung. 4. Von der wirtschaftlichen oder ökonomischen Verfassung des Gutes. 5. Von der Beschaffenheit der Forste und Waldungen. 6. Über die Beschaffenheit der Producte des Mineral-Reichs. 7. Über Einnahme, Ausgabe und den reinen Ertrag im allgemeinen. 8. Über die commerzielle Beschaffenheit des Gutes. 9. Über den Zustand der Untertanen.

In Befolgung des Auftrages hat die damals in staatlicher Verwaltung sich befindliche Religionsfondsherrschaft Gornji grad eine Historische Gutsbeschreibung verfaßt, deren Konzept sich im fürstbischöflichen Archive in Gornji grad erhalten hat.

Die Religionsfondsherrschaft Gornji grad verwaltete das geographisch geschlossene Tal der Dreta und der oberen Savinja oberhalb von Mozirje. Im vorangehenden Referate versuchte der Verfasser mit dem Materiale, welches uns das erhaltene Konzept der Historischen Gutsbeschreibung bietet, eine historisch-geographische Skizze des Herrschaftsgebietes von Gornji grad zu entfalten, die zugleich eine kulturhistorische Entwicklungsphase der Landschaft am Übergange des XVIII. ins XIX. Jahrhundert darstellt.

Um das zu erreichen, wurden aus dem Konzepte der Gutsbeschreibung folgende für die Landschaft und die Kulturverhältnisse maßgebenden Materialien herangezogen: Die wirtschaftliche und politische Stellung der Herrschaft, die Kulturen des Bodens, die Fauna, das Forstwesen, das Gewerbe, der Handel, der Verkehr, die Bevölkerung, ihre soziale Lage und ihr geistiges Leben. Die allgemeine Bildung und die Hygiene charakterisieren die damals allgemein herrschenden Kulturverhältnisse, der Verkehr und die Besiedlung die speziellen des Beckens und des Tales der oberen Savinja, die Abgaben, die Verwaltung und die Anfänge der rationellen Bewirtschaftung aber den Übergang aus dem späten Feudalismus über die Reformen der Aufklärung ins Zeitalter des Liberalismus.

Das historisch-geographische und kulturhistorische Landschaftsbild, das dadurch gewonnen wird, zeigt den hohen wissenschaftlichen Wert der Historischen Gutsbeschreibung als geschichtlicher Quelle. Es wäre begrüßenswert die entsprechenden Gutsbeschreibungen auch anderer Herrschaften zu eruieren und dann eine allgemeine historisch-geographische und kulturhistorische Übersicht unseres gesamten Landes am Übergange des XVIII. ins XIX. Jahrhundert zu geben.

Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev.

Dr. Anton Breznik.

Slovenske slovarje sem obdeloval v RDHV, III (1926), 110 sl., toda o novejših sem govoril zelo na kratko, ker sem takrat mislil, da se o njih ne dá nič posebnega povedati. Ob nadaljnjem preiskovanju naših slovarjev in drugih književnih virov pa sem spoznal, da brez nadrobnega poznanja novejših slovarjev ni mogoče pisati zgodovine slov. besednega zaklada in tudi ni mogoče misliti na sestavo novega znanstveno zanesljivega besednjaka. V naših slovarjih je mnogo slabih, dvomnih in neslovenskih besed, ker sestavljavci niso poznali virov, iz katerih so jih zajemali. Zato je treba predvsem preiskati književne vire, besednjake, liste, knjige i. dr., če hočemo zanesljivega novega Pleteršnika.

V pričujoči razpravi bom izpopolnil preiskavo slovarjev od Gutsmanne dalje¹⁾.

1. O G u t s m a n n u je pisal medtem v ČZN, XXX (1935), 1—29 dr. I. Grafenauer in našel osnove nemško-slov. dela ter omenil, da sem jaz zasledil nov vir njegovega besednega zaklada, t. j. Jambrešičev leksikon iz l. 1742. Z njim se je Gutsmann seznanil že zgodaj, še preden je kaj pisal. Vpliv je zaslediti že v prvem njegovem spisu: Chriftianfke reſnize (1770). Po Jambreši-

¹⁾ Nekaj imam dostaviti tudi k Pohlinovemu besednjaku. Na str. 163 imenovane razprave sem rekel: »Je pa še mnogo besed, katerim nisem mogel najti vira, toda ni dvoma, da je (Pohlin) še marsikaj pobral v kakem viru in si je ni sam izmislil.« Preiskave so mi domnevo potrdile in hkrati pokazale, kako priden nabiralec je bil Pohlin. Dognal sem še tele vire. Rabil je Gutsmannove Krist. resnice (1770), n. pr. Jédba (Gutsmann str. 11. in pogosto). Spórne Abscheulich (G.: nar spornejshe hudizhe 33). Pokopniza (G.: pokopniza = grob 36, 48; pokopniz ali grobou 59). Edinem, ediniti (G.: dufhe fe bojo so telefami edinile 59). Peklenz Höllen gott (G.: 138 in pogosto) itd. Mnogo je vzel iz Gutsmannove slovnice (1777), n. pr. Povajnzam Beobachten (G.: Te blodbe bi fe povanzhale, diese Fehler würden bemerkt werden 48, 175 in pogosto). Svojbodnoft Freyheit (G.: Ivojobodnost 96, 143 in večkrat). Ukâfa Befehl (G.: Zefar je eno vkaso vun dan 99). Gôdr Gerûß (G.: goder 149). Ispa (G.: jispa 152). Kôbr Würzne (G. 163). Kosilzam Frühstücken (G.: kofiuza Frühstück 166) itd. Več besed je vzel iz Devovih Pisanic (1779, 1780), n. pr. ranocelnik (Pisanice 1779, 2). Belinesh Apollo (P.: Salomon... ta modre Bellinesh 5). Pravopisnoft Rechtschreibung (P.: To pravopisnost bersh med sabo vi sklenite 6; v svoji slovnici 1768, 150 je pisal Pohlin še Dobropisnost); wolték Gimpel (P. 1780: enega wolteka [pod črto razlaga: Gimpel]. Drajna (P. 1780, 38: ne drajne, ampak lepe Popevke) itd. Prepisoval je besede tudi iz Popovičeve knjige Untersuchungen vom Meere 1750, dalje iz Bohoriča in Hipolitove slovnice iz l. 1715. Gotovo se bo dal dobiti še kak vir. — Od pisateljev, ki so odkrivali Pohlinove češke vire (glej str. 157), moram omeniti še dva: Dobrovskega in Levstika. Prvi pravi v knjigi Institutiones 1822, 170: шквор: apud Boh[emos] sskwor Ohrwurm... P. Marco et Iqvor, quod e libro Bohemico hauserit et suum fecerit. — Levstik je v SN 1871, 25. 2. pripomnil (v podlistku, podpisan K): »Marko je pri svojem delu pregledoval razne slavenske slovarje, tudi češke, v katerih je videl: Ržimbaba, f. Mutterkraut.«

čevem zgledu je uvedel nekaj pravopisnih in jezikovnih izboljšav. Gutschmann ne podvaja soglasnikov in ne rabi tujih črk q, x, y v poudarjenih zlogih kakor dotedanji slov. pisalci. Po Jambrešiću je uvedel razločevanje med ,S (=S) in S (=Z), ,Sh (=Š) in Sh (=Ž). Jambrešić loči z vejico od zgoraj S' (=Š) od S (=Ž). Tudi čut za lepšo skladnjo (v splošnem ne rabi več člena pri samostalnikih, pravilno rabi zaimke itd.) in čistejši besedni zaklad kaže, da se je brusil ob Jambrešiću in morda še ob kakem drugem slovanskem piscu. Za gotovo pa se dá dokazati, da je vzel že v tej knjigi več izrazov iz Jambrešića, n. pr. nafladnoft (ali lufht) 22 in pogosto; da je vzel besedo iz Jambrešića, dokazuje Gutschmannov besednjak, ki ima pod Wohllust: nafladnoft, fladoft, reskoffhnoft, Jambrešić ima pod Voluptas iste besede v istem redu: Nafzladnolt, Szladolt, Razkoffnolt, Wollust; d o m a č a b e s e d a j e s l a d n o s t; — nedokončen (v pomenu: neskončen), n. pr. nedokonzhna miloft 41, dalje 194, 202, 207, 225 itd. Jambrešić ima pod Infinitus: Nedokonchan, Unendlich; Infinite Nedokonchno; — miloferdnoft 39, 195; Jambrešić pod Misericordia Milofzerdnost; — leguren 37 itd.; enako v slovnici 1777, 133 Sicher leguren, takisto v besednjaku 1789; Jambrešić: Securus Szeguren; — vrezhoshelnoft (ali aifer) 103, 189 itd.; v besednjaku: Eifer vrezhoshelnost; Eifrig vrezhoshelen; Eiferer vrezhoshelnik (v r e č se glasi v Gutschmannovem narečju nam. vroč; tako ima tudi pod Warm in pod Heiß). Izraz je naredil po Jambrešiću: Zelus Vrucha felya, Eyfer.

Več Jambrešićevih izrazov ima tudi v slovnici (1777), n. pr. bol Schmerz 150. Da je besedo vzel iz njega, izpričuje Gutschmannov besednjak, kjer stoji pod Krankheit: nesdrauje, bol, za kar ima Jambrešić iste izraze: Morbus, Bòl, nezdravje. — Str. 160 Halstuch ogerlin; da je vzel iz Jambrešića, dokazuje Gutschmannov besednjak, pod Halsband ima ogerlin, ovratnjak, Jambrešić ima pod Focale Ogerlin, Navratnyak. Domača beseda je ogrlje, kar imajo Kastelec, Hipolit i. dr. Primerov je še več.

Ko sem zasledil zvezo med Gutschmannom in Jambrešićem, sem spoznal, da so besede, ki sem jih našteval na str. 166—167, po večini Jambrešičeve. Iz Jambrešića so izrazi, ki sem jih imel za Gutschmannove tvorbe; ti so: dnevnik, mahalnica, napredek, oklopnik, oporoča (domača beseda je: sporočilo), posreden, sprevodnik, učilnica, vojniki, zemljemerec.

Vendar pa je primerjava pokazala, da ni bil popolnoma odvisen od Jambrešića in je ustvaril lepo število novih izrazov. Da je bil spreten besedar, je pokazal že v Krist. resnicah in v slovnici. V Krist. resnicah ima že tele nove izraze: ozdrava, ozdravilo (= zdravilo; str. 12 in pogosto); poslednji izraz je rabil Škrinar v sv. pismu 1798, 239, 281 in so ga zapisali še Murko, Janežič in Pleteršnik; spodrinila ga je Vodnikova oblika: zdravilo (prvič v Kuh. buk. 1799, III); ker se je sprejela Vodnikova oblika, ki je boljša, bi v tem pomenu ne sodila v Pleteršnika. Do Pleteršnika je tudi priporacala oblika: ozdrava (=zdravilo), dasi ne spada vanj, kakor Plet. tudi drugih po-

skusnih skovank ni sprejemal. Dalje: poftavik al artikel vere (16); predklad (zgled) 24; pripodoba 57, 99 itd.; oblepotek 206, srednina (=sredstvo) 201, 202 itd. — V slovnici (1777) ima še boljše besede, od katerih se jih je več splošno sprejelo, n. pr. dotik 159; namaz Anstrich 159; obešalo (v pomenu: vislice) 160; podglavnica 162; v besednjaku je pod Hauptkissen, po Ravnikarjevih Zgodbah je šla beseda v pismeni jezik; slanik (160); poleg slovaške izposojenke *urad*, *uradnik* ima lep domač izraz: služilo, služnik (159), poslednji izraz se je udomačil v pomenu služabnik.

V besednjaku (1789) ima še imenitnejše izraze. Imel je pri tvorbi besed srečno roko in je naredil nekaj tako dobrih izrazov, da so šli celo med druge Slované. Taki izrazi so: *plunka* (besedo so sprejeli Čehi, Poljaki in Srbi; prim. moja razprava: Slovenske besede v češčini, slovaščini in poljščini v Kovačičevem zborniku, ČZN XXXII (1937) str. 212 sl.), dalje *sladkor*; besedo je v spremenjeni obliki: sladkor prevzel Šulek v *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, Zagreb 1860 in se v srbohrvaščini splošno rabi; *samo stan*; beseda je šla v srbohrvaščino in češčino; napravil je to besedo po Jambrešičevem pridevniku (pod *Monafterialis*): *izamo-lztanovni*, vulgö *Klosterfzki*. Napravil je še lepo število izrazov: *brezpetnik*, *ladjevje* (zdaj rabimo shr. izraz *brodovje*), *licemaz Schminke*, *podplatiti*, *priprid* (akcidenca), *sladkovina* (jed iz sladkorja), *sklopnica* (škatla), *zadostiti*, *zadoščenje*, *zaseben* itd.

Gutsmann je naredil in nabral veliko lepih izrazov, toda na stotine jih je vzel iz Jambrešića. Veliko izrazov je prepisal kar na celem in sicer s hrv. (kajkavskimi) in nemškimi poimenkami. Jemal je zlasti izraze za kulturne predmete, za katere slovenščina tedaj še ni imela imen. Mnogo besed je po svoje predelal, nekatere pa so mu dale pobudo, da je ob njih skoval nove. Mnogo besed je sam naredil, dasi je imel pred seboj Jambrešičeve izraze. Kaj je Jambrešičevega in kaj njegovega, je težko odbrati. Treba je vsak izraz posebej preiskovati, kar ni lahko, ker je rabil obširni latinsko-hrv.-nem.-madžarski del in se je treba za vsako besedo ob latinskih poimenkah prepričati.

Več besed se je sprejelo v slov. besedni zaklad, veliko pa jih je živelo samo po besednjakih, po milosti prepisovalcev. Še Pleteršnik jih je veliko sprejel, ker ni vedel, od kod izvirajo.

Splošno so se sprejele sledeče hrvatske besede iz Jambrešića: *krvnik* (iz Gutsmanna jo je prepisal Janežič 1850 in 1851). Murko je vzel v slov.-nem. delu na novo iz Vuka, Murko: *Kervnik der Mordschuldige*, Vuk: *Крвник der Mordschuldige*, Murkovo poznamenovanje ima tudi Pleteršnik; — *kotlovina Kupfer* (po Murku in Vrtovcu, Kmet. kemija 1847, 12 sl. se je beseda splošno udomačila); — *oroslan* (po Murku, Janežiču, Cigaletu se je splošno sprejela); — *poglavje* (Murko besede ni sprejel, razširila pa se je po sv. pismu nove zaveze 1834 in po Prešernu, Kerft 1836, 35: *Opómbe: 7me bukve, 2^{go} poglávje*); — *samotrštvo* (*monopol*), *samotržec* (Murko jo je dalje širil); —

zverinjak (oblika svernjak pod Thiergarten izpričuje, da jo je vzel iz Jambrešića: Theriotrophium, Zvernjak, Thier-Garten; odtod Metelko, slovnica 58, Murko itd.); — zvezdoznanec (po Murku dalje); — želva (odtod Murko, Janežič itd.; Metelko 258 ima besedo iz Dobrovskega Institutiones 142: Croat[ice]. selva, selyva, zato Metelko: žel'va; v pomenu bramorji, bezgavke pa je beseda domača, prim. Murko Shuvé).

Velika večina Jambrešičevih izrazov pa ni šla v življenje, ampak se kot m r t v a n a v l a k a vleče po besednjakih in je našla milost tudi v Pleteršnikovih očeh. Taki izrazi so: črevogriz (po Murku sta dobila besedo Cigale in Plet.; domača beseda je črevobolja); — dobitnik (= zmagovalec; iz Guts. jo je vzel Janežič 1850, Cigale pa na novo iz Guts. in odtod Plet.); — gorušica (= gorčica; odtod Murko, Janežič, Cigale; Plet. napačno navaja izvor: strsl.); — magoš (magasli Zwerg, Jambr.: Pygmaeus, Magasli, Zwerg; odtod Murko, Jarnik, Cigale, Plet.); — modroznanec (pod Weltweiser, odtod Murko, Jan. 1851, Plet.); — naglist (Zäpfleinkraut vratnjak, naglist, Jambr. ima oba izraza pod: Uvularia, Vratnyák tráva, Naglist, Zäpflein-Kraut; odtod Murko v nem.-slov. delu 1850; Jan. nima, iz Guts. na novo vzel Cigale in iz njega Plet.); — oblag, pomaz (G.: Pflaster oblag, pomaz, volhzhzeniza, kar dokazuje, da je vzel iz J.: Emplastrum, Oblag, Pomaz, Volchenicza, Pflaster, odtod Primic, Bukvar 1814, 23: Oblag das Pflaster; Murko ima v sl.-nem. delu, enako Janežič, iz G. ima Cigale in iz njega Plet.); — oddihalec (G.: Luft-röhre odihalce, iz J.: Trachea oduhalce, Luft-Röhre, odtod Murko in Jan. 1850, 1851; iz Guts. ima Cigale odihalce, Plet. je obliko etimologično pisal: oddihalec); — odmetnik (pod Abtrinniger; odtod Mur. in Jan. 1851; Cigale je na novo vzel iz Šuleka: serb. odmetnik; Plet. ima besedo za staroslov. — orlolev (Greif; naredil po Jambrešičevi razlagi: Gryps orlu, vech pak Orofzlanu izpodoben zvèr, Greiff, ein Thier dem Adler und dem Löwen gleich; odtod Mur., Jan. 1850, 1851, Cigale, Jan. 1867, Jan.-Bartel 3. izd. 1889; Jan.-Kleinmayr 1874, Jan.-Hubad 1893; Plet. te spake ni sprejel, zato jo je opustil tudi Bartel v 4. izdaji (nem.-sl.) 1905, toda Jan.-Hubad ima v 4. izdaji (1908) še vedno: orlo-lèv Greif; — morski osel (Stockfisch morfki ofel, terda riba, iz J.: Salpa Morfzki ofzel, Riba tvrda, Stock-Fisch; iz G. je vzel Murko samo: terda riba, česar Plet. ni sprejel; Caf pa je vzel iz G.: morski osel, odtod Plet.; — pomaz (iz G. je vzel Cigale in sprejel tudi v Terminologijo 1880, odtod tudi Plet. in iz njega Hubad v 4. izd. sl.-nem. dela); — repača (Kometstern, J. Cometa Repacha zvezda; po G. je besedo rabil Vodnik, n. p. Novize 1798, 21. 7.: repazha ali komet; prej je dve leti pisal repata zvezda, kar je dobil iz Pohlina; iz G. sta vzela Mur. in Jan. in iz teh virov imata Zalokar in Miklošič, po njih in po Wiesthalerjevi izdaji Vodnika tudi Plet.); — rožnjak (Rosengarten; Mur. je ni sprejel, na novo jo je iz G. prepisal Jan. 1850 in iz njega Cig.; ker je nima Jan. v sl.-nem. delu 1851, je tudi Jan.-Kleinmayr 1874 nima;

Jan. 1867 je ni sprejel, a Bartel jo je vzel preko njega iz Cigaleta; iz njega ima tudi Plet.); — rukac (pod Wollenkraut in pod Himmelbrand: rukaz, douga margeta, J.: Verbalcum Duga margéta, Rukacz, Woll-Kraut, Himmel-Brand; odtod Mur.; Jan. 1850 nima, ima pa v sl.-nem. delu 1851, zato imata tudi Kleinmayr in Hubad v 2.—4. izdaji; Cigale nima, zato tudi Plet. ne; Jan. 1867 je spet sprejel); — skladnoglasje (pod Musik; iz G. ima Jan. 1850; l. 1851. skladnoglasje Harmonie in pridevnik skladnoglasen, tako še 1874; Jan. 1867 nima več; Plet. ima iz Jan. 1851 skladnoglasen); — solenka (Salzfaß, odtod Mur., Jan. 1851 [1850 nima]; Cig. vzel iz G. in iz njega tudi Plet.; domača beseda je solnica); — strelotok (Köcher, odtod Mur., Jan. in po njih Plet.; Cigale nima; domače je tul); — svetokradnik, svetokraden (naredil ob Jambrešiću: Sacrilegium Szveto - kradya, Kirchen-Raub, odtod G.: Svetokradva; vse tri izraze so prepisovali Mur., Jan.; Plet. je ohranil samo prva dva); — štrkec (Nasenstüber, iz J.: Talitrum Sterkecz po nofzu, Nasenstüber; vsi so opustili, Cigale je na novo vzel iz G. in po njem Plet.); — zatok (Meerbusen morfki satok, morfku krielu, J.: Sinus Morzki zatok, Morzko krilo, odtod Mur.: Meerbusen morfko krilo; Jan. 1850, 1851 zatok iz G.; odtod Cig. in Plet.); — ženska preslica (G.: Weibernarr shenolifh, shienfka prefelza; J. Uxorius Seno-lizavecz, Senzka prefzlicza; Mur. in Jan. besede nista sprejela, Cig. jo ima na novo iz G. pod: Weibermann... bei Gutm. ženoliš (tako!), ženska preslica, iz Cig. ima tudi Plet. ženska preslica; — žgavica (Nessel, iz J.: Urtica Sigavicza; Mur. in Jan. nimata; Cig. je na novo vzel iz G., in iz njega Plet.).

Nekaj hrvatskih besed je dobil iz uстного vira, ker jih nima Jambrešić, nekaterih tudi drugi besednjaki ne. Taki izrazi so: bibavica, brezobrazen (pod Ruchlos), gorostažnik (dialektična oblika nam. gorostasnik), okrutnik, peskovnica (pod Sandbüchse); če je poslednji izraz srbsko-hrvatski in ni morda njegova tvorba, je zanimivo to, da je pri Gutmannu prvič vknjižen, ker ga med Srbi in Hrvati prvi navaja šele Vuk 1818 s pripombo, da se govori v Sremu, Bački in Banatu. Morda je Vuk besedo bral pri Gutmannu, drugače bi ji ne bil dal iste nemške poimenke. Kopitar je namreč v oceni Vukove Pismenice med besednjaki, ki naj mu služijo za sestavo njegovega rečnika, priporočal tudi Pohlina in Gutmanna v Wien. Allgemeine Lit. Ztg. (ЈБ. Стојановић, Вук, str. 89).

Na str. 166 sem pisal, da je med Slovaki dobil izraze urad, uradnik; dostaviti moram, da so slovaški ali češki še izrazi: popelica (pod Hermelin), prim. Rank, češ.-nem. 1865; popelice die Fehe, Bundmaus; das Murmelthier, der Fehenpelz; besedo so prepisavali naši besednjaki do Jan. Hub. 4. izd.); morak (pod Indianischer Hahn).

2. Jarnikov besednjak Versuch eines Etymologikons (1832) sem na novo obdelal v razpravi Dobrovskega vpliv na slovenski pisni jezik v zbor-

niku: Josef Dobrovský 1753—1829, sborník statí k stému výročí smrti Josefa Dobrovského. V Praze 1929, str. 14—16.

3. V isti razpravi sem govoril tudi še o Murkovem besednjaku (1833). Dolgo sem potreboval, preden sem mogel najti vse vire tega dela. Še v Dobrovskega zborniku (str. 17) sem mislil, da sem našel vse vire, toda po tem času sem zasledil še en slovanski vir, t. j. Belostenca, in več domačih. V svoji slovnici govori v predgovoru, ki nosi datum: november 1830, o načelih, po katerih je besednjak sestavil. Slovníčarji naj jemljejo besede iz drugih slovanskih jezikov, da bi se doseglo edinstvo vsaj med bližnjimi slovanskimi narečji. O sebi zatrjuje, da ni koval novih besed, ampak je zbral »ves besedni zaklad vseh Slovencev« in tudi »vse, kar se nahaja v literaturi« (str. IX). Preiskava je pokazala, da se je res ravnal po teh načelih, pripomniti je treba le, da jih je slabo uporabljal. Iz slovanskih jezikov je jemal brez razločka, ali je potrebno ali ne; šlo mu je za to, da napolni svoj obširni besednjak. Napačno bi se moglo razumeti zatrdilo, da je zbral »ves besedni zaklad vseh Slovencev«, t. j. iz vseh slovenskih narečij, kakor sam pojasnjuje to trditev (str. IX). Iz živega jezika je zajemal prav malo, vse je prepisal le iz pisalcev, ki izhajajo iz raznih pokrajin, tako n. pr. zaznamuje kot koroško, kar je našel v Gutsmannu ali Jarniku; kot kranjsko, kar je našel pri Linhartu, Vodniku, Metelku itd., dasi pogosto to ni besedni zaklad onega narečja. Resnična pa je trditev, da je zbral »vse, kar se nahaja v literaturi«. Ker je potreboval za besednjak veliko blaga, je izpisal vse, kar mu je prišlo pod roko. Tako je zbral skoro vse nove izraze, ki jih je ustvarila naša prerodna doba (Japljev prevod sv. pisma, Vodnik, Ravnikar, Metelko, Primic, pesniki 1. zvezka Kr. Čbelice itd.) in izpisal je tudi vse vzhodnoštajerske pisce (Šmigoc, Danjko, Volkmer, Šerf itd.), ki so bili doslej zahodnim pisateljem nedostopni. Sam ni mnogo koval in tudi ni imel daru za dobre tvorbe. Tako je bil v njegovem besednjaku zbran dotedanji besedni zaklad in je zato tudi razumljivo, da je imel velik vpliv na pismeni jezik. Iz njega so zajemali Prešeren, Čbeličarji, Koseski in Noviški sotrudniki, Bleiweis, Vrtovec, Žemlja in vsi, ki so tedaj kaj pomenili. Njegov vpliv je bil odrezan z Janežičem, ki je vseboval nov besedni zaklad, ki je bil ustvarjen med l. 1831—1850.

V Dobrovskega zborniku (str. 17—22) sem pokazal, kaj je vzel Murko iz Dobrovskega del: Institutiones, Deutsch-böhm. Wörterbuch (1821), Slavin I. Iz teh del je zajemal cerkvenoslovanske in češke besede.

Za ruščino je rabil Heymov slovar: Deutsch-Russisches Wörterbuch I, Riga 1795 ter Полный российско-нѣмецкій словарь II, Riga und Leipzig 1800.

V nem.-sl. delu se je držal Heymovega nem.-rus. slovarja, v slov.-nem. delu pa njegovega rus.-nem. dela. V nem.-rus. Heymovem delu je dobil veliko gradiva za nem. frazeologijo, n. pr. Leisten delati, fpolniti, vzhiniti; Folge leisten flufhati kogar, Dienste leisten flushiti, einen Eid leisten prife-

gati. Heym: Leisten дѣлать, учинить, исполнить, Folge leisten слушаться, einem nützliche Dienste leisten служить, einen Eid leisten присягать.

Iz ruščine ni vzel toliko kakor iz cerkvene slovanščine (iz Dobrovskega). Kakih 10 ruskih besed se je v pismenem jeziku splošno sprejelo, veliko jih je prepisal Janežič in za njim njegovi prireditelji, precej jih ima tudi Pleteršnik, nekaterih pa ni nihče upošteval. Tu bom omenil samo tiste, ki so se splošno sprejele, in tiste, ki bi jih bil moral Pleteršnik izpustiti, ker niso knjižne in ne slovenske. Splošno so se sprejele: blagoroden; — bolnica (Plet. jo prisoja šele Janežiču in navaja kot vir: strsl. rus.; toda Murko jo je vzel iz Heyma больницы, ki jo ima v nem.-rus. in rus.-nem. delu; Srbi so tudi sprejeli besedo, toda Vuk 1818 je še nima. Prvi jo je porabil Bleiweis, Nov. 1845, 188: v meštni bolnici; dobil jo je v Murkovem besednjaku, o katerem piše, da »... nam je še zmirej vsakdanji ljubi pomočnik« (Nov. 1846, 199). Stara domača beseda je bolnišnica, ki se sedaj komaj še more kosati z rusko tovarišico); — grb, — krvoprelitje (Plet. navaja Murka kot prvi vir, misli pa, da je strsl. ali hrv. izvora; besede nimata ne Vuk 1818, ne Belostenec, torej je s tem ruski vir izpričan; domača oblika je bila narejena po nem., Dalmatin I, 321: kryprelitje); — ljubimec, ljubimka (poslednjo obliko je naredil Murko; rusko je Любимица; besedo je mogel dobiti že v Kr. čbelici 1830, 57: Ljubimza ljubimo, (Jakob Zupan; Plet. navaja napačen izvor); — očeviden (domača beseda je očivesten, kar ima Murko v slovnici 195); — priroda (istočasno jo je rabil v Kr. čbel. 1832, 44. J. Zupan; Plet. navaja kot pričo Cig. in pristavlja: po drugih slovan. jezikih; odtod Janežič 1850, 1851 itd.); — pristan (Mur. v sl.-nem. delu nima, zato tudi Jan. sl.-n. nima; Plet. navaja shr. in rus. izvor; ker Vuk in Belostenec nimata, je ruski vir izpričan); — preliv; sposoben; sposobnost; polkovnik (Plet. navaja kot prvi vir Cig.; toda prvič je besedo zapisal že Vodnik, ko so l. 1799. Rusi šli na italijansko bojišče in je nekaj krdel šlo tudi skozi Ljubljano, Novize 1799, 26. 2.: Polkóvnik zhes Kasake je . . . njegov podpolkovnik Alexiei Jvanovizh Posdejev); — točka, vodovod (oba izraza je prevzel Janežič, Cig. itd.).

V Pleteršnikov slovar so prišle še tele stvari iz Heyma: bager (škrlat), bagrenica, bagriti (Mur. je prepisal iz Heyma ruske oblike bagór bagrjanica, tako ima iz Murka tudi Jan. 1850. Vtem pa je izšel Miklošičev Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti 1850, kjer so oblike багръ, багръница in po njem je spremenil v sl.-nem. delu 1851 v: bager (iz nevednosti je pridržal tudi še obliko bagor, ki je ostala do Jan. 3. izd.), bagrenica; Plet. ima oblike za strsl. in navaja za vir šele Cig.); — basenka (Jan. je sprejel samo v sl.-n. delu, poznejši izdajatelji so izpustili; Plt. vzel na novo iz Mur.); — belilo die weiße Schminke; — bradoprivec (Mur. naredil po Heymu борообрѣй; nahaja se še v vseh Janežičevih izdajah; Plet. vzel iz Mur.); — črtež (iz Mur. šlo v vse besednjake, domač izraz je načrt, kar so od nas vzeli Srbi in Hrvatje in morda Čehi); — domašnji (Mur. ima obliko domafhen iz H.: do-

МАШНИЙ; besedo je sprejel že Jarnik, *Kleine Sammlung* 1822); — draka (Heym die Schlägerey, das Handgemänge; od tod vsi slovarji do Plet.); — kist (ruski izraz ni potreben, ker imamo domač izraz: čopič); — kuroslep (ime rastline; ker je Mur. v s l.-nem. delu nima, je tudi Jan. 1.—2 izd. nima; vzel pa jo je Jan. iz n e m.-sl. dela, zato je v vseh n e m.-sl. izdajah; iz Bartlove 3. izd. jo je dobil Hubad, 3., 4. izd.); — lono (narčje; iz Mur. jo imajo vsi naslednji besednjaki; Plet. navaja: iz drugih slovan. jez.; s tem je ruski vir izpričan); — mrtvečina (iz Н. МЕРТВЯЧИНА ein Aas; od tod vsi slovarji); — milovar (= milar; iz M. je šlo v vse slovarje); — naimenovati (ker Mur. v sl.-nem. delu nima, tudi Jan. v nem.-sl. delu nima; ker je Kleinmayr 1874 opustil, tudi Hubad 3., 4. izd. nima); — peščinka (iz H.: Sandkorn ПЕСЧИНКА, od tod Cig. in Plet.; l. 1850. je dal Jan. besedi slov. obliko = peščenka, a l. 1867. je besedo opustil); — utešitelj (tolažnik; v s l.-nem. delu nima besede, zato je tudi Jan. 1., 2. izd. nima; iz Bartla jo je vzel Hubad; Plet. vzel iz Jan., a ne pove, da je ruskega izvora).

Veliko izrazov je vzel iz V u k a (1818) in B e l o s t e n c a. Nekaj teh izrazov je šlo v pismeni jezik, večina pa je ostala v slovarjih do najnovejših izdaj. Celo Pleteršnik jih je precej sprejel, ker ni mogel vedeti, da jih je Murko prepisal iz tujih virov. P l e t e r š n i k ima še: bedrika (vzel iz Zalokarjeve zbirke; on je prepisal iz Murka in ta iz Vuka eine Gattung Aepfel, enako Jan. 1851, v nadaljnje besednjake ni šla); — belug weißes männliches Schwein, Vuk das weiße (männliche) Schwein, od tod Jan. sl.-nem. 1.—4. in Plet.; — beluga (bela krava) iz Vuka; — belka (bela kokoš) iz Vuka; — cepanica (poleno) iz Vuka; Jan. 1.—4., Plet. iz Mur., — čin (iz Belostenca, ilir.-lat. del; domača beseda je: dejanje); — dobrosrečnik (iz Vuka Glückskind, od tod Cig. Plet.; Jan. 1850 je iz tega naredil srečnik (Glückskind), v 2. izd. srečnej, oboje je sprejel Bartel v 3. izd. (1889), od njega Hubad, od tod je prepisal Plet.); fantiti se sich rächen (iz Belostenca: Fantiti fze Vindico me, ulcifcor) iz Mur. ima Plet.; — graba (jarek; iz Belostenca, ilir.-lat. Gräba prokop Foffa, odtod Jan. 1.—4., Plet.); — krvavica die Blutbeule (bei Pferden) iz Vuka; ker Jan. 1850, 1851 nima, tudi njegovi prireditelji nimajo; — konjánik (iz Vuka, od tod vsi besednjaki; domača oblika je konjeník; — kormaniti (iz Vuka); — krasnost die Pracht (iz Belostenca: Krafznòft v[ide]. Lepota, od tod Jan. 1.—4.; Cig., Plet.); — mrtva kost (M.: eine Verhärtung unter der Haut, Vuk МРТВА КОСТ eine Verhärtung unter der Haut, Jan. 1.—4. nima; Plet. prepisal iz Murka); — nagnezditi (M.: der Henne ein Nest machen, Vuk НАГНИЈЕЗДИТИ КОКОШ (objekt je Murko izpustil!) der Henne ein Nest machen; Jan. nima; čudno pa je, da je Plet. prepisal iz Murka z isto n a p a č n o o z n a č b o; — nazadek (M.: der Rückgang (schlechter Erfolg), iz Vuka: Назадak der Rückgang (schlechter Erfolg); Jan. sl.-n. 1.—4.; n.-sl. 1.—5.; Plet. je prepisal naravnost iz Murka); obajati rano, Murko iz Vuka, Обажати behexen (z. B. die Wunde; Plet. prepisal iz Murka; — obri-

jati; Murko: Obrijati se sich barbiren lassen, Vuk: Обријати се sich barbiren (lassen); enako obrijač; oba izraza je prepisal Plet. iz Murka, Jan. jih ni sprejel; — ojaditi (M. betrüben, in Kummer versetzen (tako!); dostavil je: eig[entlich]. vergiften, odtod Jan. 1.—4. ojaditi vergiften(!), betrüben; Vuk ima le: betrüben, in Kummer versetzen; Plet. je prepisal iz Mur. le to, kar ima Vuk; — osmehovati ver-lachen, verspotten Plet.; Murko Ofmehávati (koga) ver-lachen, aus-lachen, verspotten, iz Belost.: Ofzmehávam Derideo, irrideo, odtod Jan. 1.—4. Za izraz osmehovanje navaja Plet. Lj. Zvon, to je vzeto iz Lj. Zv. 1884, 401, zapisal Trdina, ki je rad hrvatil; — osoditi richten, aburtheilen Plet. (iz Murka Ofóditi richten, aburtheilen, ima iz Belost.: Ofzuditi v[ide]. Odfzugyujem Damno, condemno. Plet. je po črki prepisal iz Murka, da si v slov. ni oblike o-soditi, temveč samo ob-soditi; — papiga, dobil pri Belost.: Papiga Pfittacus; beseda se je hitro udomačila; Maretić v Akad. rječniku misli, da je beseda tudi v slov. domača (pod papiga: Ima i u slov. jeziku), kar seveda ni res; — podsédlica (iz Vuka; beseda je šla v vse besednjake; Cigaletu se je zdela sumljiva in je dostavil vprašaj pri njej; s tem je vir izpričan; — poniziti se (M.: sich herab-lassen, Vuk: Понизити се sich herablassen; iz Murka je prepisal tudi Plet., ker ni vedel, da je izposojena beseda; — povojnica das Kindbettgeschenk (iz Vuka, Plet. prepisal iz Murka; — potaracati, dobil v Belostencu: Potaraczan Delapidatus, lapidibus constratus. Potaraczujem Delapido, lapidibus sterno; šlo v besednjake, iz Mur. prepisal tudi Plet.; — prekomorec, iz Vuka Прекоморац der über dem Meere her ist; Jan. ni prevzel, pač pa je Plet. prepisal iz Murka; — sag, iz Belostenca: Szág tapetum, Vuk nima; Jan. 1850 ima še sag poleg domače preproge, tako tudi 1851, toda l. 1867. je opustil, ima jo tudi Plet., da si je nihče ne rabi; — skakavica (bolha), iz Belostenca: Szkakavicza kobilica; Murko je pomen svoje voljno spremenil: die Hüpferin (eine Apposition des Flohes), odtod Jan. sl.-n. 1.—2.: bolha(!), Jan. 3.—4. opustil, ali Plet. je spak o iznova prepisal iz Murka; — stanovnik, iz Belost.: Sztanovnik habitator; beseda je šla v vse besednjake, ne pa v življenje, kjer živi še domači prebivalec; — telovnost (telesnost), iz Belostenca Telóvnoft, od tod Jan. sl.-n. 1.—4.; naravnost iz Murka je prepisal Plet.; — uediniti, iz Vuka; Jan. 1.—4.; Plet. prepisal iz Murka; domače je zediniti; — vekovečen, iz Belost.: Vekovechni Aeternus, odtod Jan. n.-sl. 1.—5.; Jan. sl.-n. 1.—2.; Hubad je v 3. (in 4.) izdaji samovoljno pridejal pomen ewig, robust(!); beseda je bila v slovenščini znana v drugačni obliki, prim. Kastelčev besednjak perennis uekuezhni; — veliko-ust, iz Belost.: Veliko-vufzt Labeo, bucco, labiofus, Mur. je svoje voljno dodal še pomen großsprecherisch, kar je Plet. iz njega prevzel; — velikosrčen, iz Belost.; — vilahen das Bettuch, iz Belost. Vilähén Linteamen, Jan. 1850, 1851, l. 1867. je Jan. opustil, tudi Hubad 3.—4. izd. je opustil, toda Plet. je na novo prepisal iz Murka; — zajedno, iz Belostenca

Zajèdno Unà, unà simul, Murko: Sajèdno zugleich, in Einem; Vuk ima drugače: Зàjedно zugleich, zusammen, Jan. 1.—4.; iz Mur. prepisal tudi Plet.; — zborišče, iz Vuka Збориште Platz, wo man sich versammelt; Mur. v n.-sl. nima, zato tudi Jan. sl.-n. nima, enako ne Cigale; ima pa Jan. sl.-n. 1.—4., od tod vzel Bartel 3, 4; iz Murka je prepisal Miklošič, od njega Plet.; — zloča die Bosheit, iz Vuka, злоѡа; v n.-sl. nima, zato tudi Jan. nima; ima pa Jan. sl.-n. 1.—2.; Hubad je izraz opustil, toda Plet. ga je na novo prepisal iz Mur.; — zlorad (škodoželjen), v n.-sl. delu ima Murko Schadenfroh adj. slorad. Murko je tu pomešal srbsko in rusko obliko, Vuk ima злорад m. der Schadenfroh (s a m o s t a l n i k!), Heym ima pridevniško obliko злорадный schadenfroh (v n.-rus. delu); dalje злорадство die Schadenfreude; Mur. je po tej obliki naredil zloradost; l. 1850. je vzel Janežič iz Schmidta rusko obliko zloráden; l. 1867. je to opustil in spet vzel Murkov pridevnik; v 3. izd. je Bartel naredil zopet novo obliko pridevnik a: zloradosten, kar je sprejel Hubad v 3. izd. 1893; Bartel je v 4. izd. to opustil in sprejel spet Murkovo skovanko, Hubad pa je v 4. izd. sprejel obe obliki(!); iz Jan. je prepisal te samovoljne skovanke tudi Plet.; te skovanke je v svojih povestih rabil dr. Detela.

Nekaj slovanskih besed je vzel iz domačih virov, ki so jih vsebovali, n. pr. hódina v sl.-n. delu die Uhr, to češko besedo je dobil iz Primica, Branja 1813, 104: Koliko je na njih uri (hódini)? — V sl.-n. delu ima: Kralovnik der königliche Diener. kralovnica eine königliche Dienerin, ti češki besedi je dobil v Dankovi slovnici, 19; Kralovnik königlicher Diener, kralovnica königliche Dienerin. Iz njega ima tudi češ. Hrab der Graf. Hrablki gräfllich. Hrabstvo die Grafschaft.

Precej slovanskih izrazov je pobral iz Linhartove zgodovine Versuch einer Geschichte von Krain, II. Band 1791; tu se posebno dobro vidi, kako slepo je iz virov prepisoval.

V 3. poglavju (od str. 180—367) govori Linhart o razmerah pri starih Slovencih in navaja tudi izraze drugih Slovanov.

Od str. 211—247 govori o značaju in vladavini Slovencev; od tod je prepisal tele izraze (slovanske in slovenske):

Murko, sl.-nem. del: Bor... Altslaw[isch]. ist bor der Geschlechtsname des Nadelholzes; to je dobil v Linhartu, 209: Borovle... von Bor, welches im alten Slawischen der Geschlechtsname des Nadelholzes ist. — Sl.-n. del: Sprejemati: Bóg te šprimi, Gott empfang dich; prepisal iz str. 221: Der Krainer grüßt seinen Nachbar... mit den Worten Bog te šprimi, Gott empfang dich! — Knés der Fürst; ein regierender Graf. Kneshija das Fürstenthum; Linhart 227: Knes ein Fürst, ein regierender Graf; pod črto je dobil izraz Kneshija. — Olfveta, olfvetiti heiligen, olfvetiti se geheiligt werden; sich rächen: Kdór se ne olfveti, òn se polfveti (tu je nikalnico ne pomotoma izpustil!), wer sich nicht rächt, wird nicht geheiligt; iz Linharta 219:

bei den Chrobaten und den Bewohnern Dalmatiens werden Rache und Heiligung mit eben demselben Namen bezeichnet [pod črto: Olzveta . . . die Rache, Olzveta die Heiligung. Die Dalmatiner haben ein Sprichwort . . . Kó ne le olveti, on le ne polveti, wer sich nicht rächt, wird nicht geheiligt]. — Pefhëfhtvo das Fußvolk, iz Linh. 240—241: Ihre Heere bestunden mehrertheils aus Fußvolk Pe[hëfhtvo ([pod črto: Pefhëfhtvo krain. Pefhichtvo chrobat. (besedo je naredil po hrv.)). — Planka ein breterner Zaun (bosnisch und serbisch die Festung); to je svojevóljno preobrnílo po Linhartu 244—245: Bei den türkischen Slaven in Bosnien, Servien u. s. f. heißt eine Festung palanka. In Krain bedeutet planka einen Zaun von Brettern, welches die ursprüngliche Bedeutung zu sein scheint. To je iz Murka prepisal še Jan. sl.-n. (1—2). — Tábor eine befestigte Anhöhe, von welcher aus man die ganze Gegend umher übersehen kann, Linh. 244: In Krain heißt tabor eine befestigte Anhöhe, von welcher man die Gegend umher sieht, z. B. Shillertabor. — Tatba, tatvina der Diebstahl, Linh. 221: Zur Unterscheidung des heimlichen Diebstahls hatten sie das Wort Татба (beseda je ruska!), Tatvina. — Sakon (eig. und noch bei allen Slawen) das Gesetz; (bei uns Slowenen nur) die Ehe, označbo je vzel iz Linh. 233: Gesetze wurden Sakon genannt, und noch hat sich das Wort fast bei allen Stämmen erhalten. Bei den Krainern bedeutet es izt nur den Ehestand.

Od str. 247—267 govori o veri starih Slovanov; odtod je vzel slovansko mitologijo (navedel bom hkrati tudi slovenska imena).

Sl.-n.: *Boshák* der Gott der Gastfreiheit und des Hausfriedens, die Weihnachtsfeier, v. (ide) *Boshizh*, Linhart (270) ima vse te izraze: *Boshak*, *Boshizh* . . . soll bei den Krainern der Gott der Gastfreiheit, und des Hausfriedens gewesen sein. Noch heißt in Krain die Weihnachtsfeier *Boshizh*. Od tod dobese Jan. sl.-n. (1—2). — Sl.-n.: *Belibóg* der gute Gott, das gute Princip, der Gott des Lichtes der heidnischen Slawen; enako: *Zhernibóg* eig. der schwarze Gott d. i. der böse Gott, das böse Princip, der Gott der Finsternisse bei den heidnischen Slawen. Linhart, 250: . . . verfielen sie auf die Lehre von zwei Prinzipien, dem guten und bösen Gott. Jenem gaben Sie den Namen des Lichts ausschliessend . . . *Bëlibog*, diesem der Finsternisse . . . *Zhërnibog*. (To mesto je vzel iz Linharta tudi Primic, Branja 1813, str. 77 z nemškim in slovenskim besedilom.) Ti, iz Helmolde vzeti izrazi so šli še v Jan. sl.-n. 1.—3.; Hubad v 4. izd. je *belibog* opustil, pozabil pa je črtati *črnibog* (!). — *Zhërt* eig. der Hasser d. i. der böse Gott, das böse Princip, der Gott der Finsternisse bei den heidnischen Slawen; heutzutage gem. der Teufel. Linh. 254—255: *Zhart* . . . der Gott des Bösen, und der Finsternisse . . . Noch lebt der Name des *Zhart*, womit jetzt einige Stämme den Teufel benennen . . . in dem Worte *zhartiti*, welches . . . den

schwärzesten Haß bedeutet. Odt. Jan. sl.-n. 1.—4., česar Plet. ni sprejel, ker se v sloven. ne nahaja. Od tod Prešernov Črtomir (nasprotje Bogomila), ki se bojuje »Sa Zhërte« (Kerft per ,Savizi 1836, 5). — *Jutribog* der Morgengott, Linh. 251; Daher gehört auch *Jutribog*, der Morgengott, welcher bei Helmold vorkömmt. — *Kolêda* einst der Gott der Festtage oder eine gewisse gottesdienstliche Handlung. Linh. 259: Kolêda, ein Gott der Festtage, nach der Erklärung des Hrn Anton ... Mir scheint es aber, daß kolêda nur eine gewisse gottesdienstliche Handlung bedeutete. Od tod Jan. 1.—2.: Koleda der Gott der Festtage. — *Kurenèt* oder kurent der slawische Priap, der Gott der Schwelgerei; Iveti kurent (scherzw.) die Fastnacht. Radi Linhartove etimologije je pristavil Murko kot sorodno tudi: Kúriz das männliche Glied. Kúrjiza gem. kûza die weibliche Scham. Linhart 263: Kurenèt, Kurent, der Gott der Schwelgerei, der slavische Priap ... Die Idee, welche im Worte liegt, zeigt sich in dem verwandten ... kurba und das deutsche Hure ... auch die Werkzeuge der Wollust beim männlichen und weiblichen Geschlechte (haben) von daher ihren Namen. ... Aber in Krain wird die Fastnacht noch jetzt, zwar nur scherzweise Iveti Kurent genannt. Od tod Jan. sl.-n. 1.—2. — Murko: *Mora* der Alp, die Trud. Linhart 267: Mora, der Alp, die Trud. — *Pahod*, v.(ide) Pohada; le-tu ima: Pöhada der Gott der Witterung der alten Slawen. Linh. 261: Pohada, Pahod, der Gott der Witterung. Od tod Jan. 1.—2. — *Provo* der Gott der Gerechtigkeit (bei den alten Slawen). Linh. 262: Provo, der Gott der Gerechtigkeit (iz Helmolda). Enako Jan. 1.—2. — *Rádegaf*t der Schutzgott, der Gott der Freude; Linhart 257: Radegaft, der Gott der Freude. So erklärt Herr Anton den Namen. Allein sein Bildnis zu Rethra in Pommern ... scheint vielmehr einen Schutzgott des Volkes anzudeuten. Odt. Jan. sl.-n. (1—2). — *Shkrat* das Bergmännchen (ein metamorphosirter Teufel). Linh. 266: Shkrat, das Bergmännchen ... Im chrobatischen ist Skrapez wieder ein Name des Teufels. — *Trigláv* bei den heidnischen Slawen ein dreiköpfiger Gott über Luft, Erde und Wasser. Linh. 256: Triglav, ein dreiköpfiger Gott, weil sie ihm die Herrschaft über Luft, Erde und Wasser zuschrieben. Od tod Jan. sl.-n. 1.—2. — *Vrag* eig. der böse Feind, gem.[einhin] der Teufel. To razlago ima iz Linh. 265: Vrag, jezt der Teufel ... Die Slaven müssen einen sehr bösen Begriff damit verbunden haben; denn noch hat die Feindschaft ... von daher (ihre) Benennung. Odt. Jan. sl.-n. 1.—3.: vrag Teufel, böse Feind. — *Shiva* bei den heidnischen Slawen die Göttin des Lebens; heutzutage der Planet Venus. Linh. 259: Shiva, die Göttin des Lebens; sie ward bei den Polaben verehrt. Die Krainer geben diesen Namen dem Planeten der Venus. Od tod ima Prešeren »lépo Bóg'njo Shívo« (Kerft r. t. 5); v Opómbah str. 35 razlaga: Shiva, bóg'nja ljubésni, Slovenka Venera. Iz Murka Jan. 1.—2.

Iz Linhart a je vzel dalje veliko izrazov za običaje (str. 268—

309), za obleko (309—316), opravilo in umetelnost (317—367). Jemal je tudi tu brez razločka, ali so besede domače ali druge slovenske. Našel bom nekaj značilnih zgledov.

Murko: *Zhumnata* die Kammer... welche zur Aufbewahrung der besten Sachen dient; označba je iz Linh. 300: *Zhumnata*, eine Kammer. Sie diente zur Aufbewahrung ihrer besten Sachen. — *Hala* ein ploderndes, bis an die Ferse reichendes Gewand; die Toga der Römer; ein langer Rock. *Halázhe*, v.(ide) *Hlazhe*, Linh. 311: Die Krainer trugen einst lange weite Hosen... und nannten sie von *Hala* [pod črto: Krain.[isch] *hala*, ein ploderndes Gewand, das bis an die Fersen reicht, die toga der Römer], womit jedes lange Kleid bezeichnet wird, *Halázhe*, Strümpfe aber kannten sie nicht. — *Hram* das Behältnis, das Steinhaus; ein verwahrter Ort. Linhart (270) govori o prostoru, namenjenem za božjo službo, ki je bil pozneje lesen ali pozidan; zato pravi: »Dann aber hieß er *Hram*, ein Behältnis, ein verwahrter Ort. — Po Linhartu ima za etimologično sorodno *Kofa* die Sense, *kofiti* mähen in *kofilo*, ki pomeni das Frühstück (bei dem Städter, weil der spät aufsteht) das Mittagmahl. Linh. 307: *Kofilo* [pod črto: Von *kofit*, Heu mähen] bedeutet ein Frühmal... So ist es bei dem Landmanne noch; aber dem städtischen Weichlinge, welchem der Morgen nicht so früh aufgeht, ist jetzt *Kofilo* die Mittagszeit. — *Kofter*, Itra, der Scheiterhaufen. Linhart pripominja na dve kraji, da je beseda ruska, a Mur. se za to ni zmenil. Str. 269 pravi: Auf den Scheiterhäufen verbrannten sie die Gebeine der Todten. Daher heißt bei den Russen ein Scheiterhaufen *Костеръ*. Na str. 295: Die russische Benennung des Scheiterhaufens *Костер*. Od tod Jan. sl.-n. 1.—4.: *Kóster* stra der Scheiterhaufen. Iz Mur. jo je prepisal celo *Pleteršnik*, dasi je Cig. pod Scheiterhaufen našel ruski vir. — *Kolénzhik* ein kleines Kind, welches man nebst Anderen der Braut, als neuer Haushälterin, in den Schooß zu legen pflegte. Linhart (290) pripoveduje to po *Valvasorju*: Die Braut mußte sich sogleich als Mutter und Haushälterin zeigen. Ein kleines Kind, *Kolénzhik*, wurde ihr in den Schoß gelegt. — *Léva* ein gemauerter Herd neben dem Ofen, worauf man die Spannlichter aufbewahrt, der Kamin, das Rauchloch. Linh. 301: In Krain im Boheinerthale heißt *léva* ein gemauerter Herd neben dem Ofen, worauf sie die Spannlichter bewahren. — *Máliza* in Kr.[ain] ein kleines Zwischenmahl... zwischen der *jushina* und *vezhérja* (Abendessen). Linh. 307: *Maliza* ist ein kleines Zwischenmal nach der *Jushina*, und vor dem Abendmale. — *Meslanka* ein klein aufgerollter gefalteter Kittel der Krainerinnen. Linh. 316: Der jezige Kittel *Meslanka*, die Haube, das Hemd... werden klein aufgerollt und gefaltet. — *Merléti* schwach brennen. Linh. 295: Die Verwandtschaft der (takol!) krainischen Wortes *Merlizh*, eine Leiche, und *merléti*, schwach brennen, kann nicht itd. — *Popertník* ein flach

Brot zu Weihnachten, Linh. 280: Popèrtnik ein flaches Brod, welches... in den Weihnächten üblich. — *Prófenz* ein bei Hochzeiten üblich gewesener Brotkuchen, Linh. 289: Valvasor erwähnt auch von einem Brodkuchen *Prófenz*, welcher bei Hochzeiten üblich war. — *Rézhniza* (naglas je samovoljen, ker ga Linhart nima) ein Dankärndtefest der alten Slawen, dem Gott Swantevid geweiht, Linh. 276: Die Slaven (haben)... nach der Aernte ein Dankfest gefeiert. Es war ein Fest, dem guten Gotte Svantevid geweiht. Dieses Fest wurde von den Priestern ordentlich *angesagt*, und hieß daher *Rezhniza*. Iz Mur. ima še Jan. sl.-n. (1—2). — *Repar* eine idealische Münze der Krainer, sechs Soldi im Werthe, der Batzen, Linh. 343: *Repar* jetzt nur eine Idealmünze, im Werthe 6 Soldi. — *Stavniza* einst die Heerfahne; jetzt die Opferfahne. Linhart (268—269) govori o *kolednikih*: Sie zogen in hellen Mondnächten unter aufgesteckten *Heerfahnen* von Dorfe zu Dorfe, und besangen das Lob ihrer Helden, bis endlich in neuere Zeiten, als die Sitte zur Bettelei herabsank, und die Heerfahne in eine *Opferfahne* ausartete (pod črto: Diese Fahne hieß *stavniza*; o njej govori tudi na str. 240).

Rabo domačih virov bom označil le na kratko.

Iz Japljevega prevoda sv. pisma je izpisal zelo malo, n. pr. Oberfläche *poverlhina*; vzel iz dela Rihar-Šraj, 1801, 658: *bresna poverlhina* (Rosalino ima tu: Obertheil) *le fterdi*. — *Osvédje* der Sternenhimmel, vzel iz dela Rihar-Šraj 1801, 266: *osvesdje*, Wolf 1802, 283; Škrinar 1802 predgovor itd.; izraz ima tudi Vodnik, Velika pratika 1795—1797, str. 4—16 pogosto. — Velikan: Škrinar 1798, 28, 193 itd.; Rihar-Šraj 1801, 492 itd. Veliko značilnih izrazov, ki jih ima Japljev prevod (n. pr. ohramje, Šraj 1802, 300 petkrat; Rosalino ima tu Gemächer, III. Reg 6, 5; Sadnek (zadnjik); Dalmatin: Barkarol) Japelj 1786, 147; Dela apost. 27, 11.) zastonj iščemo pri Murku.

Slabo je izpisal Vodnikova dela. Ljublj. Novic 1797—1800 in Kuharskih bukev 1799, Kerfhan. navuka 1811, v katerih je Vodnik ustvaril veliko novih besed, ni bral. Rabil pa je Pozhétke gram. fran. 1811. *Sablód* Fehler ima odtod, str. 107: *sablód solécisme*. *Teppich prapróg* ima odtod, str. 84; *praproga* un *tapis*. Natančno je izpisal Pilmenoft 1811 in *Babifhtvo* 1818; za poslednjo knjigo naj navedem nekaj primerov. *Vlébfhina* die Substanz, iz *Babifhtva* (slovarček) *vlebfhina* Substanz. — *Lótek* oder *lótik* der Einschlag der Weber; to pravopisno spako je dobil v *Babifhtvu*, 9: *Snutik* — *lotik* (Vodnikova *zabloda*, nam. *votek*; kako nerazsodno je prepisoval, se vidi iz tega, ker ima v n.-sl. dela pravilno: Einschlag bei den Webern *vótik*, *útik* oder *vútik*). — *Predór* der Durchbruch, ima iz Bab.: *predor* (Durchbruch) 73, 177. — *Kervnják* das Blutgefäß, iz Bab. 41; *kervnjake* (*acc. pl.*). — *Obkladik* der Umschlag, iz Bab. 154: *obkladki* (*pl.*), 186 in pogosto.

Natančno je izpisal besedni zaklad Kopitarjeve slovnice; včasih se je držal črke. Kopitar je n. pr. po Heymovi ruski slovnici pisal -ov: zérkov in zerkva (252), enako Murko: Kirche zérkov, zerkva dasi je že Vodnik, Pism. 1811, VI tako pisavo zavračal; enako je pisal Kopitar po ruščini pridevnike na -ij, n. pr. bòshij (bòshji), divij (divji), 262; kazhij, (kazhji) 263, palij (palji) 264. Tako se je spakoval tudi Jarnik v Kleine Sammlung: Boshij, Divij itd. Po teh dveh je pisal tudi Murko: Haltbar krepkij, kleberig lipkij (Heym. Kleberig lipkij) itd.

Enako piše v slovnici 1832: Zerkev oder Zerkov (5), brefkev, od.[er] bréfkov (20) rètkev, rètkov (21).

Dalje piše Kopitar: perhál (prahál) 217, enako Murko: Perhál. Prahál die Loderasche.

Zelo natančno je izpisal Ravnikarjeve Zgodbe 1815—1817. V nekaterih primerih je sprejel celo njegov pravopis.

Po Kopitarju, ki je učil, da bi bila pisava bòshij znanstveno pravilnejša kot boshji, enako tudi poprešenj namesto poprejshni (glej str. 259), je pisal Ravnikar poprefhenj, danafhenj itd. Po njem ima Murko, sl.-n.: Danafhenj, vzhérafhenj, dàvefhenj itd. Slavnih besed, ki jih je Ravnikar v Zgodbah naredil in Murko prepisal, ne bom navajal, ker jih je za celo razpravo.

Dalje je rabil Primičeva Némfško-Slovénfke Branja, 1813 ter Novi Némfško-Slovenfki Bukvar, 1814. Mur., sl.-n.: Narékva, was man einem in die Feder sagt, das Diktando, Branja 44: Diktando (narékvo) prepifujem; Primic je besedo naredil po Vodniku, Pism.: narekama pifati. Od str. 79—86 imajo Branja zbirko p r e g o v o r o v, katere je Murko skoro docela sprejel v besednjak. Da je rabil Bukvar, dokazuje beseda: ogroden rauh (Bukvar, 18), odtod Mur., sl.-n.: Ogróden rauh. Dalje pafti (pádalze) *gen. sg.* 38; odtod Mur.

Skrbno je izpisal obsežen besedni zaklad Metelkove, Šmigočeve in Dankove slovnice ter Jarnikov in Gutschmannov besednjak.

Kranjske Čbelice je izpisal samo prvi letnik (1830), n. pr. Opózhiti... dán je opózhil es beginnt zu tagen, iz Kr. Čb. 1830, 15: Petelin she poje: Opozhil je dan (J. K.[osmač]); iz iste pesmi ima: Perpekati... vrozina perpéka es ist große Hitze, Kr. Čb. r. t. 16: Vrozina perpeka. — Sasoriti... dán le je sasoril, Kr. Čb., 22: Ko le je dan sasoril (Prešeren, Slovo od mladosti). — Trepet... Húdi grad, ti dom trepèta, Kr. Čb. 28: Hudi Grad, ti dom trepeta (Holzapfel); izpisal je vse nove tvorbe iz iste pesmi: polip, rasmet, rasvalina. — Perpokljáti, iz Kr. Čb. 37: Joshik perpokljá. Izpisal je vse Zupanove tvorbe na -un: lizun, jedun, kradun. obetun.

Poleg obeh Jarnikovih slovarjev je rabil tudi njegov Sbér lépih ukov (1814), kar dokazujejo izrazi: priľtrah (pod Schauer), Sbér str. 46: priľtrah itd.

Kakor je bil nekritičen v izbiri tvarine, tako je bil nekritičen tudi v

obliki. Besedo je napisal v taki obliki, kakor jo je v onem viru našel. Iz Heyma je prevzel veliko ruskih oblikovnih in pravopisnih posebnosti (n. pr. koleso, dlato (dleto), človek itd.), iz Vuka je jemal srbske oblike (n. pr. biljka, piščaljka itd). Po Dobrovskega nem.-češ. slovarju piše n. pr. vlastovica, po Heymu vlas (las), po Vuku vlasten, vlastiti. Značilno za našo leksikografijo Murko-Janežič-Kleinmayr-Hubadove vrste je, da so se vse te oblike ohranile do zadnje izdaje Hubadove (1908).

Dasi sam zatrjuje, da ni delal novih besed, se mu je vendar posrečilo nekaj dobrih tvorbo, n. pr. čopič, milodar (kar so sprejeli tudi Srbi in Hrvatje), načrt (kar se je sprejelo tudi v shr.: naert). Po Dankovi obliki: natakač (Slovnica 1824, 53) je naredil: natakár. Dalje: osebnost, snežinka (Cigale in Plet. pravita, da je vzeto iz ruščine, toda ruščina je ne pozna), vodstvo itd. (Dalje).

Zusammenfassung.

Zur Geschichte der neueren slovenischen Wörterbücher. Der Verfasser untersucht die Quellen, aus welchen die Verfasser der slov. Wörterbücher ihren Wortschatz geschöpft haben. In dieser Nummer führt er neue Quellen zu den Wörterbüchern von Pohlin (1781), Gutschmann (1789) und Murko (1833) an.

Izvestja.

„Noriški vojak“ v Celju ni rimski?

Za največjo znamenitost celjskega muzeja velja že od nekdaj marmorni kip visokega rimskega oficirja, ki je v literaturi znan radi svojega nenavadnega izraza (košati »barbarski« brki, ki pripadajo v antični umetnosti navadno keltskemu tipu) kot »noriški vojak«. Kip so našli početkom štiridesetih let preteklega stoletja v strugi Voglajne, torej ne pri izkopavanjih ali v nedvomno rimskih plasteh. Mnogo je trpel, ko je bil postavljen ob javni cesti nasproti Maksimilijanovi cerkvi, še bolj pa, ko je bil l. 1843. renoviran in prenesen k župnijski cerkvi. Ob tej priliki so pritrdili glavo, ki je bila odlomljena, popravili nos in izvršili tudi najbrž celo vrsto drugih izprememb, tako da nam prav za prav ni ohranjeno prvotno stanje statue. Čeravno so skoro vsi arheologi konstatirali nenavadnost našega noriškega vojaka, vendar je pri vseh, ki so pisali o njem, veljal za poznorimsko delo, iz časa Konstantina Velikega ali iz dobe tik pred njim; tako na pr. Conze, *Römische Bildwerke einheimischen Fundorts in Österreich III* (Denkschriften Akad. Wiss. Wien, philhist. Kl. 27. Bd. 1878, 193 sl.), S. Reinach, *Revue archéologique* 1908, 117 sl. in nedavno tudi A. Schober, *Die Römerzeit in Österreich* 91. Mommsen je svoječasno zagovarjal celo identificiranje naše statue s Titom Varijem Clementom, ki nam je znan iz raznih častnih napisov, najdenih na celejskem forumu (CIL III 5211 sl.) in drugod; to pa je nemogoče, ker je noriški vojak kvečemu iz kraja 3. stoletja, dočim je T. Varius

Clemens živel v začetku druge polovice 2. stol. po Kr. V zadnjem času pa razni ugledni arheologi, ki so obiskali celjski muzej, odločno zanikajo, da bi naša statua sploh bila rimska. V časopisu »Gnomon« XIII 1937, 430 piše Harald Koethe ob priliki recenzije gori omenjene Schoberjeve knjige: »ebenso gilt der »norische Krieger« von Cilli dem Verfasser noch als antikes Werk, obwohl es für jemand, der das Original in Cilli und daneben antike Bildwerke gesehen hat, kaum zweifelhaft sein kann, daß wir hier eine antikisierende Arbeit der Spätrenaissance, keine Skulptur der konstantinischen Zeit, vor uns haben«. Razvijajoči se čut današnjih arheologov za posebnosti rimske, zlasti poznorimske umetnosti, je že marsikatero mnenje starejših arheologov korigiral; in mogoče bo ponovna podrobna preiskava naše statue, tudi s strani novejših umetnostnih zgodovinarjev, razvozlala problem »noriskega vojaka«.

Balduin Saria.

Zogleneli ostanki rastlin v rimskih najdbah iz Poetovija.

Pri raziskavanjih ptujskega Muzejskega društva v jeseni l. 1935. na Mariničevem vrtu na Zg. Hajdini sem v Jupitrovem svetišču W (ČZN XXX 1935, str. 135 sl. in slika 24) opazil, da je tla prednje polovice svetišča od severnega zida do tlaka v sredini pokrivala gosta več centimetrov debela plast zoglenele slame in prežganega lesa. Botanična preiskava, ki jo je izvršila univ. docentinja dr. Elise Hofmann na Dunaju, je dognala ostanke jelke, bora in topola. Sodim, da so to ostanki lesenega stropa in ostrešja. V veliki množini je pa ležala na tleh slama pšenice in rži. Med slamo se je nahajalo več plevela, toda nič žita; vse to kaže, da je bržčas na podstrešju bila zložena slama; trenutno ne morem najti primera, da bi bila tla kakega svetišča nastlana s slamo.

Walter Schmid.

Celotno poročilo o analizi se glasi v izvirniku:

Verkohlte Pflanzenreste von römischen Ausgrabungen in Poetovio. — Herr Universitätsprofessor Dr. W. Schmid übersandte mir von seinen Ausgrabungen in Poetovio verkohlte Pflanzenreste aus dem römischen Jupiterheiligtum in Hajdina zur mikroskopischen Untersuchung, deren Ergebnisse hier vermerkt seien.

Die pflanzlichen Reste umfassen zum größten Teil verkohltes Stroh, einige verkohlte Getreideunkräuter und Holzkohlenstückchen.

Besonderes Interesse beansprucht das verkohlte Stroh, das, wie Herr Professor Dr. Schmid mitteilt, einige cm hoch eine Fläche von 6—8 m² der vorderen Bodenhälfte des Heiligtums bedeckte.

Es erscheint dem freien Auge als eine Art Häksel und läßt deutlich die feine Riefung der Halme erkennen. Die mikroskopische Untersuchung dieser Reste zeigte nach geeigneter Vorbehandlung zwecks Aufhellung der pflanzlichen Gewebe in bester Erhaltung die Oberhautzellen der Halme und Blattreste. Es sind dies länglich schmale, rechteckige Zellen, deren Wände entweder geraden oder welligen Verlauf besitzen. Die Beschaffenheit der Zellwand ist ein wertvolles Unterscheidungsmerkmal zwischen Weizen- und Roggenhalmen. Das Stroh von Weizen (*Triticum vulgare*) weist geradlinige, das von Roggen (*Secale cereale*) wellige Zellwände auf.

Beide Zellwandformen konnte ich an den mikroskopischen Präparaten erkennen und daraus schließen, daß das verkohlte Stroh von Weizen und Roggen stammt, die demnach miteinander vermischt waren.

In das Mosaik der Oberhautzellen liegen, zumeist in Reihenanordnung, die lebenswichtigen Spaltöffnungen eingebettet, welche nach der Länge der Epidermiszellen orientiert sind.

Die mikroskopische Analyse ergibt auch häufig Reste von der der Säfteleitung

dienenden Gefäßen mit getüpfelten, schraubig oder ringartig verdickten Längswänden.

Bei genauer Durchsicht dieser Probe fand ich auch einige verkohlte Früchte, bzw. Samen einiger häufig vorkommender Getreideunkräuter, die ihre Form und Oberflächenskulptur in bester Erhaltung zeigen, wie die Teilfrüchtchen der zu den Doldengewächsen gehörigen *Haftdolden* (*Caucalis latifolia*) mit deutlichen Längsrippen, die mit stacheligen Haaren besetzt erscheinen, welche zum Teil auch noch an dem Fundmaterial vorhanden sind, was wegen der Brüchigkeit aller solcher Haare als besondere Seltenheit gewertet werden muß. Von diesen Früchten fand ich ungefähr 10 Stück.

Ferner ist in dem Fundmaterial eine Hülse der behaarten *Platterbse* (*Lathyrus hirsuta*), den Schmetterlingsblütlern (Papilionaceen) angehörig, vorhanden, sowie zwei Samen vom *Windknöterich* (*Polygonum convolvulus*) aus der Familie der Knöterichgewächse (Polygonaceen). Diese beiden Samen sind durch ihre kantige Gestalt und die raue Oberfläche charakterisiert.

Auffällig ist bei dieser Probe der völlige Mangel von Getreidefrüchten, was den Gedanken nahe legt, daß es sich um Stroh für Streuzwecke gehandelt haben mag, dem noch Unkrautsamen und -früchtchen anhafteten.

Dem Häksel vermischt, finden sich kleine Holzkohlenstückchen, häufig mit diesem und erdigen Bestandteilen zu einer Knolle verkittet.

Eine Probe besteht nur aus solchen Holzkohlenstückchen, deren mikroskopische Untersuchung auf Reste von *Tanne* (*Abies alba*), *Rotföhre* (*Pinus sylvestris*) und *Pappel* (*Populus* sp.) verweist.

Alle diese Hölzer lassen sich an ihren charakteristischen Gewebearten im Mikroskop erkennen.

So zeigt *Abies alba*, die *Tanne*, in dem radialen Längsschnitte den aus rein parenchymatischen Zellen aufgebauten Markstrahl mit den kleinen einfachen Tüpfeln und den regelmäßig verdickten Zellwänden, in dem tangentialen Längsschnitte die typisch einreihigen Markstrahlen, während *Pinus sylvestris*, die *Rotföhre*, im Radialschnitt den aus parenchymatischen und tracheidalen Zellen zusammengesetzten Markstrahl aufweist, erstere mit großen Loch- oder Eiporen versehen, letztere mit kleinen behöfteten Tüpfeln und zackigen Wandvorläufen ausgestattet. Im Tangentialschnitt durch dieses Holz erscheint der zusammengesetzte Markstrahl mehrreihig und von einem Harzkanal durchzogen.

Ebenso typisch wie der Holzbau der eben besprochenen Nadelhölzer ist auch der Gewebebau von *Populus* sp., der *Pappel*, deren radialer Längsschnitt im Markstrahl Kantenzellen mit großen Tüpfeln aufweist, die aber, ein wichtiger Unterschied gegenüber der *Weide*, die gleiche Höhendimension wie die in der Mitte des Markstrahles liegenden Zellen besitzen. Das im Querschnitt zerstreutporige *Pappelholz* zeigt an den Längswänden der Gefäße deutliche Tüpfelung dicht gelagerter kleiner Hoftüpfel.

Pappelholz ist in römischen Funden selten, *Tanne* und *Föhre* aber kommen häufig in ähnlichem Fundmaterial vor.

Dozent Dr. Elise Hofmann, Wien.

Rimska kameja iz Poetovija.

Nekaj let pred svetovno vojno so slučajno našli pri rigolanju sadovnjaka na Ornigovi pristavi za Sv. Ožbaltom rimsko kamejo. Izdelana je iz oniksa, klasičnega kamna, iz katerega so Grki in Rimljani rezali geme in kameje; kamen je nekoliko prosojen, trobarven in črna plast služi za osnovo oziroma ozadje. Popolnoma nepo-

škodovana kameja meri v višino 26 mm, največja širina znaša 15 mm, debelina pa 11 mm.

Kameja predstavlja mlado ženo. Njeno poprsje je izdelano v mlečnobeli plasti, lice in deloma lasje pa so svetlorumene barve, katera je podobna lahki patini. Bujni lasje so razdeljeni po prečki v dve polovici, ki padata v gostih in valovitih kodrih na ramena; nekaj las pa je slikovito in umetno povezanih na tilniku. Oči so jasno izdelane, posebno nazorno je označena zenica, iris, nežno so podane obrvi ter trepalnice. Klasični nos in drobna mala usta pričajo o visokem znanju neznane umetnika.

Obleka, katera je na levi rami zapeta z okroglo zaponko, fibulo, pada v širokih gubah črez prsa ter je odeta počez s krznom, označenim z drobnimi črtami; na levi nadlahti opazimo obroč.

Ker je rob ovalne osnovne ploskve konično pribrušen, je morala biti kameja vdelana v kako lepotočno okrasje, morda zlato fibulo ali zapestnico. Po vsem sodeč je na kameji upodobljena boginja lovskega blagra Artemida ali Diana, mogoče pa tudi neka Menada.

Poprsje je izdelano po načinu, ki je običajen na rimskih novcih, tako da gledamo osebo od zadaj, a glava je obrnjena proti gledalcu, pri naši kameji v tričetrtinskem profilu. Ta način upodobitve je na klasičnih kamejah redek. Zdi se, da je naša kameja nastala na vrhuncu rimske gliptike ter bi po vseh podrobnostih spadala v drugo polovico II. stoletja po Kristu, v dobo Antonina.

Na koncu se zahvaljujem ravnatelju dr. M. Abramiću in konservatorju notarju V. Skrabarju, ki sta mi s prijaznimi pojasnili omogočila objavo tega poročila.

Anton Smodič.

Sodna uprava v Dravogradu.

K dravograjski gosposčini je že od XIV. stoletja spadalo tudi deželno sodstvo. Obsegalo je približno današnjo dravograjsko občino na levem bregu Drave. Po obsegu je bilo med najmanjšimi na Koroškem ter je bilo izločeno iz gospodstva Hartneidstein¹⁾.

Dravograjsko gospostvo je menjalo po izumrtju gospodov Dravograjskih (l. 1261.) čisto svoje gospodarje²⁾. Zemljiški gospod, šentpavelski samostan, je l. 1279. podelil grad s pripadajočim ozemljem v fevd Henriku Pfanberškemu. Del graščine so potem

¹⁾ Hartneidstein, grad ob vznožju Golice, nekako na pol pota med Golico in Št. Andrazem v Labodski dolini.

²⁾ Erläuterungen zum hist. Atlas der Alpenländer, I. Abt. 4. Theil, Kärnten str. 150/151.

imeli Vovbržani, za njimi Hohenlohe in Stubenbergi, l. 1303. pa je koroški vojvoda Henrik pridobil celo dravograjsko gospostvo, ki je odslej ostalo v lasti koroških vojvod; zemljiške pravice šentpavelskega samostana so bile pozabljene^{2a}). Vojvoda Henrik je graščino zastavil (l. 1330.) Konradu Auffensteinskemu, po čigar padcu sta vojvoda Albrecht III. in Leopold III. (l. 1376.) podelila gospostvo Ivanu Liechtensteinskemu. Ta ga je čez enajst let prodal celjskima grofoma Hermanu in Viljemu. Po izumrtju Celjanov je pripadlo gospostvo zopet Habsburžanom, ki so ga upravljali po oskrbnikih. L. 1548. je bila graščina zastavljena Andreju Gaisrucku iz znane plemiške rodovine Gaisruckov, ki so imeli tedaj v lasti tudi Puhenštajn, Guštanj in precej ozemlja okoli Slovenjgradca. L. 1613. je nadvojvoda Ferdinand prodal dravograjsko gospostvo cum omnibus pertinentiis krškemu škofu Janezu Jakobu, ta pa l. 1628. šentpavelskemu opatu. In tako je dravograjsko ozemlje po 300 letih zopet prišlo nazaj v last prvotnih gospodarjev.³)

Kedaj se je dravograjska deželna sodnija izločila iz hartneidsteinske, točno ne vemo. Še l. 1331. je bila pod graščino Hartneidstein,⁴) leta 1523. se pa v prvem dravograjskem urbarju že pravi »das landgericht hat hoch und nider gericht«.⁵) Skoraj gotovo se je sodna osamosvojitve izvršila, ko je bilo ozemlje kot last koroških vojvod v zastavi Auffensteinov, in to bržda v sredini XIV. stoletja.

Precej posesti je imel še v XVI. stoletju okoli Dravograda tudi šentpavelski samostan, katero je upravljali šentpavelski dravograjski urad.⁶) Pogosto so nastajali spori med šentpavelskim županom, vodjo urada, in deželno-knežjim upraviteljem oziroma zakupnikom zaradi oseb in lastnine in v XVII. stoletju je nastal spor tudi z zakupnikom broda, ker je ta odrekal šentpavelskim podložnikom stare pravice.

Dravograjsko gospostvo je bilo v tem času v lasti krškega škofa. Da napravi konec vsem prepirom in neprilikam, je sklenil šentpavelski opat Hieronim Marchstaller (1616—1638) kupiti dravograjsko graščino.⁷) Po dolgi pogajanji se je kupčija 30. septembra l. 1628. sklenila s sledečimi pogoji:

1. krški škof proda z dovoljenjem solnograškega nadškofa Parisa dravograjsko gospostvo, ki ga je bil kupil od cesarja, samostanu v Št. Pavlu za 20.000 fl in 100 cekinov likofa;

2. likof plača opat takoj, od kupnine pa najkasneje do Jurjevega l. 1629. dobri dve tretjini, nakar šele se izvrši predaja;

3. pri predaji prejme opat tudi od cesarja potrjeni urbar dravograjske gosposčine;

4. ostanek kupnine plača opat med Jurjevim in Martinovim l. 1529., do tedaj pa ostane celo gospostvo v zastavi. Takratni najemnik Andrej Prügler je imel še dobiti od škofa 2.000 fl; ta znesek je obljubil opat brž plačati in dolžno pismo kasirati;

5. krški škof se zaveže, da bo preskrbel opatu vsa potrebna dovoljenja za prodajo (cerkveno in svetno).

^{2a}) Tako pravi Wutte, Erläuterungen 151; to pa ni povsem točno, kajti »Lehensverzeichnisse St. Paul« (B. Scholl, Wien 1865, posebni odtis), pravijo na strani 29 ad IV. Nr. 39 k letu ca 1430: »Graff ze Cili hat eze lehen die vesten Seldenhofen, Smyclenburg und Trauerg yedes mit seiner zugehorung«, — pozabljeno torej ni bilo, pač pa uveljavljanje vsake pravice brezuspešno.

³) Da je bil Št. Pavel prvotni zemljiški gospod, o tem glej moj Dravograd I.

⁴) Erläuterungen 151.

⁵) Kärntner Gerichtsbeschreibungen, Archiv 20+21, 171.

⁶) Arhiv v Št. Pavlu, oddelek »Amt Traberg«.

⁷) B. Schroll, Hier. Marchstaller, 115.

Šele ko je opat plačal prvi obrok (14.000 fl), so mu izstavili pravo kupno pogodbo dne 18. aprila l. 1629., iz katere izvemo, da je dovolil papež prodajo dne 15. januarja l. 1629., cesar pa 28. decembra l. 1628. in da je škof prodal celotno graščino dravograjsko z vsemi ljudmi, posestmi in dohodki, deželnim sodstvom, mitnico, pravicami ob cerkvenih shodih in vsemi pritiklinami za vsoto, ki mu je izplačana. S tem je postal šentpavelski samostan zopet lastnik Dravograda⁹⁾ in okolice na levem bregu Drave.

V dravograjskem gradu je dal šentpavelski opat l. 1631. napraviti kapelico na čast Device Marije, gospodaril pa je v njem graščinski upravitelj, ki je skrbel za izterjavanje davkov, za pravilno pobiranje in oddajanje mitnine ter brodnine in ki je vodil v opatovem imenu deželno sodstvo, razen krvnega.

O kakršnihkoli aktih ali protokolih, ki bi se tikali dravograjskega sodstva, nismo do nedavnega vedeli ničesar. Pri neki hišni preiskavi v Dravogradu pa je občinski delovodja g. Plajer izsledil na podstrešju pri nekem obrtniku zapisnik, iz katerega razberemo po beležkah na zadnjih popisanih listih¹⁰⁾, da je to deželnosodni protokol za leta 1723. do 1776.

Zapisnik je slabo vezan in ima 264 listov v formatu 20×30 cm. Listi 1—10 manjkajo, na listih 11—159 so vpisana službena dela deželnosodnega upravitelja, 4 nadaljnji listi so prazni, zadnjih 11 listov pa obsega indeks; indeks ni popoln kakor tudi ne foliiranje, pri katerem so nekatere strani izpuščene.

Rokopis je moral že dolgo ležati na podstrešju, kjer je nanj kapljala deževnica. Gornja tretjina rokopisa do lista 126 je skoraj docela nečitljiva, zlasti tam, kjer je pisana z bolj bledim črnilom. Listi 127 do 177 so pisani z boljšim črnilom, tudi jih je voda manj poškodovala, tako da so strani v celoti čitljive. Listi 178 do 217 so zopet le delno čitljivi. Dobro ohranjena je pisava na listih 218 do 251, slabše na zadnjih osmih listih. Register je pisan s slabim črnilom in deloma nečitljiv. Sicer je pisava, ki izvira najbrž od treh rok, vseskozi lepa.

Navadno so taki zapisniki¹¹⁾ bili nekake zemljiške knjige z zabeleženimi posestnimi spremembami, mejnimi spori, obravnavami o razžalitvi časti in drugo podobno vsebino.

V naš protokol pa je deželnosodni upravitelj zapisoval več; vzrok bode bržkone v tem, da si je moral za marsikaj še oskrbeti soglasje gospodarja opata, oziroma mu predlagati zapisnik izrednih dohodkov.

Zapiske v protokolu lahko razdelimo v šest skupin:

1. Predaje, oddaje in prodaje kmetij ali koč. Teh slučajev je v kodeksu največ. Pri vsaki prodaji (»Verkauf«) ali predaji (»Anlaith«)¹¹⁾ se je moral plačati zemljiškemu gospodu poleg zneska za prevzem vedno tudi likof

⁹⁾ Grb graščine Dravograd, kakor ga vidimo v novem šentpavelskem grbu v desni spodnji četrti, ima rdeče polje, spodaj v ospredju tekočo reko, nad njo zidan grad z dvema stolpoma, med katerima je vojščak v oklepu s kvišku dvignjenim mečem v desnici. Ta grb pa ni identičen z grbom trga Dravograda, ki se tudi pojavi prvič nekako v tem času (1630) in kateri kaže na rdečem polju korakajoče velikonočno jagnje z zastavico.

¹⁰⁾ Fol. 150b, 253a, 254b, 256a: »Landgerichts-Straffen«.

¹¹⁾ Za proštijo Dravograd je ohranjen »Protocollum« 1664—1808; za nadžupnijo Vuzenico 4 knjige protokolov za dobo 1632—1780.

¹²⁾ Mell, Grundriß 231, determinira »Anleit« sledeče: »... Abgaben, welche der Untertan beim Besitzwechsel... in Geld (oder in natura dem Grundherrn) zu leisten verpflichtet war.«

(»Leykhauf«), ki je bil pri srednjih kmetijah običajno 3—4 fl in ki se je na splošno ravnal po vrednosti prevzetega in pa po donosu kmetije. Navadno se je pri prevzemu zaračunila tudi smrtnina za starega posestnika; znašala je pri kmetijah razmeroma mnogo, 10—20 fl, pri kočah primerno manj, okoli 5 fl. Vrednost kmetij se je določila po razsežnosti in donosu in je znašala 20—100 fl, redko več. V največ primerih je ocenjena vrednost na 40—60 fl. — Običajni sta bili obe obliki: prejemna (Freistift, Zeitpacht) in kupna (Kaufrecht, Erbpacht).¹²⁾

2. **Pravi sodni kazenski zapiski.** Teh je v prvi polovici knjige, torej prav tam, kjer je gornja tretjina skoro nečitljiva, prilično mnogo; obravnavajo večinoma žalitve, tepeže, tatvine, mejne spore in slično. V dveh primerih ni zabeležena le zaključna sodba, temveč dobesedno tudi vprašanja in odgovori.¹³⁾ Običajno pa je obravnavava vnešena tako, da je na kratko zabeležena obtožba tožnika, nato bistvene točke toženčevega zagovora, odgovor tožnika in kaka pripomba obtoženca in nato izjave prič. Skoraj vedno odloči sodnik, da naj se stranki sporazumeta in pogodita glede odškodnine, pridržujoč si za prestopke sodno kazen. Ko je sporazum dosežen, izreče sodni upravitelj to kazen v denarju, ki se giblje od 1—3 fl.

3. **Politične globe.** Takih je razmeroma malo in so — razen dveh — vse v denarju. Te kazni, ki so izrečene brez vsake razprave (torej uradno dognane stvari), se tičejo kaljenja nočnega miru (2 uri zapora in 45 kr globe), pretefov (globo 1—2 fl), izostajanja od robote (globo 4 β do 1 fl 4 β), malih tatvin (globo do 2 fl), ker na poziv niso prihajali k sodnji (globo 1 fl) in slično. Zanimivo je, da je v vseh 53 letih, katere obsega zapisnik, zabeležena ena edina telesna kazen,¹⁴⁾ pa še ta prav nedoločno; izvemo le, da je bil neki tat v prisotnosti matere in nekega kmeta »durch den Gerichtsdiener mit einer wohl empfindlichen Schilling (?) ge-züchtigt«.

4. **Prepisi važnih listin.** Tu so prepisani akti, katerih vsebina se neposredno tiče pravic dravograjskega gospostva, njegovega obsega in mejnih sporov s sosednjimi gospodskami. Zabeleženi so vsi zadevni sporazumi, od katerih navajamo najvažnejše: 1. spor s pliberško graščino, ki ni hotela dati priprege za vojaške Transporte (l. 1738., fol. 125/127), 2. spor z marenberškim samostanom zaradi meje pri Rožičevi kmetiji (l. 1740., fol. 147), 3. spor s šmartinskim nadžupnikom in opatom dr. Schrökingermem zaradi nekega kmeta (l. 1743., fol. 159/161), 4. poravnava z istim zaradi kmeta Koronika (l. 1746., fol. 181/182), 5. poravnava z jezuiti v Dobrli vasi zaradi nekega desetka v Černečah (l. 1745., fol. 176), 6. poravnava s Črneško gosposko grofi Stampferji zaradi neke brodnine »Urfahr-Traidt« (l. 1758., fol. 226/272) in 7. sporazum s pliberško graščino zaradi nekega gozda nad Černečami (l. 1738., fol. 128/130). Najvažnejši v knjigi zabeleženi akt pa je brez dvoma 8. sporazum med šentpavelskim opatom in lastnikom dvorca Hajdeka (poznejšega Rubinhofa) tik pri Dravogradu, kateremu se prizna pomirje in določi obseg. Zaradi važnosti priobčujemo akt v celoti med prilogami, to tem bolj, ker je ostal neopažen pri sestavljanju koroških »Gerichtsbeschreibungen«.¹⁵⁾

5. **Izredni dohodki:** Sejmarina ali stojnina in najdenina. Prvo bi moral biti reden letni dohodek; je pa tako različen po višini zneska (giblje se med 2 β in 7 fl), da ga zaradi tega uvrščamo med izredne; drugi, najdenina, je znašal 72 β brez

¹²⁾ Glej o tem Mell, Grundriß, 74.

¹³⁾ Fol. 83/84, fol. 87/89.

¹⁴⁾ »Leibs-Straff«, fol. 250b (leta 1772).

¹⁵⁾ Glej »Archiv für vaterl. Geschichte u. Topographie«, 20.—21. Jg.; dodati je akt ob koncu strani 171 (Lg. Unterdrauburg).

ozira na vrednost najdenega predmeta. Ta znesek je dobil upravitelj deželne sodnije. najditelj pa nič. Stojnina se je pobirala redno le pri Sv. Boštjanu in sicer ob cerkvenemu shodu 20. januarja in prvo ali drugo nedeljo v maju. Dejstvo, da se je pobirala stojnina vedno samo pri Sv. Boštjanu in ob teh dveh prilikah, vsiljuje domnevo, da je bila graščina ustanovnica ali pa vsaj podpornica te cerkve. V letih 1738. in 1739. nahajamo tudi za 26. oziroma 18. majnik vpisano stojnino pri Sv. Duhu na Ojstrici, vendar sta zneska tako majhna (1 B 22 d in 2 β 4 d), da so bržkone zaradi nedonosljivosti nadaljnje pobiranje opustili.

6. Kazni radi spolnih prestopkov. Teh je poleg zapiskov o posestnih izpremembah v kodeksu največ. Ni leta, v katerem ne bi bil vpisan vsaj eden slučaj, povprečno so zabeleženi na leto 3—4. Zlasti mnogo jih je 1738., namreč kar 11 primerov.

Da gre v vseh primerih za prostovoljni greh izven zakona, torej ne za zločin »mulierum oppressio«, izhaja iz besedila vpisa, pa tudi iz dejstva, da je bilo posilstvo pridržano krvnemu sodniku. Sodna kazen za ta dejanja je bila razmeroma visoka, povprečno 2 fl; so primeri, ko je plačal grešnik le 1 fl, še več jih je pa po 3 fl in več. Običajno je kaznovan le moški, so pa tudi primeri, ko sta bila kaznovana oba. Ako je imel greh za posledico nosečnost, je bila kazen višja, najmanj 3 fl. Pri večkratnem dejanju se je kazen stopnjevala na 8—10 fl. Tudi je bila kazen višja, če se krivec pozivu sodišča ni takoj odzval (10 fl). Mnogokrat je prišel namesto storilca k sodnji njegov gospodar, ki se je pobotal z upraviteljem sodnije za kazen in jo tudi plačal. Storilec je bil kaznovan tudi, če se je potem z deklino oženil. Posebno strog je bil upravitelj sodnije pri oženjenih in vdovecih. Tako je bil kaznovan »Landgerichtsamtman« Matic Verhnjak radi občevarja s kmetico Napečnico s 25 fl (18. XI. 1730), vdovec Rupert Rath, radi istega dejanja s svojo deklo s 24 fl (21. I. 1733), vdovec Vidmajer z 20 fl (8. X. 1733) i. t. d.¹⁶⁾ Kaznivo pa je bilo tudi vasovanje fantov (31. VIII. 1740, 19. XII. 1740, kazen 6 β).

Iz vpisov v letih 1773., 1774. in 1775. razvidimo, da se je kazen radi spolnega občevarja delila na dva dela: polovico je dobil zemljiški gospod (samostan v Št. Pavlu), polovico pa upravitelj sodnije.

Od imen, ki se pri tem omenjajo, so najpogostejša: Špela, Minka, Neža, Mojca, Urša, manj pogosta pa: Meta, Marjeta, Liza, Lena, Jerca.

Globe in kazni je prisojal upravitelj sodnije sam, ki je tudi sam razsojal v nespornih zadevah; kadar pa je šlo za tožbo, po kateri je bilo treba izreči sodbo, je upravitelj pritegnil izmed dravograjskih tržanov po dva trška svetovalca za pri sednika. Tako izvemo iz tožb v tej dobi tudi za naslednje dravograjske veljake: Georg Mössner (Jurij Mežnar), »aigenthumer des Hoffs Haydekh«, Janez Andrej Zenegg, Janez Springer, »Burger und Rierner Meister« (1723), Jakob Feltpacher, »Organist und Marktschreiber« (1725, organist takrat toliko kot učitelj), Martin Woschitsch (Božič), »Rathsverwandter« (1730), Anton Obermayr, Johannes Schmidt, »beede Raths Verwandte« (1731), Wolfgang Auer, »Marktrichter und Weissgärber Meister zu Traaburg« (1767).

V celi dobi pa zvemo le za dve imeni upraviteljev deželne sodnije: l. 1732. se navaja Jožef Franc Vigilič, l. 1738. ter 1743. pa Karl Jožef Serušnik.

Ko je bil z dekretom z dne 24. oktobra l. 1782. šentpavelski samostan ukinjen, so priključili dravograjsko graščino verskemu zakladu in uredili v Dravogradu posebno upravo.

Josip Mravljak.

¹⁶⁾ Ako preračunamo 1 fl na 200 din, vidimo, da so bile te kazni zelo visoke.

Priloge.

Ad 1.

1725, Monath Appril, den 28. dito

Erscheint Thomas Much vorbringent, wie das er Vorhabens seye, die nach absterben Thoman Kollman die sogenante Kollman Kheischen Enthalb der Traa auf sein Leibs Lebenslang zu veranlaithen, und sodann zu der Hinterlassenen Wittib Margareth zu verehelichen; so sein Begehren Statt gethan worden und ihm die Anlaith Erlassen per . . . 8 fl —
 Ihro Gnaden Leykhauff 6 β
 Ingleichen ist nach dem Matheusch Kollman Sterbrecht gefallen 5 fl —
 (folio 37 a)

1732, Monnath Februari, den 4. dito

Erscheint Matheus Laggey vorbringent, weillen Er wegen Steten Unpäßlichkeit halber der Wierdtschaft fehler vor zu stehen nicht gethraue, sondern dem Lucas Steharnigg, welcher die Tochter Ursula zu Eheleichen versprochen, zu Ibergaben vorhabens, Bitte umb Grundt Obrigkeitliche Einwilligung, wie beschehen.

Hat sich der angehende Versizer per Anlaith verglichen 30 fl,
 Ihro Gnaden Leykhauf 4 fl,
 Hiervon Erlegt 25 fl, dem über rest als 9 fl zum Gregori zu erlegen versprochen.

Die Wierdtschaft behalt er ihm noch auff 1 Jahr bevor, nach deme will er sich Inventieren lassen und sein 5 Khindern die Erbschaft an grundt heim lassen, Ingleichen sich umb das Sterbrecht vergleichen.

Zeigen dessen Jury Pöschl Stüft Marnberger und Thomas Mertl Jaborniger Underthan. [Poznejši pripis]: NB. Der Jezige Versizer der Laggey Hueben hat dem Alten seinen Auszug bezahlt mit 20 fl und 6 Masl Waiz. Zeigen dessen Peter Amtman und Valentin Wesonigg. — Herrschaft Traaburg, den 4. Feb. 1743.

(fol. 96 b)

Ad 2.

1730, den 18. Oct.

Clagt Lipusch Napetschnigg Gleinzer Unterthan contra Mathizin Gerichtsamtman alda.

Clager, Er hette von Beklagte die Napetschnigg Hueben erhandelt und bey der Obrigkeit alles Richtig gemacht, auch solliche diss Jahr her Bestraitten; dem Beklagten wehre aber unter dem Jahr die Reü angangen, und zum öftermahlen zu den Verwalter auf die Maut gangen, aldort getrunken und Clager mit ein und andern verschwerzt, das er nicht haussen wurde können, seye vill schuldig. Und solang den Verwalter beredt, das er ihm die Hueben zu der Ansath widerumb versprochen, umb welche Clager von Verwalter aus nichts gewusst hette, wohl aber Beclagter sich gerner hette.

Uneracht dessen hette er als ein Wierth die Dachung renoviern wollen, der Strodekher auch wirklich in der Arbeit, so wehre unversehens der Beclagte mit dem Sriednig Probsts Underthan Komen und gleich mit Westie, Hundts etc und dergleichen schlechten Worten angefahren. Clager habe noch gemelt, nicht so, wier wollen in Güette abreden, Beclagter aber nichts, sondern gleich einen Zaun Stekhen ergriffen und mit einem strach die Linkhe Handt völlig abgeschlagen. Der Clager sogleich hiervon zu Boden gefahren. Hierüber hette noch des Beclagten sein Weib geschriern, noch thue auch seinem Weib also. In dissen wehre Beklagter hinweggangen. Weillen er nun seiner Profession ein Weber auch zu St. Paul eingekhaufft Maister sey, aniezo aber in Ermanglung der Hant nicht das Handtwerch wurde arbeiten können, auch den Grundt nicht vorstehen, begehrt dahero grichtliche Satisfaction.

Beclagter, Er hette Clagern etlich Mahlen gesagt, das er nicht Lenger werden Wirdt sein als bis auf die ansath, warumben hette er den schäb machen lassen und dekhen, zumahlen schon Er solcher repar. hette vornehmen wollen. Was er gethan, seye aus gächen Zorn beschehen, wehre aber Urbietig, sich zuvergleichen.

Decissio. Denen Partheyen wierdt ein gütlicher Vergleich vorgeschlagen mit Vorbehalt der Gerichts Straff. Die Partheyen haben sich miteinander verglichen und der Beclagte ist willig dem Clager an dem Traidt was 7 fl austragt einzulassen und zugleich den Bader mit 4 fl zu bezahlen. In die gerichts (Straff) ist er aber gezogen worden mit 15 fl.

(fol. 82/83)

Ad 3.

1738, den 9. Junij

straffe nachgesetzte Unterthanen, umb das selbe in die alben zum Saag-Plöcher Hakken nicht erscheinen,

den Garmbrath per 1 fl 4 β

den Cury per 1 fl 4 β

(fol. 132 b)

facit 3 fl. ded(erunt).

1740, den 27. febr.

straffe den Mathias Teütschen Wriesnig, umb das Selber mit der Saldathen Vorspan nicht erscheinen, per 1 fl 2 β. (dedit)

(fol. 141 b)

ad 4.

1732, febr. 22. St. Paul.

Vergleichs-Contract

zwischen dem Löbl. Stüfft St. Paul in Lavanthal, dan H. Paul Rubin, Aigenthums-Inhaber des sogenannten zu Unter-Traaburg ligenden Hoffs Heydegg (das Real-Burgfridt betreffend).

Zumahlen sich annoch unter Georg Mesner als gewesten Inhaber des zu Unter Traaburg ligenden Hoff Heydegg wegen des Real-Burgfridt, so ihme vorgedachter Mesner zu bemelten Hoff Heydegg, so weith sich sein Grundt und Boden erstreckhet, arrogiert, hingegen aber die Herrschaft Unter Traaburg negiert, und daselbst ein Lanthgerichtliche Jurisdiction praetendiert hat, eine Differenz erhoben, endtlich auch bey Einer Löbl. Landtsaubtman-schaft Rechts-hängig gemacht und in der zwölf-jährigen Rechts-Continuation sogahr auf von beederseiths Weis: und Gegenweisungen abgefiehet worden. Ehe und bevor man aber zu den Schlüss-schriften getretten, hat man sye beederseiths umb den fehrrn Rechten und gressern Unkhosten in ein amicable composition eingelassen und dise Stritte Sach in dem Löbl. Stüfft St. Paul praesente Ihro Hochwürden und Gnaden des wohlgebohrnen Herrn Joannis Abbtens daselbst etc, dan dero Herrn Hoffrichtern Franz Joseph Kashutnig, item Paulen Rubin Inhabern des Hoffs Heydegg als Ggthl und Herrn Johann Georgen Pürkher I:V:D: compensatis apensis in der Güette hingelegt, wie volgt:

Erstlichen hat sich H. Paul Rubin der praetendierenten Burgfridts-Jurisdiction sowohl auf denen Baufeldern als in der Waldung begeben und solche völlig zu dem Lantgericht Unter Traaburg cediret; Jedoch mit der Condition, das ihme Pauln Rubin das Real-Burgfridt unter dem Hoff-Dach-Traff und allen hierzue gehörigen Dachungen wie auch in dem Bezüerkh, was die verglichner massen eingesetzte zwölf Burgfridt-Marchstainer aufzeigen, mit allen Hocheiten, Recht: und Gerechtigkeiten, was zu einem Real-Burgfridt gehöre und gehören mag, auf Ewig zu dem Hoff Heydegg als ein würlkliches Aigenthumb verbleiben solle.

Und weillen obgedacht Löbl. Stüfft hierinfahls in allen puncten guetwillig eingegangen und consentiert hat, als seind einfolglich zwölf Burgfridts-Marchstainer in Gegenwarth H. Joseph Franz Wigilitsch, Verwalters der Herrschaft Unter Traaburg durch dessen Ambtmans Namens Clemens Matschnigg und den Gschloss-Mayrn praesente des H. Pauln Rubin ordentlich eingepflanzet worden. — Und stehet der Erste Marchstain an Eggzaun, volglich 24 schritt neben den Garten-Egg der Neünte. Über 45 schritt neben den Zaun der Zehente, hinaus über 42 dergleichen schritt bey der Prechlstuben an Eggzaun neben der Stigl der

dritte. Von disen widerumben 16 schritt hinter den Zaun, der sich in die Höhe hinauf begibt, in der Ebene der Vierte. Über 40 schritt aufwerths hinter den Zaun der fünfte. Und über 25 schritt abermahlen neben den Zaun der Sechste. Über 56 schritt der Söbente. Über 55 schritt stehet negst der Fallthür, wo man in den Walt aufwerths fahrt, der Achte. Über 24 schritt neben den Garten-Egg der Neunte. Über 45 schritt neben den Zaun der Zehente. Bey 21 schritt hinfür, wo sich der Zaun abwerths zur Fahlthür verdräet, der Aylfte. Und Letzlich von 11ten bis Zwölften Marchstain, welcher bey der Fahlthür, wo man auf das Fehlt fahret, neben den Apflbaum stehet, seind 46 ordinary Gang-schritt. Von disen 12ten Marchstain bis zu den Creüz, so in den Wasser ausgehauter zufinden, seind 11 schritt. Von disen Creiz gehet die Geschidung neben den Markht Burgfrid schnur gerad bis auf den zwisleten Nußbaum, der in dem Teichtl stehet, bis hin seint 85 schritt. Von disen Nußbaum über das Teichtl auf den Marchstain, welcher an den Ebenen Tratl neben den Teichtl stehet, dahin seint 12 schritt. Von disen Marchstain abwerths in den Pach-Graben zue auf die noch vorhandtene alte Mauer der abgekhomenen Heydegger Müll, also zuverstehen, das die Müllstatt auch in das Heydegger Burgfrid gehöre. — Letzlich und schliesslichen von dieser Müllstatt nach den Pach aufwerths auf die Mitten des Stögs, der bey der Fallthür über den Graben ligt; von Mitten Stög auf den oben erstgenanten Marchstain, der bey der Fallthür an Eggzaun stehet.

Das Lantgericht Traaburg ist iederzeit befuegt, doch den Burgfrid unpraeiudicierlich, dero Maleficanten ohne Begriessung des Inhabers durch das Burgfrid Heydegger durch zu fihren.

Endtlichen wan in den Burgfrid Heydegger ein Malefiz Persohn einkhombt, hat solche der Burgfrids-Inhaber zu examinieren, und da sich das examen malefizisch befindt, den Thetters an dritten Tag mit Gürtl und Taschen durch die unten in Graben bey dem Stög befindliche Fallthür in das Lantgericht der Herrschaft Unter Traaburg zu übergeben. —

Übrigens aber hat Er Hoffs-Inhaber die in seinem Real Burgfrid beschehende Civil-Delicta alle selbst abzustraffen.

Zu Urkhundt dessen seind zweiy gleich Lauthende Vergleichs-Contract aufgericht und jeden Thaill einer ausgehändiget worden.

Datum St. Paul den 22. Febr. 1732.

Paul Rubin.

(folio 130a—132a)

Ad 5.

1741, 8. May

Erscheint Jacob Sturm am Hardt, Mahrnberg. Unterth. und bezahlt wegen ihme entfrembten und in alldasigen Lght. gefundenen Rockhs dne Furfang mit 2 β 12 d.

1741, 30. May

Erlegt Wresonigg Probstl. Unterth. wegen ihme entfrembter und anwiederumben gefundenen S. V. Kuhe den Furfang mit 2 β 12 d.

(fol. 153a)

Ad 6.

Den 28. Jenner 1733

Erscheint Mathias Schedonig nach Windisch Graz den Spital Rukhsessiger Undterthan und vergleicht an stath des Jury Rath, so verehelicht, umb das er sich fleischlichen vergriffen mit der alldortigen Diern Minkha, per Straff 22 fl
Hiervon die Grichts Uncosten defalcieret worden mit 2 fl
verbleibt Straff 20 fl

(folio 102 b)

1746, den 5. Sept.

Ist des Renner Sohn Thomas auf beschehenes nachbahrl. Zueschreiben an Herrn Pflegern zu Pleyburg anhero verschaffen und wegen fleischl. Vermischung mit obiger Herkhin allda abgestrafft worden per 3 fl.

(folio 186 b)

Radenska tlaka v letih 1806.—1815.

Po terezijanski in jožefinski agrarni reformi so bile prejšnje naturalne dajatve večinoma izpremenjene, reluirane v denarne. Njih višina se je določala na temelju zakonitih reformnih določil v sporazumu med gosposčino in podložniki, pri katerem so se upoštevale podrobne krajevne prilike; v slučaju, da do takega sporazuma ni prišlo, je intervenirala kresija.

V naslednjem navajamo vsebino pogodbe,¹⁾ ki urejuje tlako v enem naših vinogradniških krajev in je bila sklenjena med gosposčino Stadl, oziroma najemnikom njenega posestva v Radenskem vrhu²⁾ in tlakoobveznimi podložniki vasi Radenci,³⁾ po številu 15 (Matija Zemljič, Jožef Puher, Miklavž Nidl, Miha Vajngerl, Anton Vajda, Miklavž Spindler, Jožef Pinterič, Vid Klemenčič, Martin Zamuda, Simon Ferenc, Jernej Zalar, Jožef Rihterč, Juri Rozman, Miha Novak in Jožef Novak), dne 4. junija 1806. za čas do konca l. 1815.

Dolžnosti tlake so specificirane po točkah:

1. Pred leti dogovorjena denarna dajatev za tlako⁴⁾ ostane neizpremenjena.

2. Radenčari prepeljejo vsako leto iz gosposčinske kleti na Radenskem vrhu⁵⁾ v Gradec ali v Stadl⁶⁾ brezplačno štiri četrtinjeke vina, pri čemer pa plača gosposčina vse mitnine.

3. Radenčari pripeljejo vse za gosposčinski vinograd na Radenskem vrhu potrebno kolje in sode; za prevoz 1000 kolov iz Radgone⁷⁾ v Radence prejmejo plačilo

¹⁾ Robathrelutions Vertrag zwischen der Herrschaft Stadl und den Robathmässigen Unterthanen im Amte Raddein. Amt Raddein detto 4ten Junni 806. BAM, Radenci.

²⁾ Berainung deren Herrschaftlichen Stadtlisch Unterthanen zu Radein. Ihrer Inhabent grundt. Erstl. Rainen solche mit dem obern orth an den wollhersch. P. Jesuiten zu Graz, nach disen an der Herrschl. Muhregg grundt biß an daß Pachl, welches zu Radein durchrindt, bis an den außwendig graben, wie solcher an die Landstraße zeigt. Von der Landstrasse gehet der Rain Biß zum Muhrstromb, und weithers über den Muhrstromb an Thurn zu Tischina, Unterhalb deß Pachl aber bis under die gemauerte Pruggen, von solchen Pach widerumb an das Pragl, an das Egg. Und an weithershin an obbenanten Thurn. Zur Nachricht bey der A. (?) 690 von Ihro gd Herrn H. Johan Rudolph Freyherrn v. und zu Stadl selbst vorgekommenen Berainung sambt zeugen gewest. Vido Wagula Suppan, Mathias Weniger Bergamtman, dan Mathias Keynich und Stephan Weyda sambentlich zur Herrschaft Stadl einsässige Unterthanen. BAM, Radenci.

³⁾ Po Schmutzu III, 244 so imeli Radenci v dvajsetih letih XIX. stoletja 22 hiš z 109 prebivalci; ker je bila po gornji omejitvi radenskih podložnikov vsa vas stadlska, imamo v tej dobi 15 kmetov, ostali pa so najemniki-viničarji.

⁴⁾ Neznana; mogoče 1 goldinar za posestvo, kar bi sledilo iz gosposčinega pisma z dne 9. novembra 1787.

⁵⁾ Danes Zemljičeve gorice.

⁶⁾ Stadl leži južno od Weiza na Vzhodnem Štajerskem, 5 ur od Gradca; o gosposčini prim.: Schmutz IV, 41 ss.

45 krajcarjev, ako pa pripeljejo kolje po Muri in ga za Muro izložijo, dobijo samo 22½ kr. Za prevoz 10 četrtinjekov iz Radgone v Radence prejmejo 1 goldinar in 30 kr. voznine.

4. Radenski podložniki spravijo vso dolžno vinsko desetino v gosposčinsko klet na Radenskem vrhu in prejmejo za to skupno na dan 1 goldinar.

5. Za slučaj, da bi ne bilo potrebno prepeljati 4 četrtinjekov vina z Radenskega vrha v Gradec oziroma v Stadl, plačajo Radenčari 4 goldinarje za 1 četrtinjek.

6. Radenčari oskrbijo vso steljo in hosto za gosposčinski vinograd na Radenskem vrhu in dobijo pri tem opravi 15 kr. za 1 vožnjo.

Iz vsebine pogodbe je razvidno, da je tlaka ostala tudi po jožefinski agrarni reformi — obratno od ostalih dajatev, ki so bile večinoma relvirane — prvenstveno naturalna dajatev. Taka je ostala do kmetske odveze l. 1848. in kot taka je omogočala v obliki glavnih vinogradniških opravil visoko rentabilnost n. pr. vinogradov v Slovenskih goricah, ki so bili v lasti gosposčin.

Kulturnozgodovinsko značilno za Radence v tej dobi je nadalje, da so vsi radenski podložniki Stadla bili nepismeni in da je vas Radenci bila obdana z jarkom.

Franjo Baš.

Ruska žena: ne tepena, ne ljubljena.

»Es ist sprichwörtlich, daß viele Frauen sogar von ihren Männern geschlagen werden wollen und nicht zufrieden sind, wenn es nicht geschieht. Es soll dies in Rußland besonders oft vorkommen« piše A. Forel (Die sexuelle Frage. Volksausgabe. München 1924, 138). Forel je tukaj sam nekoliko podvomil o veljavnosti v Evropi splošno razširjenega mnenja, da je Rusinja, posebno v nižjih slojih, nekako mazohistično razpoložena.

V Evropi sami je to mnenje ustvaril in s svojimi številnimi spisi o Rusiji, ki jih je napisal na željo svojega prijatelja in pokrovitelja, salzburškega nadškofa in kardinala M. Langa, tudi zelo razširil naš rojak Žiga Herberstein. Redek slučaj je, da lahko natanko pokažemo, kdo je ustvaril določeno sestavino evropskega »javnega mnenja«, kedaj in kako.

Ko se je Herberstein vračal s svojega prvega potovanja iz Rusije (1516), je njegov ruski spremljevalec v Hallu najel pet puškarjev, ki so se preko Lübecka in Livonije prepeljali v Rusijo (Moscovia V IV b, Y I a). Med njimi se je nahajal tudi neki J o r d a n iz Halla, s katerim se je Herberstein, ko je bil drugič v Rusiji (1526), sestal. In baš ta Jordan je dal Herbersteinu o Rusinjah — iz lastne skušnje ob ženi Rusinji — tako informacijo. Njegove besede je Herberstein takorekoč doslovno ponovil v svojem latinskem delu »Rerum Moscoviticarum Commentarii«, ki je doživelo več izdaj. Bolj ko s tem latinsko pisanim delom pa se je to mnenje o Rusinjah razširilo z njegovim nemškim prevodom (Moscovia, der Hauptstat in Reissen), ki je izšel 1557 na Dunaju.* Tam pravi na koncu poglavja »Vom Ehestand« (H IV a):

»Ain Teutscher Khuglschmid vnd Püchsenmaister, Jordan genant, von Haal

7) Les, potreben za gorice, se je dovažal po splavih iz gornjega Pomurja, bogatega na lesu, ter se je iz Cmureka in Radgone v manjših množinah razpečaval po severnih in vzhodnih Slovenskih goricah.

*) Knjiga je velika redkost; ljubljanski izvod, po katerem je posnet naš prepis, je rešila samo epizoda iz njegovega življenja v Gornjem gradu.

im Intaal, name ain weib, seind lang beyeinander gewest. Auf ain zeyt spricht sy: »Warumb hastu mich nit lieb?« Der sagt, er hab sy lieb. Dargegen sagt sy: »Ich hab des khain zaichen von dier.« Der fragt, was zaychen Sy vermainte. »Hastu mich doch niehe geschlagen!« sprach sy. Darüber sagt er: »Het nit vermaint, das die schleg zaichen der lieb wären. Es sol aber an dem auch nit mangeln.« Nit lang darnach schlug er sy vnarmhertzighen. Er hat mir selbst gesagt, das sy jme vil mehr liebs weder vor niehe ertzaigt hat. Zulezt erschlug er sy gar.«

K temu je nekdanji lastnik knjige ob robu pripisal: »NB bei unß bedörfens die Weiber auch.« Na notranji strani prve platnice je knjiga označena kot last »And. Näglitsch, Crainer[ischen] K[riegs-? Kammer-?] Sekretarij.« Nad njegovim podpisom stoji letnica 1602 in lastnikova deviza: I[n] G[ott] I[st] M[ein] H[eil], dokaz, da je lastnik bil protestant. Pozneje je knjiga prišla v knjižnico ljubljanske škofije v Gornjem gradu in od tam 1782 v ljubljansko licejko. —

Da je Herberstein o tem pojavu razmišljal, vidimo par strani pozneje (Moscovia I III a), kjer opisuje razne sloje in na koncu pripomni:

»Tagwercher nemen ain Taglon anderhalbe dengen — das wäre fünffthalber Wiener phening — der meiste zwo dengen. Die arbaiten auch gar schlecht, wo man sie nit dartzue wol schlecht. Den Dienern ist wie hievor von dem weib gesagt ist. Vermainen jre Herrn lieben sy nit, wan sy ungeschlagen seind.«

O Slovenkah se kaj takega ne more trditi. Pač pa se spominjam, da mi je — še v prejšnjem stoletju — pravila stara Hrastnica, žena onega krojača, ki je v naši vasi zadnji še vse delal brez šivalnega stroja, ki ga niti ni imel, da žena, ki je mož v njenem življenju vsaj enkrat ne nabije, po smrti v grobu ne more strohniti. Iz njenih besed sem posnel, da se je zavedala, da mora strohniti, pa je, že precej stara, samo še čakala, da ji mož stori to uslugo, da bo lahko brez skrbi umrla, nato pa v grobu strohnela, kakor je potrebno, v redu in prav.

J. A. G.

Kritični dnevi pred Falbom.

Dies critici seu infortunati: Jan.: 6., 7., 8., 12., 16.; Febr.: 11., 12., 19.; Mart.: 16., 17., 18.; Apr.: 1., 7.; Maii: 7., 17., 21.; Jun.: 21., 27.; Jul.: 6.; Aug.: 1., 18., 19., 30.; Sept.: 6., 18., 30.; Oct.: 16.; Nov.: 1., 16., 17., 30.; Dec.: 6., 7., 17.

Quicumque his ante praescriptis diebus in morbum inciderit, non diu vivet; si mulier infantem genuerit, non diu vivet, et si vixerit, pauper erit, si uxorem duxerit, non diu vivet, nec fortunatum connubium erit, si mansionem inceperit erigere, non ei succedit aedificium, si iter inchoaverit, inflictum fecerit, non bene proficiet. Inter hos omnes dies sunt pessimi: 1. Aug., 30. Sept., 17. Martii. Adduntur tres, utpote 1. Apr., qua occidit Cain Abellem, 1. Aug., qua Eva comedit vetitum pomum, 21. Oct., qua natus est Judas. —

Vpisani na notranji strani zadnjih platnic knjige »Jakob Ayrer: »Historischer Processus Juris, Nürnberg 1716«, sign. 18016 v državni biblioteki v Ljubljani, kamor je prišla iz Kostanjevice. Na notranji strani sprednjih platnic stoji namreč: »Fratris Antonii Albertholl, professi B. M. V. ad Fontes«. Dnevi so napisani z drugačno pisavo.

Ta vpisek je dokaz, da je bil izraz »kritični dnevi« ustvarjen že davno pred R. Falbom (Ladendorf, Historisches Schlagwörterbuch, 183). V njem imamo pokristjanjeno obliko antične tradicije, ki se prav jasno vidi pri Petroniju (Pojedina pri Trimalhijonu, 19), ki je sploh prava zakladnica antičnega praznoverja. Očitne neskladnosti in nedoslednosti so nastale pač pri večkratnem prepisovanju slabo čitljivih predlog.

J. A. G.

Slovstvo.

KREFT BRATKO, VELIKA PUNTARIJA. Dramska kronika iz l. 1573. v petih dejanjih. Izdala Slovenska matica v Ljubljani. 1937. 8°. (145 str.), uvod 20 str.

Kreftov zgodovinski uvod k njegovi najnovejši drami po avtorjevi izjavi »nima namena podati podrobne in sistematične slike o kmečkih uporih drugod in pri nas; napisal sem ga zgolj zaradi boljšega in lažjega razumevanja drame. Zato je zgolj uvod in nič več. Za podrobno analizo slovenskih uporov bi bilo treba napisati knjigo, ki bi bila precej obširnejša kot je tale« (str. 6).

Kreftovemu uvodu ne moremo odrekati vrednosti glede mnogih podrobnosti — zlasti pa tudi radi vključitve v evropski tok kmetkega gibanja od visokega srednjega veka na zahodu do novega veka na vzhodu Evrope. Odkloniti pa je treba njegovo pojmovanje kmetkega gibanja, ki se je pojavilo po Kreftu kot posledica obrambe fevdalnega agrarca proti dvigajočemu se meščanu, kateri je po Kreftu tudi sodeloval s kmetom. Proti temu je treba ugotoviti, da se po Kreftu naznačeni meščanski razvoj vrši dejansko 200—300 let pred kmetskimi gibanji in da je v času kmetških uporov zlasti naše meščanstvo socialno in politično že vključeno v fevdalno družbo. In zlasti pri nas so bili gospodarski privilegiji meščanstva za kmeta enako usodni kot tlaka in davščine gosposki; v kolikor je pa meščanstvo stalo na strani kmetov, je bila to tista pomočniška i. dr. plast, ki je v okviru mest vstajala proti vodilnemu patriciatu. Iz tega dejstva samega vidimo, da je nemogoče reducirati gonilne socialne in politične sile kmetških uporov na eno matematično formulo ter da nastopa v njih dolga vrsta komponent. Ponekod je stremel kmetški pokret za doseg stanovskega fevdalnega položaja, ponekod za demokratizacijo države in družbe, ponekod za ohranitev tradicionalnih razmer itd., tako da imamo v njem kot celoti napredne in konservativne gibalne sile. Dokaz temu je posebno dejstvo, da se pojavljajo kmetški upori tako v Evropi kakor tudi pri nas v zvezi z velikimi svetovnozgodovinskimi gibanji, ki stremijo po vsestranski reorganizaciji življenja in capite et membris. Baš v tem pa tudi tiči vzrok, zakaj še nimamo n. pr. mi Slovenci naše zgodovine kmetških uporov. Nemogoče je bilo v dosegljivih razmerah razbrati posamezniku vse raznolikosti gonilnih sil ter dogajanj. Za taka dela so potrebni instituti ali vsaj daljše organizirano delo zgodovinskih stolic, oziroma specialno zbiralno delo ustanov, kakor so n. pr. arhivi. Pomanjkanje tega je vzrok, da zgodovine kmetških uporov še nimamo, ne pa kaka zaljubljenost v viteštvo oziroma plemstvo, ki je svojo zgodovinsko vlogo na naših tleh vršilo, dokler je ni izvršilo. Težave za posameznika so gotovo najbolj jasne Kreftu samemu, ki je mogel zato uspeti samo v mnogih podrobnostih, ki pa se je pri zaključkih namesto v sintezo usmeril zopet v podrobnosti, zlasti glede tujine, in jih generaliziral.

Franjo Baš.

SPOMENICA VARAŽDINSKE GIMNAZIJE. 1636—1936. »Narodna Tiskara«. Varaždin, 1937. 4°. 220 str., 10 tabel s slikami.

Meseca oktobra 1936. je varaždinska gimnazija na svečan način proslavila 300-letnico svojega obstanka. Spomenica, ki je posvečena tej proslavi, je izšla šele v poletju 1937., zato ni čudo, da se je zakasnilo nekoliko tudi naše poročilo.

Varaždinska gimnazija je za nas bivše štajerske Slovence posebne važnosti, kakor je prav poudarjal njen ravnatelj g. Krajščan ob odkritju spominske plošče, da je bila skozi cela tri stoletja kulturno žarišče ne samo mesta Varaždina, ampak tudi hrv. Zagorja, Medjimurja in nekdanje Štajerske. Z zanimanjem smo zato vzeli Spomenico v roke v pričakovanju, da najdemo v njej tudi jasno očrtano važnost varaždinske gimnazije za slov. Štajersko, a tega v knjigi ni. Uredništvo samo obžaluje (str. 216), da mu je tak spis bil obljubljen, a ne poslan. Pisec teh vrstic je pač eden najstarejših še živečih Slovencev, ki so študirali na varaždinski gimnaziji, a on takega poziva ni dobil in take obljube ni dal. Pač je dobil poziv za sodelovanje pri Spomenici, a z izrecno opombo, naj spis obsega le anekdote, doživljaje

in vtiske iz varaždinskih dijaških let. Pod to rubriko se pa ne da spraviti pomen varaždinske gimnazije za štaj. Slovence.

Tudi namen teh vrstic ni, naknadno spopolniti ono vrzel, ker za to v Mariboru po večini manjka znanstveni aparat, zlasti »Izvejšča« varaždinske gimnazije. Omejimo se le na nekatere opazke k važnejšim člankom.

V članku »Varaždin u prošlosti« urednik prof. Filić podaje kratko sliko Varaždina in okolice v prehistorični, rimski, srednjeveški in novi dobi. V rimski dobi pogrešamo v članku lokalizacijo rimske naselbine Ramiste, ki jo burdigalski itinerar stavi 9 milj za Ptujem, na desni strani Drave; zopet čez 9 milj je stala Aqua viva, potem čez 10 milj mutatio Popolis, in zopet čez 9 milj civitas Jovia — današnji Ludbreg. Tu še čaka ogromno in hvalležno delo varažd. »Muz. društvo«, da preišče prehistorično, rimsko in srednjeveško dobo Varaždina in njegove okolice.

Zgodovino gimnazije same podaje prav tako urednik Filić na str. 45—116. Predhodnica varaždinske gimnazije je pavlinska gimnazija v Lepoglavi v hrv. Zagorju, kakor n. pr. mariborske v Rušah. Okoli l. 1400. je Herman II. Celjski ustanovil v Lepoglavi pavlinski samostan, ki je prav v osrčju revnega Zagorja postal kulturno žarišče za bližnjo in daljno okolico. Po priliki sto let pozneje, 1503., so pavlinci v Lepoglavi ustanovili gimnazijo, prvi zavod te vrste na hrvatskem ozemlju. Verjetno je, da je tudi iz naših krajev, s te strani Sotle, dobil marsikateri mladenič na lepoglavski gimnaziji svojo izobrazbo. Po strašni mohački katastrofi l. 1526. je radi neprestane turške nevarnosti lepoglavska gimnazija prenehala; šele 1582. so jo pavlinci obnovili. Med tem so zaradi turških vojn in luteranskih homatij nastale čisto druge razmere in potrebe. Varaždin, v 17. stoletju sedež slavonskega generalata, po številu prebivalstva takrat večji ko Zagreb, dobi l. 1628. jezuite, ki so takoj začeli delati priprave, da se tu osnuje gimnazija. Celo iz sosedne Štajerske in iz nekatoliških krogov so se javljali glasovi, naj se v Varaždinu osnuje gimnazija. Ta misel se je vresničila že l. 1636., l. 1638./9. je nova gimnazija dobila že V. razred (po takratnem ustroju je gimnazija štela le pet razredov, ker se je l. razr. — »parva« — prišteval k osnovni šoli). Novi zavod se je imel v Varaždinu boriti z raznimi težavami — največ gmotne narave —, zato so okoli l. 1650. resno mislili jezuite z gimnazijo vred prestaviti v — Ptuj. Vendar so to misel opustili in 1678. postane »residentia« v Varaždinu »kolegij«. Res pa je, da iz Štajerske ni prišla samo želja po varaždinski gimnaziji, ampak odtod je prišla tudi znatna gmotna pomoč. Tozadevno poročilo o Gašp. Draškoviću in drugih dobrotnikih novega zavoda bi trebalo spopolniti s podatki, ki jih je zbral naš rajni Slekovec ter so objavljeni v ČZN (I) 1904, str. 175—181. Glavni dobrotnik Gašpar Drašković je bil ljutomerski graščak, ki je od l. 1631. navadno stalno bival v Braneku nad Ljutomerom ter s svojo ženo Ano Veroniko pl. Eibisfeld prav po grofovsko živel. Bil je slab gospodar, pa zelo darežljiv. Jezuitom v Varaždinu je postavil lepo prostorno cerkev device Marije iz kamnja, učilnico in samostan pa iz močnega hrastovega brvenja. Komaj je bilo delo končano, je strahovit požar (1648.) uničil vse, ostalo je le golo zidovje od cerkve. Zopet so se obrnili na Draškovića, ki jim je pomagal postaviti nov samostan in učilnico, pred cerkvijo pa je dal postaviti lep in visok kip D. Marije. V pokritje stroškov je l. 1648. prodal svoje podložnike v Lokavcih pri Ljutomeru. Od kmetov, svojih podložnikov okoli Ljutomera, je neusmiljeno iztirjeval davke, trg Ljutomer je bil radi njegovih dolgov dvakrat zarobljen. L. 1659. je pobral od Ljutomeržanov deželne davke, pa jih je za sebe pridržal in so jih morali tržani še enkrat plačati. Štajerski Slovenci so torej ob ustanovitvi novega zavoda sodelovali — z žulji in z mošnjami. Pozneje so pošiljali veliko število svojih mladeničev na študije v Varaždin — ob Trdinovem prihodu v Varaždin je bila tretjina dijakov Slovencev, dali so pa tudi znatno število profesorjev.¹⁾ Ko je tedaj varaždinska

¹⁾ Lilek Em., Slovenski, v tujini službujoči šolniki, jih našteva 24 (s suplenti vred), prej premajhno kakor preveliko število, ker se ne ozira na starejše čase.

gimnazija postala popolna, je lepoglavsko zadela enaka usoda, kakor dobrih sto let pozneje ruško. Čuden slučaj je pa hotel, da so po razpustu jezuitov 1773. prevzeli varaždinsko gimnazijo v svojo upravo pavlinci iz Lepoglave. Pa le za kratko časa. Pod Jožefom II. je bil tudi ta red razpuščen, vendar so redovni profesorji ostali na zavodu, dokler niso izumrli. Pod Jožefom II. se je začela germanizacija gimnazije, ki je po njegovi smrti popustila. Pozneje so začeli vrvati madjarščino, najprej kot prost predmet, l. 1834. pa je postala madjarščina obligaten predmet ter je v spričevalih stala na prvem mestu, celo pred vero-naukom. Dijaki kakor profesorji so se temu upirali. Končno je 1835. bila gimnazija izročena v upravo frančiškana hrv. provincije sv. Ladislava. Frančiškani so potem vodili gimnazijo v važni dobi ilirskega pokreta in borbe z Madjari, ki doseže vrhunec l. 1848. Po uvedbi absolutizma je prišel iz Gradca kot ministrski odposlanec dr. Josip Muršec, ki je obljubil redovnim profesorjem izenačenje plač z drugimi enakimi zavodi in jih skušal pridobiti za preosnovo gimnazije po Thunovem načrtu, kar se je tudi zgodilo. L. 1853./4. je dobila gimnazija VII. razred, 1854./5. tudi VIII. Tega leta sta zapustila zavod zadnja dva frančiškana-profesorja, mesto njih so bili nastavljeni: trije Slovenci, Jan. Trdina, Seb. Žepić in Mat. Valjavec ter Čeh Fr. Folprecht. Istočasno se je v duhu absolutizma začelo ponemčevanje gimnazije, najprej v poedinih predmetih, končno pa je ves zavod postal čisto nemški. Nemščina se je za časa absolutizma globoko zajedla v varaždinsko družabno življenje in je »v boljših krogih« prevladovala še v desetletju 1880—1890, ko je pisec teh vrstic tam 6 let študiral. Ako je Trdina l. 1854. dobil od poštnega varaždinskega uradnika na vprašanje, zakaj ne govori z njim hrvatski, odgovor: »Deutsch ist nobel, slawisch ist für's gemeine Volk«, ni čuda, da so imeli l. 1857. nemški jezuitje v nemškem jeziku ljudski misijon v Karlovcu in v Varaždinu (Zg. Dan. 1857, str. 60). L. 1910. je varaždinska klasična gimnazija postala realna gimnazija; od 3. razreda naprej so ločili gimnazijski in realni oddelek. V šolskem letu 1929./30. so maturirali zadnji dijaki, ki so se še učili grški in latinski, od tega časa naprej je zavod čisto realna gimnazija; grški in nemški jezik sta celo odstranjena, latinščina pa se poučuje samo v višjih razredih.

Važen je prispevek dr. Miroslava Vanina »Slike iz galerije stare varažd. gimnazije« (str. 138—150). Naštevajo dobrotnike starega jezuitskega kolegija in profesorje istega reda. Tu srečavamo tudi spodnještajerske rojake, ki jih pisatelj pač proglašajo za Nemce, a nemško ime še ni dokaz nemškega pokolenja. To so trije »Štajerci«: Andrej Zamberger, Ambrozij Gabler in Teodor Kravina pl. Kronstein. O Zambergerju pravi pisatelj, da je bil Štajerc (str. 143) in da je govoril gladko hrvatski ter se priljubil Hrvatom. Ker je gimnazijo dovršil v Varaždinu, je iz tega sklepati, da je bil doma nekje blizu hrvatske meje in je najbrž že od doma znal slovenski ali hrvatski jezik. O Gablerju in Kronsteinu je pa znano, da sta bila doma iz Bistrice ter sta znala slovenski in »kranjski« jezik (linguam vindicam, carniolicam). Kje sta se naučila slovenski in kranjski? V šoli pač ne, ampak v domači hiši in pa v okolju otroških let. Ta Bistrica ne more biti »Feistritz« kje na nemškem srednjem Štajerskem, ampak le Slovenska Bistrica, ker ta ima župnijo, vse druge Bistrice so neznatna sela. Patronat nad bistriško župnijo je imel bližnji studeniški samostan dominikank, kjer je bilo tudi več hrvatskih plemkinj. Te so mogle bistriške dečke spraviti v Varaždin k jezuitom v šole. Kronstein je bil znamenit prirodoslovec svojega časa. Tudi bivši jezuit Anton Rajšp, ki je po razpustu jezuitov postal ravnatelj varaždinske gimnazije, utegne biti štajerski Slovenec; ime Rajšp je zelo običajno po Slov. goricah in na Dravskem polju. Tudi med profesorji-frančiškani je bilo gotovo več Slovencev. Imena: Pintarić, Hergović so običajna zlasti krog Središča; Štefanec (sveten duhovnik, z naglasom êc) je pristno muropoljsko in prekmursko ime.

Trije prispevki obsegajo v »Spomenici« dijaške spomine in doživljaje. V primeri z resnimi historičnimi članki so te »anekdote« dokaj relativne vrednosti, ker so po svoji naravi izraz individualno-subjektivnega doživljanja in dojmovanja. Ako se ne uravnajo po objektivnih normalah resnice, pravice in pietete do ljudi, ki se več ne morejo braniti, in če

se še posplošijo, postanejo neresnične in krivične. Taki spomini so pa tudi precej mednarodnega značaja; profesorji in dijaki so ljudje, ki imajo povsod enake in slične lastnosti. Mesto teh »spominov« bi rajši videli kratek članek o tem, kako so se na varaždinski gimnaziji učili živi tuji jeziki, potem bi na str. 128 odpadla za var. gimnazijo nekam nečastna trditev, da se na njej tuji živi jeziki niso gojili. Za leta 1882.—1890. pisec ve iz lastne izkušnje, da se je kot prost predmet poučevala francoščina in italijanščina, poprej pod narodno vladno Mažuraničevo tudi češčina. — Naravnost mučen vtisek napravljajo razni stavki v članku St. Pamačevića, n. pr. njega sodba o dolgoletnem in zaslužnem ravnatelju Pongračiću (str. 28), kateremu je k sreči urednik sam na dostojen način rešil čast (str. 105, 107, 109). Krivično je, da bi bili starejši profesorji »svi zajedno« predstavljali »muzej antikviteta« (str. 30). V slavnostni »Spomenici« zveni kot čuden disakord, če pisatelj imenuje študij na gimnaziji »mrtvačka kola civilizacije« in mu je — za tisti čas — krasno gimnazijsko poslopje — »negostoljubiva kaznionica ili hladna kasarna« (str. 28). Mesto tega in podobnega bi vsem bivšim dijakom varaždinske gimnazije bil dobrodošel članek o literarnem delovanju varaždinskih profesorjev s kratkimi življenjepisnimi podatki.

Pisec teh vrstic kot nekdanji dijak varaždinske gimnazije mora v njeno čast priznati, da ta gimnazija — Thunovega tipa — nikakor ni bila slaba. V poznejših višjih študijah je imel tovariše, ki so dovršili gimnazijske študije v Avstriji, v Nemčiji, v Italiji in na Francoskem, a na podlagi, ki mu jo je dala varaždinska gimnazija, je brez težave korakal vzporedno z njimi.

Častno »galerijo« tvorijo v »Spomenici« učenci varaždinske gimnazije. Tu se vrste slavna imena: Ljud. Gaj, Fr. Rački, »najveći varaždinski sin« V. Jagić, Gjalski, nadbiskup Bauer in dr. Čudno, da je izpuščeno ime tistega, ki je pomogel »največemu varažd. sinu« do stolice na Dunaju: Slovenec dr. Fr. Miklošić, ki je bil 1824—1826 učenec varaždinske gimnazije, potem pa 1826—1830 mariborske. Četudi ni v Varaždinu končal gimn. nauk, saj jih tudi Rački ni, mu je vendar varažd. gimnazija odprla vrata na pot velike učenjaške slave. Njegovo ime menda ne bi bilo v nečast varažd. gimnaziji ob njeni 300-letnici! Pripomniti je, da dr. Miklošić ni umrl l. 1886., kakor piše dr. Petanjek (str. 169), ampak šele 7. marca 1891. Kakor pripoveduje Jagić sam v »Spomenih mojega života« (izdala Kr. Srpska akademija v dveh zv. 1930, 1934), je Miklošić kot vpokojenec rad zahajal ob večerih k Jagićevim v posete. V istih Spomenih beremo tudi, kaj Jagić sam piše, zakaj ga je Rauch odpustil iz službe 1870. (str. 104—107). To bi trebalo upoštevati na str. 169 Spomenice, pa bi odpadlo vsako drugo ugibanje.

Vsaki stvari pod soncem je usojena svetloba in senca, tako tudi varaždinski gimnaziji v njenem dolgem obstanku in Spomenici, ki nam predstavlja njeno življenje. V glavnem je pa Spomenica lepo in zanimivo delo. Posebej je treba še pohvalno omeniti lično opremo knjige z njeno baročno ornamentiko, ki se dobro prilega vsebini. Radi pestre in bogate vsebine pa bi si ob koncu knjige želeli stvarno in imensko kazalo.

Dr. Fr. Kovačič.

PRIJATELJ IVAN, DUŠEVNI PROFILI SLOVENSКИH PREPORODITELJEV. Za šestdesetletnico izdali Prijateljevi učenci. V Ljubljani 1935. V. 8°. XVI + 172 str. Priložena je Prijateljeva slika po Jakčevem portretu.

Razprava, ponatisnjena za avtorjevo šestdesetletnico iz Lj. zvona 1921, sega po svojem predmetu v dobo naše prosvetljenosti in romantike, torej deloma v isto razdobje kakor Kidričev »Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe«. A dočim Kidrič prikazuje preporod kot kolektivno delo vseh vrst delavcev, od najpomembnejšega do najneznatnejšega, se Prijatelj omejuje na poedince-izbrance, ki so po svojih zmožnostih in s svojim delom v prvi vrsti dobo oblikovali in ji dali svoj pečat, iz česar je metodično opravičljivo, če se z označitvijo teh poedincev skuša — vsaj do neke meje — označiti tudi doba. Sicer pa Prijatelju ne gre toliko za celotno in podrobno sliko preporoda, ampak bolj za to, da ohrta

»duševne profile« glavnih in vodilnih preporoditeljev ter preko teh ugotovi in razbere ideje, ki so jim bile gibalne sile.

V ta namen očrta najprej politične in kulturne razmere od osemdesetih let 18. do srede 19. stoletja v Evropi in posebej v Avstriji, zlasti razmerje med cerkvijo in državo od Jožefa II. do konkordata. Splošnemu očrtu istodobnih razmer, zlasti verskih struj (jožefinizma, janzenizma, redovništva) pri nas, s katerim podaja nato »duševno obličje slovenske duhovščine, edinega sloja v ljudstvu, ki je predstavljal s kmetstvom neko izvestno zvezo in podlago kulture bodočega naroda« (str. 43), slede kot glavni del razprave »profili« sami. To so duševni obrazi glavnih naših preporoditeljev, takorekoč projekcije svetovnonazornih osnov dobe, kakor se odražajo v likih izbranih posameznikov. Očrtani so podrobno Zois, Linhart, Vodnik, Kopitar, Primic, Čop in Prešeren, v zvezi s Kopitarjem razen tega še Zupan in Ravnikar, mimogrede in le bežno tudi Wolf, Baraga, Jarnik in Stanič. Sestavljeni so ti očrti z izrabo vsega v poštevi prihajajočega gradiva, ne samo literarnih del, ampak tudi korespondenc in drugih podobnih virov, kolikor so ob nastanku razprave bili na razpolago. Da nešteti drobci, zbrani iz vsega tega gradiva z vestnim analitičnim delom, ne delajo vtisa mehanično sestavljenega mozaika, ampak se zlivajo v živo organsko celoto ter dajejo plastične in toplo občutene like, je prednost, ki uvršča pričujočo razpravo med najlepša dela slovenske literarne zgodovine. Prijatelj ni bil samo — kar znanstvenik seveda mora biti — analitik-iskatelj in sintetik-graditelj, on je bil obenem tudi umetnik-stvaritelj. Morda je prav v tem edinstveni pomen njegovega dela. Umetniška intuicija, ki je to delo sooblikovala, mu je v dveh ozirih vtisnila nedvomno odliko: pomagala mu je dati tisto estetsko zunanjo obliko, s katero privlači in zadovoljuje tudi čitatelja-nestrokovnjaka, pospeševala pa je to delo pogosto tudi vsebinsko, kot kažipot tam, kjer viri sami molče ali pa govore le malokomu razumljiv jezik. Ob nepopolnosti in slučajnosti virov, ki jih zgodovinar dobiva v roke, mu je intuicija lahko v dragoceno oporo, seveda samo, če jo pravilno usmerja podrobno poznavanje celotnega kompleksa v poštevi prihajajočih vprašanj, da ne izgubi stika z dejstvi. V Prijatelju je bilo v veliki meri združeno oboje. Zato so njegovi »profili« vseskozi stvarni, obenem pa tudi živi in zaradi tega resnični ter bodo po svoje resnični ostali tudi, ko se posameznosti v njih ob novem in izpopolnjenem gradivu pokažejo nadaljnjim raziskovalcem morda v deloma drugačni luči. Subjektivnost, ki se iz literarne vede — kakor sploh iz raziskovanja na področjih, kjer gre za proizvode umetniškega ustvarjanja — ne da tako izločiti kakor iz eksaktnih ved, je lastna tudi Prijateljevemu delu; vendar nikjer v taki meri, da bi bila povod neutemeljenim in stvarno napačnim sodbam. Pač pa v precejšnji meri prav iz nje izhajajo tiste lastnosti, ki Prijateljevemu delu in njegovi besedi predvsem dajejo vrednost in moč: notranja enotnost in živa rast, prepričevalnost in plastičnost.

Preveč subjektivni in zaradi tega stvarno pomanjkljivi pa so »Duševni profili« žal glede izbora snovi: skoraj popolnoma neupoštevani so ostali v njih severni del slovenskega ozemlja, zlasti štajerski Slovenci. To, kar se o preporodu na Štajerskem omenja mimogrede v zvezi s Princem, je na vsak način premalo. Modrinjak n. pr. kaže tako izrazito preporoditeljsko miselnost, zlasti s prigodnico k Cvetkovi primiciji in z »Molitvijo na Boshizo Slovenko«, ki predstavlja naravnost paralelo k Vodnikovi »Iliriji oživljeni«, da bi bil zaslužil pač več ko samo omembo pod črto. Naravnost preseneča pa, da niti omenjeni niso taki pozitivni delavci za naš preporod, kakor so bili n. pr. slovničar Anton Murko, zgodovinar Anton Kremlj, zlasti pa mnogostranski in vplivni ljudski vzgojitelj Anton Martin Slomšek. V delu, ki se ne havi samo s starejšo dobo našega preporoda, ampak sega prav do srede 19. stoletja, je izostanek teh imen težko opravičiti. Prišlo je do te vrzeli predvsem pač zato, ker podaja Prijatelj očrt našega preporoda z vidika njegovih osrednjih dveh žarišč, Zoisovega omizja in Prešernovega kroga, in je zato vse, kar je stalo izven območja teh dveh sonec, nehote izostalo; morda so se pisatelju s tega vidika močje, kakor so Murko, Kremlj in Slomšek, zdeli tudi premalo pomembni. Ali v galeriji, v katero je uvrščen n. pr. Jarnik ali pa celo Zupan, o čigar dejanskih zaslugah za naš preporod je komaj mogoče govoriti, bi navedenim

možem šlo mesto pač z vso pravico. To, da so delali na periferiji, njihovem delu ne jemlje vrednosti, ampak njihov pomen še stopnjuje. Bili so med glavnimi, ki so obrobne Slovence narodno budili, jih pomagali privedi v jezikovno in kulturno skupnost s Slovenci na Kranjskem ter tako vse strniti v en narod — delo, ki je zahtevalo mnogo uvidevnosti in tudi žrtev ter je bilo temeljne važnosti prav za naš preporod. Zato bi ti možje med »preporoditelji« na noben način ne smeli manjkati in škoda je, da jih Prijatelj ni upošteval. Prav njegova osvetljava teh severnoslovenskih preporoditeljev in njihovih duševnih obrazov, postavljenih v vrsto ostalih profilov iz takratne dobe, bi nas posebno zanimala, nedvomno pa bi bila s to snovno izpopolnitvijo pridobila tudi celotna slika, ki jo delo o dobi podaja.

Omenjeno hodi še, da je v bibliografiji Prijateljevih spisov, ki je dodana na koncu knjige, pod letnico 1906 treba dostaviti govor, ki ga je Prijatelj imel v dunajski »Sloveniji«: Josip Stritar. Domači prijatelj III. (1906), 54—56.

Janko Glaser.

PRIJATELJ IVAN, BORBA ZA INDIVIDUALNOST SLOVENSKEGA KNJIŽEVNEGA JEZIKA V LETIH 1848—1857. V Ljubljani 1937. Založilo Slavistično društvo. V. 8°. 134 str. Na prilogi Prijateljeva posmrtna maska.

Ko je z l. 1848. Slovencem nenadoma bila dana možnost, da se dotakratna nemščina v šolah in uradih nadomesti s slovenščino, je vprašanje slovenskega knjižnega jezika, ki je že v dobi ilirizma bilo predmet razmišljanja in debat, znova in v še večji meri ko prej postalo pereče. Začelo se je razglabljanje in razpravljanje o tem, kakšen bodi ta jezik, in nastala je dolga vrsta nasvetov in pomislekov, predlogov in poskusov, ki so glede tega vprašanja bili predloženi javnosti. V glavnem so se nazori gibal v dveh smereh: Bleiweis in sotrudniki njegovih »Novic« so bili mnenja, da treba — vsaj zaenkrat — ostati pri jeziku, kakor je v slovenski knjigi že bil udomačen in kakor se je izoblikoval iz žive ljudske govorice (vsaj centralnega slovenskega ozemlja); drugi so menili, naj se »izobrazí« nov knjižni jezik, in sicer tako, da bodo v njem upošteevane tudi posebnosti drugih slovanskih jezikov, zlasti srbohrvaščine (Majar), pa tudi ostalih (Razlag), ter se tako ustvari most k enotnemu vseslovanskemu jeziku, ki ga nekoč prinese bodočnost. Kakor pa je bil nerealen in iluzoren ta končni smoter, ta skupni jezik bodočnosti, prav tako so ostali nerealni in brezuspešni tudi poskusi, ki naj bi nas bili temu smotru približali. Umetni, »lunin« jezik Razlagove »Zore« in Janežičeve »Slovenske bčele«, ki je na ta način nastal, je bil neorgan-ski in zato nezmožen življenja: ostal je zaradi tujih primesi tuj Slovencem, prav tako pa bi bil (če bi bilo to sploh prišlo v poštev in do izraza) ostal tuj tudi drugim Slovanom, kljub primesim iz njihovih jezikov.

Popolnoma brezplodno pa vse to iskanje in prizadevanje vendarle ni ostalo: ni nam sicer prineslo knjižne vseslovanščine, doprineslo pa je (preko Majarja) k temu, da se je končno izoblikoval enoten vseslovenski knjižni jezik, ko se je v tako zvanem »novoblikarskem viharju« nekaj specifično kranjskih oblik nadomestilo s štajerskimi, ki so dejansko starejše in bolj splošno slovanske od kranjskih. S tem se je uresničilo, kar je po večini predlagal in smatral za potrebno Primic že več desetletij prej, a žal takrat ni bilo sprejeto.

Z vsem tem nas seznanja Prijateljeva knjiga podrobno in izčrpno ter nam na podlagi skrbno zbranega gradiva daje o problemu jasno, zanimivo in obenem poučno sliko. Zelo je tej sliki v prid, da je avtor v svojih izvajanjih in sodbah, s katerimi gradivo spremlja in opremlja, vseskozi stvaren in v svojem izrazu naravnost vzdržen ter nikjer ne izgubi mirnega in treznega pogleda na predmet. Njegova beseda, sicer vsa prežeta z ljubeznijo do slovenščine, je objektivna in na zunaj umerjena ter zato tem bolj tehtna in prepričevalna.

Z lokalnega vidika nas ob predmetu, ki ga knjiga obravnava, zanima predvsem eno: kako to, da je varljivi ideal skupnega slovanskega ali vsaj jugoslovanskega knjižnega jezika našel največ pobornikov in vernikov ravno med Slovenci na meji, zlasti med štajerskimi in koroškimi Slovenci? Navadno se navajata dva razloga: predvsem želja po okrepitvi (številčni

in politični), ki je naravno bila najjačja na meji, za vzhodni del Štajerske pa tudi zemljepisna težnost proti Varaždinu in Zagrebu, ki je zlasti pred zgraditvijo železnic bila znatno večja ko povezanost z Ljubljano. To brez dvoma drži. Mogel pa je soodločiti vzporedno s tem še en moment psihološkega značaja, ki ga doslej, kolikor mi je znano, naša kulturna zgodovina ni upoštevala, vsaj ne dovolj. Ne da bi hotel formulirati problem dokončno, naj ga tu, ker je ravno prilika, vsaj nakažem in nanj opozorim.

Da bi bili Slovenci severnega ozemlja razvili knjižni jezik na podlagi lastnega narečja, kakor se je to zgodilo na Kranjskem, so preprečile razne ovire: pojavili so se v literaturi pozno, ko je slovenščina osrednjega ozemlja imela že dvestoletno literarno tradicijo; razdrobljeni so bili v vrsto znatno se razlikujočih narečij, tako da so bila n. pr. vzhodna narečja (prekmurščina, Dajnko) za ostalo ozemlje prav tako tuja kakor katerokoli drugo narečje; tudi niso imeli močne pisateljske osebnosti, ki bi bila njihovo domačo besedo z uspehom presadila v knjigo. In končno bi to niti ne bilo na mestu, ker bi tak kult jezikovne samoraslosti s svojo diferenciacijo vodil do premajhnih edinic, da bi še bile življenja in razvoja zmožne; manjše zlo je bilo, žrtvovati del krajevnih posebnosti, a se s to žrtvijo vključiti v neko večjo in zato življenja in razvoja zmožno celoto. Tak je bil položaj, v katerem so se glede knjižnega jezika nahajali obmejni Slovenci: na žrtve so morali biti pripravljeni in so tudi v resnici bili pripravljeni, kakorkoli se vprašanje reši. Da tudi prevzem »kranjščine« za štajerskega Slovenca ni bil brez težkoč in je od njega res zahteval žrtev, naj pokaže vsaj par primerov: mlademu Vrazu se vroča želja, da bi bil sprejet v krog ljubljanskih literatov, ni izpolnila, ker je njegov jezik, kakor mu je pisal Prešeren, bil Kranjcu »zu unverständlich«; v Lj. zvonu še l. 1881. (na str. 706) beremo v poročilu o Modrinjaku domnevo, »da se Slovenci z óne strani Boča lóže nauče pisati pravilne hrvaščine nego pisne slovenščine«; ob Aškercu in drugih izvenkranjskih pesnikih se je ponovno ugotavljalo, da uporabljajo napačne naglase, nepravilne rime in podobno. Tudi Prijatelj to potrjuje, ko navaja v svoji knjigi (v opombi na str. 63) obmejne Slovence kot primer za to, »kako daleč gredo slovanske individualistične žrtve v korist višjenarodne integracije«. Problem knjižnega jezika torej za obmejnega Slovenca ni bil isti kakor za Slovenca osrednjega ozemlja. Če reduciramo ta problem na osnovno shemo in ga zaradi jasnosti zaostriamo, vidimo: Šlo je dejansko za odločitev med »kranjščino« in ilirščino. Kranjcu je ta odločitev bila enostavna in razumljiva sama po sebi: ko mu je bilo izbirati med svojim in tujim, se je naravno odločil za svoje. Obmejni Slovenec svojega v toliki meri kakor Kranjec v nobenem slučaju ni mogel ohraniti; kakorkoli se je odločil, se je moral podrediti in prilagoditi, je moral svojo individualnost žrtvovati »v korist višjenarodne integracije«. In prav tu je tisto psihološko jedro problema, ki bi rad nanj opozoril: obmejni Slovenec ni izbiral med svojim in tujim, ampak kvečemu med manj in bolj tujim (kajti zavest vseslovenske skupnosti je šele nastajala); če je torej okleval in se (vsaj deloma) odločil rajši za tisto žrtev, s katero je upal več doseči in več koristiti, se temu ne smemo čuditi. To tem manj, ker sta v istem smislu delovali tudi, kakor že omenjeno, želja po politični okrepitvi in deloma zemljepisna gravitacija. In še nečesa ne smemo pri tem prezreti: zlitje različnih slovanskih jezikov v enega ni veljalo takrat niti približno za tako nedosegljivo kakor v resnici je; obratno: kakor lepo kaže Prijateljeva knjiga, so se celo najnetejši zagovorniki slovenske jezikovne samostojnosti (n. pr. Bleiweis) ukvarjali z mislijo, da bodo nekoč vsi Slovani pisali skupen knjižni jezik.

V resnici je seveda bil to utopičen smoter in tako je tudi vse prizadevanje za ta smoter bilo zgrešeno. Nedvomno je, da so poskusi recimo Razlaga ali Majarja bili zabloda in da pomenjajo po svojem dejanskem učinku v naši narodni bilanci pasivno postavko, čeprav so vzniknili gotovo iz idealizma in iz pripravljenosti za žrtve v korist celokupnosti, torej iz pozitivnih nagibov. Vse to pa kaže samo, da za pravilno presojo ni dovolj, soditi samo po učinku, ampak da se je treba tudi vprašati po vzrokih, te pa iskati v duhu časa in pokrajine.

Janko Glaser.

KRANJEC SILVO, MED NAPOLEONOM IN LENINOM. V Ljubljani 1937. Založila Jugoslovanska knjigarna. V. 8°. 390 str.

Slovenski izobraženec je bil doslej prisiljen, da seže po tujem slovstvu, če se je hotel informirati o dogodkih iz novejšje obče zgodovine. Manjkala niso samo izvirna dela, temveč celo prevodi tuje zgodovinske literature. Šele nedavno smo dobili v založbi »Modre ptice« prevod Wellsove svetovne zgodovine, kjer pa so ravno poglavja iz novejšje zgodovine pod povprečno višino celotnega dela. Pomanjkanje zgodovinske literature bi lahko do neke meje nadomestili dobri zgodovinski učbeniki za srednje šole. Toda teh žal nimamo, učbeniki višjih srednjih šol, ki obravnavajo občo zgodovino, so po večini v naglici spisane kompilacije tujih učbenikov. Takim vprašanjem se pri nas sploh ne posveča pažnja, medtem ko se pri drugih narodih, n. pr. pri Francozih, tudi zgodovinarji svetovnega slovesa ne izogibajo mučnega in metodično težavnega izdelovanja učbenikov za srednje šole, pač v zavesti, da tako vzgojno delo koristi tudi razmahu celotne zgodovinske vede.

Kranjčeva knjiga je izpolnila torej občutno praznino v slovenskem slovstvu. Odlikuje se po pregledni razvrstitvi snovi, jasnem in poljudnem slogu in po tem, da ni v njej nikakih stvarnih napak. Silvo Kranjec obravnava dobo od l. 1814. do l. 1914., torej stoletje od Dunajskega kongresa do izbruha svetovne vojne. Zakaj pisatelj zaključí že z letom 1914., ni prav razumljivo, ker čitatelj z ozirom na naslov upravičeno pričakuje, da bo na zaključku knjige opis svetovne vojne in novembrske revolucije l. 1917. v Rusiji. V prvih poglavjih opisuje pisatelj dobo restavracije in reakcije po l. 1815. in prične takoj s podrobnim opisom, ne da bi vsaj v kratkih potezah označil idejno dediščino francoske revolucije, liberalizem in nacionalizem. Prav po nepotrebnem ima radi tega čitatelj občutek pomanjkljive povezanosti s prejšnjim zgodovinskim dogajanjem. Pisatelj obravnava predvsem politično zgodovino v najširšem smislu besede. Gospodarsko, socialno in kulturno zgodovino je upošteval samo toliko, kolikor se mu je zdelo neobhodno potrebno za razumevanje politične zgodovine. Gospodarsko in socialno zgodovino je upošteval ponekod brez dvoma premalo, zato ostane bolj na površini dogodkov in ne zajame globljih vzrokov. Tako n. pr. obravnava nastop imperializma pod brezbarvnim naslovom »Evropa se širi«, kar zveni skoro kot ironija. Nikjer ne omenja, v čem se loči novodobni imperializem, kakor se javlja v osemdesetih letih 19. stol., od imperializma, kakor ga najdemo tudi v prejšnjih zgodovinskih dobah. Potrebno bi bilo prikazati gonilne sile novodobnega imperializma, ki jih je treba iskati v strukturi modernega gospodarstva, zlasti industrije. Industrija potrebuje surovine, ki jih najde v tropskih in subtropskih deželah. Išče nadalje nova tržišča in si jih hoče osigurati za bodočnost. Kapital v vseh industrijskih državah čuti tudi potrebo, da naloži presežni kapital v kolonialnih in polkolonialnih deželah. Poleg teh čisto gospodarskih razlogov so problemi prenaseljenosti, politični in strateški momenti običajno sekundarnega pomena. Imperializem je tudi veliko preveč zapleten in mnogoličen pojav, da bi zadostovalo, izednačiti ga s pojmom kolonialna ekspanzija, kakor je storil to Kranjec. Tudi sicer so nekatera poglavja pod povprečno višino celotnega dela. Da omenim samo opis ruske revolucije l. 1905. Dobro je, da se pisatelj izogiba vseh subjektivnih sodb v političnih in idejnih pokretnih 19. stol. in dá govoriti dogodkom samim. Resničen okras knjige so številne, spretno izbrane slike, fotografije in karikature. Nekatere od teh niso pomembne samo kot dokument časa, temveč imajo, kakor n. pr. Daumierjeve, poleg tega tudi trajno umetniško vrednost.

Bogomir Stupán.

ZADRUŽNI ZBORNIK. Izdala in založila Zveza slovenskih zadrug r. z. z o. z. v Ljubljani. 1937. 4°. 126 str.

VOŠNJAK BOGUMIL, OB STOLETNICI MIHE VOŠNJAKA. Beograd 1937. V. 8°. 32 str.

Miha Vošnjak je prvi predstavnik aktivnega narodnega slovenskega meščanstva.

Ob nastopu ustavne dobe l. 1848. in 1860. je bilo na dnevnem redu socialno vprašanje kmeta, ki je kot stan tudi tvoril slovenski narod. Iz tega se je razvilo identificiranje sloven-

stva s kmetom in socialnega vprašanja s kmetским, ki je bilo pri nas splošno veljavno do prehoda XIX. stoletja v XX. in ki v veliki meri velja še danes. Od bratov Vošnjakov je bil Jože tisti, ki je gledal slovensko narodno in socialno vprašanje z domačimi očmi kot kmetški problem; Miha pa, ki je deloval v tujini sredi razvoja modernega prometa, ki je bil prva gonilna sila sodobne meščanske liberalne družbe, je po povratku domov v Celje gledal domače prilike pod vidiki liberalne Evrope, katere osnovni maksimi ste bili prosveta in kapital. S smotrno organizacijo posojilništva je tudi začel organizirati naš domači kapital in s tem organiziranim kapitalom je pri nas na Slov. Štajerskem začelo nastajati slovensko meščanstvo zlasti s trgovino in z obrtjo. V mestih in zlasti še na deželi ustvarja iz posojilništva vzrastlo slovensko meščanstvo jezove nemškemu meščanstvu, čigar gospodarstvo je temeljilo na kreditih pri štajerski in pri posameznih slovenještajerskih mestnih hranilnicah. Gotovo je, da je naše posojilništvo poleg svojega vpliva na meščanstvo pozitivno učinkovalo tudi na našega kmeta, vendar pa bodo mogle izreči o tem končnoveljavno besedo šele konkretne študije, ki bodo odkrile posledice Mihovega posojilništva v naših agrarnih prilikah. Dokler pa teh raziskavanj, za katera bodo glavni viri zemljiške knjige, še nimamo, tako dolgo bomo mogli in morali imenovati Miho Vošnjaka z njegovim posojilništvom predvsem očeta slovenskega meščanstva vsaj na Štajerskem. Baš v tem pa tudi leži za danes zgodovinski pomen Mihe Vošnjaka, ki je prekinil z romantičnim, pa tudi načelnim identificiranjem slovenstva s kmetstvom, ki iz pomanjkanja razgledov ni dovoljevalo smotrnih borb za slovenještajerska mesta, katera je omogočil šele Miha, ko je v ta mesta s posojilništvom vsadil tudi slovenski meščanski živelj.

Zato je bilo hvalevredno delo Zveze slovenskih zadrug, da je izdala ob stoletnici rojstva Mihe Vošnjaka, očeta slov. zadružništva, zbornik, v katerem so Dolfe Schauer, Bogumil Vošnjak in Josip Komljanec osvežili poznano nam podobo Mihe, pa tudi Jožeta Vošnjaka in kjer je Fran Trček podal pregled tega, kar je vzrastlo iz M. Vošnjakovih ustanov do današnje Zveze slovenskih zadrug.

Svoj prispevek v Zadružnem zborniku je Bogumil Vošnjak razširil v Značaj Mihe Vošnjaka in ga skupaj z esejem Socialni nauki dr. Jože Vošnjaka izdal v samostojni brošuri. Članki imajo značaj kabinetsko restavriranih mozaikov, v katerih moramo vsebino o Mihi deliti v poročila o Mihi in o Bogumilu, ki stopa z avtobiografskimi navedbami sam ob stran svojega očeta, kateremu že stoji zgodovinsko ob strani Jože s socialnimi nauki in to kot popolno nasprotje. Miha liberalni akter in organizator kapitala, Jože konservativni fiziokrat, ki rešuje socialno vprašanje po vidikih iz svoje mladosti in ne prodre v delavsko vprašanje, ko ga postavi na dnevni red razvoj časa. Tako bo treba Jožetovo karakteristiko Mihe omejiti samo na politiko, kjer je Miha sledil razpoloženju svojih volilcev, kar je v svojih državno-zborskih govorih, n. pr. o ustroju ljudske šole, tudi sam potrdil. Zato ni organsko vezati Miho z Jožetom, narodnega gospodarja z narodnim buditeljem, čeprav sta pri vseh različnostih povezana, vendar samo na zunaj, z narodnostno mislijo. Pač pa bi bila hvaležna naloga, da Bogumil obudi s potrebnim čutom za jezik, neposrednost in avtonomnost Mihove osebnosti spomine na svojega očeta ter tako vsaj deloma nadomesti gradivo, ki je z Mihovo zapuščino med vojno propadlo, gradivo, ki bi nam bilo za končno sliko Mihe Vošnjaka po zadnjih objavah enako potrebno kakor pred njimi.

Franjo Baš.

DOBROVOLJCI, KLADIVARJI JUGOSLAVIJE. 1912—1918. Zbrali in uredili dr. Turk Ernest, Jeras Josip, Paulin Rajko. Ljubljana 1936. Izdaje in samozaložba »sreskih organizacij saveza ratnih dobrovoljaca kraljevine Jugoslavije« v Ljubljani in Mariboru. 40. 825 str.

V stremljenju po državnotpolitični osamosvojitvi in zedinjenju Jugoslovancev so nastopali Slovenci evoliucijsko in revolucionarno. Po evoliucijski poti je hodila naša parlamentarna delegacija in na tej poti je bil izveden plebiscit za majniško deklaracijo kot najbolj elementarno in enodušno narodno gibanje v slovenski politični zgodovini; po poti revolucije pa so šli naši zastopniki v Jugoslovanskem odboru in vzporedno z njimi dobrovoljci, ki so kot

avstro-ogrski državljani organizirano stopili v bojne vrste entente. Podrobnega opisa bojev za Jugoslavijo pri Slovencih, če izvzamemo pregledna dela (S. Kranjec) ali v razvojno politično zgodovino vključeno borbo za samostojnost (D. Lončar), še nimamo; s pričujočim delom so organizacije dobrovoljcev začele prikazovati slovensko sodelovanje v jugoslovanski dobrovoljski akciji.

Za doseg tega cilja so uredniki povabili vse vrste dobrovoljcev, da opišejo svoja doživetja in svoje spomine. Tako je nastalo kolektivno delo, katerega moramo vključiti v našo memoarno literaturo in katerega so uredniki razdelili v predvsem geografsko, deloma pa časovno določena poglavja: Balkanska vojna, Srbija, Rusija in Italija v svetovni vojni, Solunska fronta, Katabazi skozi Sibirijo in Murmansk ter Propaganda za Jugoslavijo v Ameriki. Tako razdeljeni prispevki podajajo osebna doživetja, slike sodobnih vojaških in političnih dogodkov, psihološke ter politične impresije in številne biografije preminulih dobrovoljcev in protagonistov jugoslovanskega revolucionarnega nastopanja. Vseh 96 prispevkov pa je povezal v enoto E. Turk, ko je v Zgodovinskem orisu pokreta jugoslovanskih vojnihi dobrovoljcev v svetovni vojni dal prispevkom potrebno kronološko, vojaško in politično ozadje.

Snov je tako po vsebini kakor po vplivu na čitatelja in po povezanosti z nastojem in razvojem dobrovoljske akcije raznovrstna. Najboljši so prispevki, ki so najbolj osebni in zato tudi najbolj neposredni in ki uvajajo v duševno razpoloženje ter orientacijo dobrovoljcev; obenem s temi so zgodovinsko pomembni prispevki, ki z reprodukcijo sodobnih beležk, dnevnikov itd. vodijo v razumevanje dobrovoljskega življenja in narodnopolitičnega hotenja. Spominske opise večjih vojaških operacij pa bodo bolj nadomestili opisi, katere so že izdali in katere še izdajajo posamezni generalni štabi. Zgodovinsko najpomembnejše so pač objave sodobnih dokumentov, kakor tiska, povelj, okrožnic itd.

Razvoj dobrovoljske akcije smo poznali dosedaj predvsem iz M. Paulove, v manjši meri tudi iz T. G. Masaryka. Vrsta tam nakazanih vprašanj je do danes ostala še odprta in ho ostala, dokler se ne objavijo dokumenti iz dobrovoljske dobe, ki se pri posameznih dobrovoljcih še nahajajo neobjavljeni. Kolikor smo poučeni, ho o naših dobrovoljcih izšla še ena knjiga; in če je pričujoče delo podalo slovansko razpoloženje, narodnostni polet in borbenost dobrovoljcev, bi za nadaljevanje zgodovine dobrovoljcev bilo potrebno objaviti vse gradivo, ki ima dokumentaren značaj. Duh dobrovoljstva z njegovimi procesi in kristalizacijami, posamezna izhodišča in posamezni razvojni činitelji, kakor revolucija in protirevolucija in Čehoslovaki v Rusiji, Jugoslovanski odbor, Čehoslovaki in Pivkova akcija v Italiji, konservativno in progresivno gledanje Srbije na jugoslovansko gibanje, domovina in dobrovoljci, vse to bi z objavo čim popolnejšega dokumentarnega gradiva dobilo definitivno podobo. Posebno važna in za našo zgodovino nujna pa je objava dobrovoljskih dokumentov, ker upravičeno dvomimo, da bodo ti zagledali v doglednem času luč sveta, ako jih ne objavijo dobrovoljci sami.

Dobrovoljci tvorijo enega najvidnejših listov v knjigi naše narodne zgodovine. S pričujočo knjigo ta list še ni zaključen. Ko bodo organizacije dobrovoljcev z dobrovoljskimi memoari in dokumenti podale vpogled v slovensko sodelovanje pri dobrovoljski akciji, potem bi najlepše zaključile svoje delo s tem, da zbrano dobrovoljsko gradivo v enotni zbirki vnesejo n. pr. v Narodni muzej, s čimer bi končno veljavno in trajno strnile revolucionarno našo akcijo za Jugoslavijo z našo zgodovino in z našo kulturo. Franjo Baš.

SINGER ST., KULTUR- UND KIRCHENGESCHICHTE DES OBEREN ROSENTHALES. Kappel 1935. V. 8°. 315 + XII str.

S hvalevredno vnemo nadaljuje župnik Singer svojo kulturno in cerkveno zgodovino Roža. Tudi ta (II.) del je sestavljen kakor prvi: prinaša v pregledu sprva profano zgodovino rožeške dekanije in krajev ob zapadnem delu Vrbskega jezera, razdeljeno a) v prazgodovino s podatki o pranaselbinah in mostiščnih stavbah ob Hodiškem jezeru, b) v rimsko dobo,

(do 6. stol.), ki je zapustila na ozemlju dekanije dovolj spomenikov, c) v dobo razvoja fevdalizma, ki se mu moramo zahvaliti za obilje slikovitih, mogočnih gradov, deloma lastništvo vladarske rodbine (Moosburg, Rož), deloma posest raznih plemenitaških rodbin (Aufensteincev, Rosenbergov, Khevenhüllerjev in dr.), deloma last raznih škofij ali pa meniških redov (jezuitov in benediktincev). Divja in razburljiva je zgodba marsikatega gradu (Ribnica, Sternberg), tako tudi Vernberga, ki je bil kot škofovska posest pravi trn v peti koroškim vojvodom in je pozneje često menjal gospodarje, bil mimogrede tudi slovenska last, a služi sedaj izobrazbi misijonskih sester CPS.

V Rožeku srečamo še Ulrika Lichtensteinskega, kako potuje preoblečen v Vencro na turnir v Brežah l. 1227.; nato Habsburžane, Walseejevce, Raitenaue, Rosenberge, Bohra (ki je s ponarejenim novcem popravljal graščino) in sedanje lastnike Lichtensteine.

Na vsaki strani se ponavlja zgodba o veliki premoči grajske gospode v gospodarskem in kulturnem pogledu.

Drugi oddelek obravnava cerkveno zgodovino ozemlja, ki je bilo do jožefinske reforme podeljeno med oglejskim patriarhatom, goriško in solnograško nadškofijo ter krško, ljubljansko in brižinsko škofijo.

Pri opisu far obravnava avtor najprej fare južno od Drave:

Št. Jakob v Rožu s črtico o osojskem benedikt. samostanu, osnovanem po vpadu Madžarov na Bavarsko konec 9. stoletja, ki se je širil in vršil svojo kulturno misijo vse do svoje ukinitve 1783. Da si je cerkv. gosposka bila včasih tudi v laseh, potrjuje nevarnost interdikta za Št. Jakob v začetku 16. stol.

Sv. Marija v Podgorju s pravljico zgodbo o ustanovitvi in podatki o kompetenčni nejasnosti med osojskimi benediktinci in vetrinjskimi cisterzijanci.

Šmihel v Rožeku je nekoč pripadal Kozarjem v Dobrli vasi (kakor tudi Škocijan in Šmihel v Podjuni). Župnik Nagele, radi dozdevnega prijateljstva s Francozi kruto trpinčen in kaznovan, nas spominja dogodkov, ki so se čez 100 let ponovno odigrali. Šmartin in Šmiklavž zaključujeta seznam južnodravskega far.

Severno od Drave so: Kostanje, Št. Ilj ob Dravi, Št. Jurij na Šternbergu s temno starejšo dobo, a razgibanim novejšim časom, saj je cerkev znana po številnih svojih dobrotnikih kakor po številnih vlomih in tatvinah!

Ljubljanski škofiji so bile podrejene: Dvor, Logavas, Skočidol, Št. Janž v Domačalah in Šmartin.

Brižinski škofiji pa: Otok, čigar ustanovitev je nejasna, navaja pa njen obseg, dotacijo, ustanovitev tamkajšnje proštije, njene dodelitve novoustanovljenemu redu sv. Jurija 1468, ki pa svoje naloge ni izpolnjeval ter bil ukinjen, premoženje pa izročeno jezuitom 1598. Šmihel v Škofičah, Št. Janž v Porečah in Št. Janž v Porečah in Št. Jurij v Hodišah.

Tretji oddelek razpravlja nazorno o šolstvu za časa Marije Terezije in Jožefa, o izobrazbi, zares precej primitivni, učiteljstva, njegovem žalostnem materialnem položaju, navaja statistiko učiteljstva in zgodovino posameznih šol.

Seznam virov in literature zaključuje delo.

Strokovnjaki zgodovinarji in jezikoslovci imajo še dovolj dela, da objasne sporne točke, ki jih tu in tam knjiga navaja; lokalni prosvetni delavci bodo s pridom črpali iz dela, porojenega iz ljubezni do rodne grude, ter se učili trajne tihe požrtvovalnosti za blagor svojega rodu, kakor so jo nam pokazali številni v knjigi navedeni domači duhovniki, a tudi neduhovniki, ki pa jih knjiga za razliko od I. dela tokrat ne navaja.

I. Voštar.

(STOINSCHEGG AUGUST), CHRONIK DES MÄNNERGESANGVEREINES IN MARI-BOR. 1846—1936. Maribor 1936. V. 8°. 339 str.

Najstarejša mariborska organizacija Männergesangverein je za 90letnico obstoja izdala na podlagi svojega arhiva in časopisnih vesti spominsko knjigo, ki vsebuje po posameznih letih podatke o društvenem vodstvu, prireditvah in društvu zadevajajočih dogodkih, vse to

ponazorjeno s številnimi ilustracijami zlasti vodilnih društvenih osebnosti. Mariborski Männergesangverein, ki je v sredi XIX. stoletja iz prosvetnih stremeljenj dobe nastal kot stanovska meščanska družabna organizacija in nato do svetovne vojne bil člen v aktivnem nemškem narodnostnem gibanju Maribora, je v povojni dobi postal kulturna os mariborske nemške manjšine, ki je tradicionalne stike s severom razširila z novimi z Vojvodino in tako svoj pomen za življenje nemške manjšine v celi Jugoslaviji še posebno uveljavila. Predgovor Hermanna Frischa in besedilo Augusta Stoinschegga pričata o hvaležnosti do pokojnih prednikov, o povezanosti in strnjnosti društva na temeljih nemške pesmi in nemške narodne zavesti. Zato bo spominska knjiga ob 90letnici Männergesangvereina v Mariboru poleg gradiva za kulturno življenje Maribora v zadnjem stoletju nudila našemu domačemu zgodovinarju tudi vpogled v povojno življenje in delovanje nemške manjšine v Mariboru in preko njene osrednje organizacije, Männergesangvereina, tudi v stremljenja nemške manjšine v Jugoslaviji sploh.

Franjo Baš.

BUDIMIR M., O ETNIČKOM ODNOSU DARDANACA PREMA ILIRIMA. »Jugoslovenski istoriski časopis«. Ljubljana-Zagreb-Beograd 1937. Godina III., str. 1.—29.

»Jugoslovenski istoriski časopis« prinaša v III. letniku na uvodnem mestu zanimivo razpravo z gornjim naslovom, ki motri s povsem novih, zlasti lingvističnih vidikov zamotano in doslej še ne popolnoma zadovoljivo rešeno vprašanje o etnični pripadnosti Dardancev in njihovem razmerju do Ilirov. Tradicionalno pojmovanje vztraja pri trditvi, da so balkanski Dardanci indoevropski kolonisti s severa, sorodni ilirskim plemenom kakor tudi anatolskim Dardancem. Nasproti temu zagovarja zgodovinar Grga Novak tezo, da niso Iliri, temveč avtohtoni Alarodci; Romun Matescu zopet trdi, da so sorodni indogermanskim Trakom; N. Vulić pa meni, da nimajo z anatolskimi soimenjaki nobenega opravka.

Sklicujoč se na antropološka, arheološka, sociološka, zgodovinska, v prvi vrsti pa lingvistična dognanja, avtor v duhovitem razpravljanju zavrže mnenje o alarodskem poreklu Dardancev, češ da nasproti temu govori dejstvo, da so ti predslovanski prebivalci Balkana imeli sorazmerno preveliko število sužnjev, ki so bržkone pripadali praprebivalstvu po Dardancih zasedenega ozemlja. Ti slednji so torej osvajalci in priseljeni Indogermanci, ne pa prvotni staroselci. Sorodnost s Traki bo po M. Budimiru šele takrat mogoče ugotoviti, ko se bo določilo pravilno etnolingvistično razmerje Ilirov do Trakov. Za ilirsko poreklo balkanskih Dardancev in za njihovo bližnjo povezanost z anatolskimi Dardanci pa po avtorjevem mnenju govori poleg dejstva, da imajo iste ilirske narode za sosedo, tudi isti pomen ilirskega in dardskega imena Bato: »Celer qui et Bato« (Hitrec, Brzec).

Zanimivo, zlasti lingvistično razglabljanje ohranjenega gradiva, ki prihaja za to vprašanje v poštev, pa tudi temeljit in kritičen razbor izvajanj, ki so jih o zadevi napisali specialisti vseh mogočih znanstvenih strok — med drugim je pisec podvrzel ostri kritiki tudi »alarodica« profesorja dr. K. Oštirja — sta M. Budimira dovedla do naslednjih zaključkov: Dardanci so v etničnem in lingvističnem oziru starobalkanska mešanica zavojevanih neindoevropskih staroselcev in doseljenih ilirskih Indoevropcev in so posledica simbioze obeh elementov; tako imenovano egejsko preseljevanje je pognalo Dardance iz balkanskega središča v Anatolijo, pa tudi v Južno Italijo, kjer so poznani pod imenom Dardi in Calabri.

France Dobrovoljc.

NAHTIGAL R., STAROCERKVENOSLOVANSKE ŠTUDIJE. (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani, 15. Filološko-lingvistični odsek, 3.) Ljubljana 1936. 8°. 77 strani.

V zgornji razpravi podaja dr. Rajko Nahtigal, profesor za slovansko jezikoslovje na ljubljanski univerzi, razlage štirih stesl. besed, ki še do danes niso zadovoljivo pojasnjene. Vsaka izmed njih je obdelana v obliki monografije. Avtor nas z večjo roko strokovnjaka vodi skozi zamotana vprašanja, ki se tičejo njihovih nahajališč in dosedanjih etimoloških pretresovanj, končno pa nam sam razvije svojo razlago.

1. Besedo $v\bar{b}s\bar{q}d\bar{b}$ »obhajilo, communio« iz kijevskih listov je prvi razlagal prof. Jagić, ki jo veže z $v\bar{b}s\bar{b}$ in jo pojmuje kot abstrakcijo prislova $v\bar{b}s\bar{q}du$, ki naj pomeni »to, kar je povsodi, je tudi vsem skupno«. Ta razlaga, ki se ji bolj ali manj odkrito pridružujejo ostali slavisti (Meillet, Vondrák, van Wijk, Diels), pa z besedotvornega in pomenoslovnega gledišča ne more zadovoljiti, medtem ko je z glasoslovnega stališča kijevskih listov naravnost nemogoča. Beseda se iz slovanskih jezikovnih sredstev ne da povoljno razložiti in zato se za izraz, ki je prvotno pripadal le moravsko-panonski krščanski terminologiji, ponuja že sama po sebi zveza s stvnem. terminom $wizzôd$ »eucharistia«. Nahajanje take sposojenke na tem ozemlju nas ne more za ono dobo prav nič začuditi, saj so pokristjanjevanje pred prihodom sv. Cirila in Metoda vršili salzburški nadškofje. Glasovno sicer beseda ne odgovarja popolnoma stvnem. obliki, vendar te težave niso nepremostljive, zlasti ko moramo upoštevati, da so Slovenci tuje glasove nadomeščali s takimi svojimi, ki so jim bili najbližji. Pojavitev nosnika q pa je po vsej priliki podprlo tudi to, da se je sposojenka mogla nasloniti na domače besede s končnico $-qd-$, kakor so: $s\bar{q}d\bar{b}$ = vas, iudicium, parnoštevilni; $sk\bar{q}d\bar{b}$ = inops; $tr\bar{q}d\bar{b}$ = kolika, kresilna goba; $žel\bar{q}d\bar{b}$ = želod itd.

Izraz $v\bar{b}s\bar{q}d\bar{b}$ je bil omejen samo na Moravsko in Panonijo, medtem ko se je rabil na vzhodu izraz pričestbe (prim. rus. pričastije in srbohrv. pričest, pričesće, pričesčenje), kar je prevod grškega izraza »he theia metálepsis« oziroma »he theia koinonía«, na Balkanu pa je živelo $kom\bar{t}kati$, $kom\bar{t}kanije$, kar je skrženo naravnost iz lat. communicare in ohranjeno še v današnjem bolg. $komka$.

S tem izrazom se je pomnožila za lep primer število onih besed, ki jih je zaneslo v krščansko izrazoslovje nemško misionarstvo. Take so n. pr.: češ. manželé, pol. małżonkowie iz stvnem. mahal, mal, nem. Gemahl; češ. vánoce iz srvnem. wihennahten, winahten; kor. pernahti iz bav. berchennacht; pop iz stvnem. phaffo; papež iz stvnem. bābes; dalje maša, menih, cerkev itd. Nemški vpliv imamo tudi v slovanskih prevodih, tako je neprijazn prevod stvnem. unholda, diabolus in zakon »lex« je dobil še pomen »sv. pisma, testamentum« po vplivu stvnem. ēwa, ki pomeni lex in testamentum.

2. Tudi drugi še nepojasnen izraz kijevskih listov rovanije »darilo« bo po vsej verjetnosti iz stvnem., toda tozadevni direktni izraz se še ni mogel najti. Pisec postavlja za izvirno obliko domnevano tvorbo aravaní, končno rešitev pa prepušča germanistom, vendar pripombe prof. J. Kelemin v GMDS 1937, 149 niso nič pripomogle k razjasnitvi naše besede.

3. Zanimiv je izraz $pot\bar{b}p\bar{e}ga$ »ločena žena«, ki ga je v kasnejših cerkvenih spisih izpodrinila beseda puštenica. Pisec najprej ugotovi številna nahajališča izraza v stsl. in drugih starejših cerkvenoslovnih rokopisih, nato kritično razbere vse dosedanje razlage, ki se jih je od Kopitarja dalje v teku sto let že mnogo nabralo — večina išče v izrazu predpono $pod\bar{b}$ oz. $pot\bar{b}$ ter osnovo $p\bar{e}ga$ ali $b\bar{e}gq$ — potem pa pokaže ob pritegnitvi zgodovinskih dejstev, da naša beseda ni noben prevod kakega abstraktnega pojma iz cerkvenih knjig brez oslombe v realnih socialnih razmerah dobe, ampak opozarja, da je omenjeni termin v neločljivi zvezi z živim jezikom, ko je bilo vprašanje o ločenih ženah na Moravskem in v Panoniji ravno za časa misije slovanskih apostolov pereča zadeva resničnega življenja. Končno nam s pomočjo slovenščine, zlasti pa njenega vzhodnoštajerskega narečja, ki pozna besedo $pot\bar{e}p\bar{i}ga$ = potepuhinja in ki je v teritorialni zvezi z nekdanjo Panonijo, jasno dokaže, da je treba tudi stari izraz $pot\bar{b}p\bar{e}ga$ izvajati iz glagola $pot\bar{e}p\bar{a}ti$ s e. Za pravilnost take razlage govorita razen kopice slovenskih izvedenk iz korena $tep-$ še kajkavski dialekt in ukrajinski jezik. Sledovi eksistence tega izraza so v slovenščini še Trubarjevi tepigovi moške in priimek Potpežnik.

4. Tudi tvorba pridevnika $d\bar{z}\bar{e}l\bar{u}to$ »silno, zelo težko« v Klovem glagolitu, ki jo avtor izvaja iz osnove $d\bar{z}\bar{e}l-$ (prim. slov. zelo) s pomočjo nekdanj še produktivne pripone $-ut-$, nam govori obenem z gornjimi izrazi za to, da je v dobi Svetopolka in Koclja pustilo

ozemlje velikomoravske države svoj jezikovni delež v stesl. pismenosti moravsko-panonskega izvora.

Ob razboru Nahtigalovih stesl. študij je treba poudariti, da niso samo važen prispevek za boljše poznavanje in pravilnejše umevanje stesl. spomenikov, ampak tudi dragocen prinos za osvetlitev jezikovnih razmer v 8. in 9. stol. Odkriva se nam močna življenjska sila in tvornost tedanje slovanščine, obenem pa se nam razodeva tudi vpliv nemškega misionarstva na jezik in književnost moravsko-panonske dobe starocerkvenoslovanskega pismenstva.

Stanko Bunc.

SLOVENSKE NARODOSLOVNE ŠTUDIJE. I. zvezek: FRANCE MAROLT, TRI OBRED-JA IZ ZILJE. Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani. 1935. V. 8°. 48 str.

Institut za raziskavanje slovenske glasbene folklore pri Glasbeni Matici v Ljubljani je začel izdajati serijo Slovenskih narodoslovnih študij. V Uvodu k prvemu zvezku nas seznanja vodja instituta in pisec našega prispevka France Marolt o namenu in programu Folklornega instituta. Za glavno nalogo ima končno ureditev in izdajo slovenske narodne pesmi z napevi. Za tako veliko delo, ki se more doslej nasloniti samo na Štrekljevo zbirko in na delo Stanka Vurnika, je potrebno najprej izdati še vrsto predhodnih specialnih študij, ki naj kot pripravljalna dela izpopolnijo pomanjkljivo gradivo, kritično pregledajo zbrano stvarino in objavijo blago iz še neraziskanih krajev. Taki prikazi v kratkih in zaključenih razpravah bodo izhajali od časa do časa, kakor bo delo dozorevalo.

Tako nam podaja France Marolt v prvem zvezku SNŠ zanimivo študijo o treh ljudskih obredih iz Ziljske doline: so to štehvanje, visoki rej pod lipo in ziljska ohcet. Največ iz lastnih opazovanj in zapiskov, pa tudi ob upoštevanju znane literature (Hacquet, Majar, Kuhač) nam pri vsakem obredu pove, kje se še ohaja, kdaj se vrši, nato podrobno opiše njegov potek, ga vsebinsko razloži, opremi s teksti, ki jih spremljajo melodije in ponazarjajo fotografije.

V štehvanju vidi avtor ostalino prastarega mitičnega kulta drevesa, ki ga nahajamo tudi še v belokranjski igri most, pri starih Venedih, ruskih Kozakih in v Šleziji. Štebeh predstavlja majsko drevo, štehovska dečva pa posebljeno božanstvo pomlajene rasti. Bariglica je nedvomno kasnejšega izvora in hrani najbrž kot spomin na turške vpade misel na turško glavo s turbanom. Štehvanje je praznik pomladnega prerojenja.

Visoki rej pod lipo je še bolj kot štehvanje omejen na ozje ziljsko okrožje in je poleg njega tipičen prikaz do skrajnosti porušene, a še ohranjene ostaline kulta svetega drevesa: češčenje lipe, drevesa, ki daje obilno rodovitnost. Rej je v prvotnem pomenu kot svečan obredni ples darovanje najvišjemu božanstvu, kot petje s plesom pa molitev za plodnost in rodovitnost. Rej je vzročno vezan na štehvanje: prazniku pomladnega prerojenja sledi praznik rodovitnosti. Oba obreda sta najučinkovitejši estetski izraz preprostega človeka. V današnji rej pa je ljudstvo združilo več prvotno raznovrstnih obredov, n. pr. snubljenje.

Ziljska ohcet obsega v celoti šest posebnih obredov, ki so časovno in dejansko ločeni, po namenu pa tesno med seboj povezani, in sicer: snubljenje, odhod po nevesto, odpeljanje neveste, odkup neveste, poroka in ohcet.

Ta tri ljudska obredja so najstarejše slovenske obredne ostaline, ki so se deloma še do danes ohranile med preprostim kmetiskim ljudstvom v kakih desetih slovenskih vaseh v Ziljski dolini. Prvotno stanje in pomen se je v novem osredju in pod vplivom krščanstva izgubil do komaj še zaznatnih ostankov. V današnji obliki nam predstavljajo sliko poglobitvinih skupnostnih predstav našega koroškega človeka, ki živi ves pod nadvlado mističnega sveta.

Posebno zanimive so ohranjene melodije, ki nudijo bogato gradivo za študij narodove duše. Štehovski kalop je živahna mazur-polka, rejevske plesne melodije pa prepletajo številni melični okraski, ki so večinoma izraz ziljske dialektike, ki je polna diftongov z močno diferencirano kvantiteto in kvaliteto tona, naglasa in dolžine.

Teksti so skrbno natisnjeni v fonetični pisavi, nekaj tiskovnih napak pa je vendarle ostalo.

Ves razbor vsebinskih, glasbenih in plesnih vrednot ohranjenega besedila in napeva lepo ponazarjajo številne, dobro uspele fotografije ter topografska karta. Za znanstvenika je dodan seznam slovstva, tujcu pa je namenjen francoski resumé.

Studija je v skladu z avtorjevo namero predvsem opisna, vendar pa nahajamo na mnogih mestih misli in opozoritve, ki utegnejo privedi v podrobno analizo in primerjavo tako muzikologa kot sociologa, mitologa ali historičnega biologa.

Slog razprave je jasen in jedrnat, jezik lep, poln zanimivih koroških izrazov in terminov, v pravopisu pa utegne najti jezikovni gurman precej poslastic: strije, burklje, zavozljan, ranjki, dedščina, spodtikati, zmisel, razmesten, strden, menj, mišljevanje, šartil-šartelj, kriter-kriteriji. Starinoslovec bo vesel acc. pl. dari in adverbov: vsepovsodi, podrugodi. Glagolska predpona v se šopiri na škodo tovarišice u: vpepeliti, vpoštevati, vporabljati, vtргati list z veje, vpostaviti, povžiti (toda: užiti), prevdarek (toda: udariti).

Stanko Bunc.

KARLOVŠEK JOŽE, SLOVENSKI ORNAMENT. Zgodovinski razvoj. Izdalo Udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani. 1935. 8°. 129 str. (127 slik.) — Ljudski in obrtniški izdelki. Izdalo Udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani. 1937. 8°. 107 str. (112 slik.)

J. Karlovšek je tvegati smeli poizkus, da ugotovi elemente, ki ustvarjajo specialni slovenski ornament, na ta način, da je reducirati v zgodovini ornament samo na umetnostno doživljanje in splošno umetniško ustvarjanje, po nosilec tega doživljanja in ustvarjanja pa na narod.

K temu ga je gotovo napotilo dvoje: na eni strani razmah, katerega je z Iz. Cankarjem in Fr. Steletom doživela naša zgodovina umetnosti, razmah, ki je že s S. Vurnikom prenesel umetnostnozgodovinsko delovno metodo na narodopisje; na drugi strani pa stanje našega narodopisja, katerega gojijo sicer zaslužni poborniki narodne tradicije, ki pa v narodopisju ne gledajo znanstvene discipline, temveč (po A. Spamerju izraženo) »Sammelbetrieb selt-samer oder reizvoller Resterscheinungen aus vergangen Zeiten wie geistig überwundener Entwicklungszustände«. Poleg tega je pač tudi duh časa z vsestranskim uveljavljanjem in poudarjanjem slovenske narodnosti vplival na avtorja zgodovinskega razvoja slovenskega ornamenta, da je po logiki, stilnih sorodnostih in močnem kulturnem narodnem hotenju hotel izluščiti iz razvojne linije predzgodovinskega in zgodovinskega ornamenta slovenskega, pri čemer mu je idejno koristilo naziranje o odvisnosti razvoja od tujih vplivov, kakor ga je n. pr. v zvezi s starohrvatsko umetnostjo značilno razvil J. Strzygowski. Tako je zgradil J. Karlovšek slovenski ornament iz prvotnih kultur Severne Evrope, Sredozemlja in Vzhoda, ki so se strnile v Podonavju kot križišču vseh treh, kjer so se nato izoblikovali vplivi Vzhoda s staroslovansko kulturo, iz katere se je osamosvojil slovenski ornament s prevladujočimi rastlinskimi motivi.

Proti temu moramo ugotoviti, da je ornament kot narodopisna tvorba rezultanta dolge vrste komponent s skupnim izvorom v duševnem in materialnem življenju človeka, kakor ga sestavljajo zgodovina s tradicijo, religija, pravljica, običaj, navada, v novejši dobi organizacija, pokrajina s svojim tlom, socialna struktura prebivalstva, gospodarstvo, bivališče, obleka, sožitje človeka z okolico in s tujino in podobno.

Dokazovati našo trditev in bistveno narodopisno vsebino ornamenta ni potrebno, ker jo potrjuje vsebina druge Karlovškove knjige o ornamentih na ljudskih in obrtniških izdelkih. V njej je Karlovšek objavil 112 slik naših »etnografskih« ornamentov, različnih po svoji kulturni ali narodopisni funkciji: rokopise, lesene strope v cerkvah, zlate oltarje, skrinje, preslice, male kruhke, pipe, panjske končnice, ljudsko podobarstvo, kožuhe, prtičke, mašne plašče, avbe, peče, čipke, papirnate prtičke, keramiko, steklo, tiskarstvo, pirhe. S tem delom je Karlovšek prešel od kulturnega hotenja, izražene v prvi knjigi v ugotavljanju slovenskega ornamenta ter v identificiranju nekega stila ornamenta z neko narodnostjo, na realna

znanstvena tla zbiranja in urejevanja gradiva o ornamentu. Nadaljevanje dela, objavljenega v drugi knjigi, bo s časom šele omogočilo odgovor na vprašanje o zgodovinskem razvoju slovenskega ornamenta, katerega je hotel avtor rešiti v prvi knjigi brez obstoječih potrebnih preddel. »Ljudski in obrtniški izdelki« ornamentov začenjajo delo o slovenskem ali boljše o ornamentu na slovenskih tleh ter so znanstveno pozitivno delo. Še pomembnejši bi bili, ko bi avtor opustil nedognana naziranja iz prve knjige, določil točno krajevni izvor posameznega ornamenta in ne samo zbirke, kjer se nahaja, in sorazmerno upošteval slovenske obrobne pokrajine z osrednjo Slovenijo, česar dosedaj z izjemo Bele Krajine ni storil.

»Ljudski in obrtniški izdelki« so dovedli avtorja v študiju slovenskega ornamenta na realna tla. V slovenskem narodopisnem življenju, ki se razvija kakor vsaka druga panoga kulture, bodo Karlovškovi »Ljudski in obrtniški izdelki« mogli pozitivno vplivati na naš ornament.

Franjo Baš.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Društveni redni letni občni zbor se je vršil dne 16. januarja 1938 v navzočnosti 27 članov v čitalnici Študijske knjižnice; vodil ga je na mesto obolelega predsednika dr. Fr. Kovačiča društveni podpredsednik dr. J. Tomlinšek, ki se je po otvoritvi spomnil v preteklem poslovnem letu umrlih društvenikov, katerih spominu se je občni zbor poklonil s trikratnim slava! Nato je pozdravil zastopnike oblasti in organizacij in po pregledni sliki društvenega dela v preteklem letu predal besedo društvenim funkcionarjem.

V tajniškem poročilu je ban. arh. Fr. Baš podal razvojno sliko društva. V splošnem vidimo v jugoslovanski historiografiji, da je ona v prvi vrsti izraz dela naših zgodovinskih institutov, muzejev itd. Maribor tvori v tem pogledu izjemo; mariborske znanstvene ustanove še niso organizirane do stopnje, da bi mogle vršiti aktivno znanstveno delo ter vršijo danes v prvi vrsti posle znanstvene administracije. Zato je znanstveno delo v Mariboru povezano z iniciativo in programatično usmerjenostjo našega društva, katero v okviru splošnih nalog naše zgodovine skuša vršiti pokrajinske naloge zlasti v Podravju in v Pomurju. ZDM vrši to delo v sodelovanju z oblastmi, ki nas podpirajo materialno (Kr. banska uprava Dravske banovine, mestna občina Maribor) ali moralno (lavantinska škofija ter sorodne znanstvene in kulturne organizacije) in s sodelovanjem javnosti preko društvenikov in podpornikov. Z gmotno pomočjo oblasti in posameznikov, med katerimi stoji v prvi vrsti Posojilnica v Mariboru, smo mogli izdati v preteklem letu Kovačičev zbornik, zaključiti ČZN 1936 ter AZN II, obenem pa pripraviti vse, da bo mogel AZN v bodoče izhajati redno, zaenkrat kot priloga ČZN, pozneje pa mogoče kot samostojna edicija. Pripravili smo gradivo za ČZN 1938, ki se bo oziral na vse pokrajine severovzhodne Slovenije ter vseboval vse zgodovinske discipline in prav tako tudi narodopisje. Zagotovili smo z gradivom AZN III, ki bo začel novo programatično panogo našega delovanja, katero naj pripravi javnosti gradivo za narodno zgodovino severovzhodnih Slovencev. Letos bo začelo izhajati gradivo za zgodovino našega osvobojenja, v katero bodo vključeni tudi spomini generala R. Maistra. V nadaljevanju gradiva za prekratno dobo homo skrbeli, da izdamo v AZN gradivo za zgodovino narodnostnih bojev na Slov. Štajerskem v dobi od l. 1848. do 1918. Pri izvršitvi tega programa bodo aktivno sodelovale vse mariborske znanstvene ustanove, v prvi vrsti Študijska knjižnica in Banovinski arhiv. Izražamo trdno vero, da nam bo s pomočjo naših podpornikov mogoče naš program tudi izvesti in ga v bodoče še razširiti. Težavnejše je v Mariboru vprašanje znanstvenega naraščaja. Ni se nam v celoti posrečilo pritegniti v naš krog mladih zgodovinarjev ter jih strniti v tradicionalno delovno edinico, radi česar mnogi takoj po nastopu službenega mesta v Mariboru stremijo, da pridejo čimprej zopet drugam, zlasti v Ljubljano. Vzrokov za to

bo več; poleg vezi iz študijskih let je eden gotovo v tem, da je mlajšemu, k splošnemu študiju zgodovine usmerjenemu zgodovinarju težko preusmeriti se na krajevne in podrobne probleme, za kar nam danes v Mariboru še manjka primerna sredina. Upamo pa, da bomo dosegli v bližnji bodočnosti tudi to, čim bodo preurejeni Študijska knjižnica, Banovinski arhiv in Pokrajinski muzej. Z reorganizacijo teh ustanov, knjižnice v kazini, arhiva in muzeja pa v gradu, bodo v Mariboru ustvarjeni potrebni in primerni študijski prostori, ki bodo lahko postali shajališče novega naraščaja ter mu nudili vse pogoje za trajno in mirno znanstveno delo, s čimer bo mogoče naš delovni program ne samo poglobiti, ampak ga tudi razširiti. S tem bodo oživali tudi društveni interni stiki. Reorganizacija mariborskih znanstvenih ustanov je zato za Maribor iste važnosti kakor n. pr. za Ljubljano izgraditev univerzitetne knjižnice in sorodnih univerzitetnih ustanov.

Poleg dela, da se navedeno izvrši, je ZDM trajno skrbelo tudi za poglobljeno sodelovanje z javnostjo. Za preteklo leto je plačalo članarino 184 članov, kar znači nazadovanje. V primeri s prebivalstvom imamo relativno največ članov v Ljutomeru, relativno najmanj pa v krajih, kakor so Slovenjgradec, Marenberg, Konjice, Slov. Bistrica ali Murska Sobota. Da poživimo in ustvarimo stike z deželo, smo priredili uspela zgodovinska izleta v Št. Ilj v Slovenskih goricah ter v Slovenjgradec in bili javnosti tudi drugače v okviru možnosti vedno na razpolago. V splošnem smo dosegli, da se drži število odpadlih in novih družtvenikov na približno isti višini. Ni pa to slučaj pri šolah, kjer izstopajo šole tudi v gospodarsko ugodno stoječih krajih (n. pr. Polzela, Šoštanj itd.), kar kaže, da mora imeti to poleg pomanjkanja sredstev, kar se navadno navaja, tudi še druge vzroke. Prepričani pa smo, da bo današnje sociološko usmerjeno delo učiteljstva s časom pokazalo, da je nemogoče reševati sociološka vprašanja pokrajine brez zgodovinskega proučevanja domačih ali pa najbližjih krajevnih razmer. Ker so razni večji kraji pri nas v predvojni dobi oddali svoje arhivalije v Gradec, je danes proučevanje njih preteklosti težko. Zato apeliramo posebno letos, v jubilejnem letu, na vse večje kraje, da mislijo, kako n. pr. v bodočem desetletju ustvariti čim popolnejšo krajevno zgodovino, ki bi bila tudi izhodišče za občinske kronike. Mnogo je krajev, kjer so doma mladi zgodovinarji, kakor se bodo v bodoče pojavili tudi drugod; apeliramo radi tega na občinske svete, da vstavijo v svoje proračune vsote, s katerimi bi mogli mlajši zgodovinarji obiskati graške, celovške ali dunajske arhive in tam zbirati gradivo za zgodovino posameznih krajev, katera bi se potem izdala bodisi samostojno, bodisi v ČZN. Na ta način bi mogel v toku časa vsak naš večji kraj, vsaka občina dobiti svojo krajevno zgodovino v odgovarjajoči obliki, kar bi bilo enako važno kakor skrb za krajevne zgodovinske in prirodne spomenike. Današnja doba je otrok vse preteklosti in to, kar smo, smo postali predvsem preko tvornosti vseh generacij, ki so od pradedovine živele na naših tleh; odtod tudi upravičenost izreka: *historia magistra vitae*. Kakor so ceste itd. znak kulturne stopnje zemlje in nje poseljujočega prebivalstva, tako je v še večji meri poznanje domače preteklosti znak kulturne stopnje posameznika in izhodišče za globlje pojmovanje državnih, narodnih in socialnih problemov sodobnosti. Pri vseh teh delih more naša javnost računati na naše sodelovanje.

Poleg teh in podobnih nujnosti pa obstaja še vrsta internih organizacijskih vprašanj, ki se nanašajo ne samo na naše društvo, temveč tudi na vse sorodne zgodovinske, muzejske in podobne organizacije. Da uredimo ta vprašanja, katera se morejo rešiti samo v medsebojnih dogovorih med zgodovinskimi društvi, bo poizkusilo ZDM po predhodnih osebnih razgovorih z zgodovinskimi predstavitelji Ljubljane, Celja, Ptuja itd. sklicati v letošnji pomladi sestanek zastopnikov zgodovinskih društev v Sloveniji. Ta sestanek smatramo danes potreben ne samo za utrditev sodelovanja vseh zgodovinskih slovenskih ustanov, temveč tudi zato, da pripravi sodelovanje Slovencev za kongres jugoslovanskih zgodovinarjev, ki je napovedan za letošnje leto. Program ZDM vsebuje tako dovolj dela za bodoče leto; ZDM bo stremelo, da ga izvrši po svojih najboljših močeh; odbor ZDM pa si je v svesti, da bo mogel svoj delovni program izvesti, kolikor mu bodo ostali zvesti dosedanj sodelavci, kolikor

bo pridobil novih in kolikor mu bodo ostali naklonjeni dosedanji podporniki, katerim vsem se za dosedanje pomoč najlepše zahvaljuje z zagotovilom, da se bomo tudi v bodoče izkazali vredne podpor in sodelovanja z aktivnim delom na proučevanju našega zelenega in zgodovinskega ter narodopisno bogatega Podravja in Pomurja.

Občni zbor je tajniško poročilo vzel soglasno na znanje.

Blagajnik, upravnik N. Vrabl je podal pregled računov za poslovno leto 1937 (od 11. februarja 1937 do 8. januarja 1938). Promet se je napram lanskemu letu skoraj podvojil in je znašal 205.982'76 din, to je prejemkov 104.379'80 din, izdatkov 101.602'96 din in 2776'84 din prebitka.

Najvišja postavka med prejemki so, kakor navadno, podpore v skupnem znesku 69.650'— din. Prejeli smo 39.000'— din od kralj. banske uprave v Ljubljani, 26.000'— din od mestne občine mariborske, 4000'— din od Posojilnice v Narodnem domu ter 500'— din od Spodnještajerske ljudske posojilnice v Mariboru. Podpore zasebnikov so to leto žal popolnoma izostale. Podpore kralj. banske uprave in mariborske mestne občine sta društvu omogočili izdajo obsežnega Kovačičevega zbornika ter II. knjige Arhiva.

Na članarini je bilo vplačano 21.300'25 din, za 5.097'25 din več nego leta 1936. Plačalo je 426 članov in sicer 26 članov za 1934, 75 za 1935, 147 za 1936, 173 za 1937 ter 5 članov naprej za 1938. Prištevisi v prejšnjih letih plačane zneske je bila v celoti vplačana članarina za 1934 od 366 članov, za 1935 od 305 članov, za 1936 od 271 članov in za 1937 od 184 članov. Število plačujočih članov torej rapidno pada in prosi blagajnik članstvo, da bi svoje obveznosti napram društvu točno izpolnjevalo in čimprej poravnalo zaostalo članarino.

Pri prodaji stare knjižne zaloge se je izkupilo 1007'75 din, za knjižnico se je izdalo 548'60 din.

Za tisk in vezavo Časopisa in Arhiva znašajo izdatki 73.101'— din, za pisateljske nagrade 19.088'— din.

V informacijo članstvu je blagajnik še navedel, da so znašali izdatki za Kovačičev zbornik (Časopis XXXII.) 59.747'— din, za Šašel-Ramovševo Narodno blago iz Roža (Arhiv II.) 23.866'— din in za Aškerčevo bibliografijo (Časopis XXX/4.) pa 22.591'— din. Iz teh zneskov se vidi, kako neznatna je društvena članarina v primeri s knjižnim darom, ki ga društvo nudi svojim članom.

V imenu preglednikov računov je poročal predstojnik mestne policije dr. Al. Trstenjak; pregledniki so našli blagajnikovo delovanje v najlepšem redu in zato predlaga blagajniku absolutorij, kar je občni zbor soglasno sprejel.

Poročilo o društvenem arhivu je podal ban. arhivar Fr. Baš. Glej: Banovinski arhiv v Mariboru.

Poročilo o društveni knjižnici je podal ravnatelj J. Glaser. Objavljeno bo v prihodnjem zvezku Časopisa.

Glede članarine je občni zbor soglasno sprejel predlog odbora, da ostane neizpremenjena, 50 din letno.

Za preglednike računov so bili na predlog dr. J. Tominšeka soglasno izvoljeni narodni poslanec dr. Ivan Jančič, direktor drž. realne gimnazije dr. Matko Heric in predstojnik mestne policije dr. Alojzij Trstenjak.

Pri slučajnostih je v imenu lavantinskega knezoškofa želel mons. J. E. Vreže društvu vso srečo pri delu, zlasti, da bi uspelo pri pridobivanju novih sodelavcev. V imenu mariborskega župana dr. A. Juvana je izročil društvu pozdrave magistratni ravnatelj Fr. Rodošek, ki je zagotovil društvu podporo od strani mestne občine tudi v bodoče. Obema gubernikoma se je zahvalil podpredsednik ter ju zagotovil, da bo ZDM tudi v bodoče storilo vse, kar bo mogoče ter da bo imelo trajno na srečo skrb za proučevanje vsega svojega delovnega teritorija, zlasti še mesta Maribora. S pozivom, da vedno in povsod vabimo svoje prijatelje v ZDM ter da izrabimo vsako priliko za agitacijo za ZDM, je podpredsednik občni zbor zaključil.

Banovinski arhiv v Mariboru.

Banovinski arhiv v Mariboru je v preteklem letu nadaljeval zbiranje, urejevanje in proučevanje arhivalij v pripadajočem mu področju.

Največja in radi pokrajinske strnjenosti najvažnejša nova zbirka so arhivalije gospoščine in okrajnega sodišča Gornji grad, katere je ljubljanska škofija v študijske svrhe predala v varstvo Zgodovinskemu društvu v Mariboru. Za narodnostno zgodovino naših severnih krajev pomembna pridobitev so stenografski protokoli poslanske in gosposke zbornice državnega zbora na Dunaju iz let 1861.—1918. S to pridobitvijo je postalo v Mariboru lažje smotrno študiranje domače narodne zgodovine, ker so državnozbornske razprave zlasti za narodnostne boje dokumentarne važnosti. S pridobitvijo državnozbornskih protokolov je stopila v ospredje nova naloga, pridobiti tudi stenografske protokole deželnih zborov v Gradcu in v Celovcu, ki izpopolnjujejo državni zbor.

V zvezi z započetim urejevanjem gornjegrajskih arhivalij se je inventariziral in deloma prepisal tisti arhiv na Ljubnem, katerega je za to ljubenska občina drage volje dala na razpolago. Ljubenskemu arhivu sledi arhiv iz Rečice ob Savinji, vse v namenu dobiti podroben vpogled v gradivo, ki se je še ohranilo na našem podeželju, letos na Gornjegrajskem. Uredili sta se zbirki medvojnega in prevratnega gradiva. Obenem s tem urejevanjem se je začelo izpopolnjevanje zbranega gradiva z zapisovanjem osebnih izpovedi aktivnih še živečih medvojnih in prevratnih delavcev, zlasti tam, kjer je gradivo nepopolno. To začetno delo bodo nadaljevali l. 1938. Nujno je postalo to delo v zvezi z izdajo Maistrovih spominov in gradiva za zgodovino prevrata v Podravju in Pomurju v AZN. V to svrhu je rodbina pokojnega generala Rudolfa Maistra predala Zgodovinskemu društvu vso prevratno zapuščino generala Maistra. Radi tega bo v jubilejnem letu najprimerneje za BAM, da z započetimi osebnimi interviewi izpopolni stare kakor tudi nove medvojne in prevratne zbirke, zlasti tam, kjer manjkajo vsaka časopisna ali druga poročila.

Pri zbiranju arhivalij so BAM tudi v preteklem letu pomagali mnogi dobrotniki. Sreski načelnik v Dravogradu I. Milač je naklonil vrsto koroških plebiscitnih tiskov, s katerimi se je izpopolnila koroška plebiscitna zbirka; dr. M. Heric, upr. N. I. Vrabl, B. Rotter in dr. A. Dolar so darovali material za mariborsko preteklost v predvojni, medvojni in prevratni dobi, J. Loos pa za sodobni Maribor; kr. banska uprava dravske banovine je po naklonjenosti g. podbana dr. S. Majcena naklonila BAM večino zapisnikov iz zasedanj banskih svetov, gozdarski oddelek pa poročilo o stanju našega gozdarstva in lovstva l. 1936. z dodatkom; dr. Fr. Lukman je podaril arhivalije o Sv. Petru pod Mariborom, dr. J. Glonar personalije in dr. Fr. Sušnik rokopisa Fr. Ks. Meška. Vsem dobrotnikom iskrena hvala!

Pri nadaljevanju zbiranja posnetkov o ljudskem življenju so sodelovali z BAM I. Horvat v Mali Polani, A. Stanjko pri Sv. Ani v Slov. g. in A. Ferlinc v Lokavcu.

Kakor dosedaj je vzdrževal BAM tudi letos stike z javnostjo, da je pomagal pri znanstvenem in kulturnem delu oblasti in javnih ustanov ter je zlasti z zgodovinskimi predavanji širil smisel za našo pokrajinsko in krajevno preteklost.

BAM je uverjen, da se bliža čas, ko se bo obenem z rešitvijo mariborskega muzejskega vprašanja preselil v nove trajne prostore v mariborskem gradu. V to svrhu je že pripravil vse za selitev ter pridržal izven za selitev pripravljenih arhivalij samo tiste, ki se bodo predvidoma največ uporabljale, in neurejene arhivalije, katerih ureditev bo trajala dve leti, torej čas, do katerega računamo, da se bo preselitev BAM izvršila.

Delo BAM je omogočala kr. banska uprava dravske banovine, ki mu je dovolila v proračunu vsoto 15.000 dinarjev za materialne izdatke. Pri znanstvenem delu pa je hodil BAM roko v roki s študijsko knjižnico, Muzejskim društvom in Zgodovinskim društvom v Mariboru ter mnogokrat iskal in vedno našel pomoč in razumevanje pri spomeniškem konservatorju dr. Fr. Steletu in univ. prof. dr. Fr. Lukmanu.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 16. decembra 1937 do 28. februarja 1938.

- Družba sv. Mohorja, Celje: Cerkvinih očetov izbrana dela. 1. Lukman Fr. Ks., Izbrani spisi sv. Cecilija Cipriana. 1938. — Škafar I., Družba sv. Mohorja in Slovenska Krajina, 1937.
- Polskie towarzystwo historyczne, Lwów: Kwartalnik historyczny. LI, 3—4. 1937. — Wiadomości historyczno-dydaktyczne. V, 3—4. 1937.
- Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk, Poznań: Prace Komisji Historycznej. IX, 2; X. 1936. — Sprawozdania Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk. X, 1—3. 1937.
- Archeografo Triestino. XLIX. Trieste 1936.
- Atti e memorie della R. Accademia di scienze, lettere ed arti in Padova. Nuova serie. Vol. LII. Padova 1936.
- Blätter für Heimatkunde. XVI, 1. Graz 1937.
- Bratislava. XI, 1—2. Bratislava 1937.
- Carinthia. 127, 1—2. Klagenfurt 1937.
- Čas. XXXII, 3—5. Ljubljana 1937—1938.
- Časopis československých knihovníků. XVI, 3—6. Praha 1937.
- Český časopis historický. XLIII, 3—4. Praha 1937.
- Jugoslovenski istorijski časopis. III, 1—4. Ljubljana-Zagreb-Beograd 1937.
- Dobrovoljci, kladivarji Jugoslavije. 1912—1918. Zbrali in uredili dr. Turk Ernest, Jeras Josip, Paulin Rajko. Ljubljana 1936.
- Ephemeris Dacoromana. VII. Roma 1937.
- Centralnaja Evropa. X, 6; XI, 1. Praga 1937—1938.
- Gajret. XIX, 1—3. Sarajevo 1938.
- Gaheis A., Lauriacum. Linz 1937.
- Germania. XXII, 1. Berlin 1938.
- Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu. XII. Beograd 1937.
- Chaura K., Denáry českého vévody Vratislava II. Praha 1937.
- Letopis Matice Srpske. 348; 349, 1—2. Novi Sad 1937—1938.
- Ljubljanski škofijski list. LXXIV, 11—12; LXXV, 1—2. Ljubljana 1937—1938.
- Matasović J., U Vinkovcima prije jednog stoljeća. Osijek 1937.
- Matica rada. I, 6—7. Beograd 1938.
- Mentor. XXV, 5—7. Ljubljana 1938.
- Misel in delo. III, 12; IV, 1. Ljubljana 1937—1938.
- Murko M., Das Original von Goethes »Klaggesang von den edlen Frauen des Asan Aga« (Asanaginica) in der Literatur und im Volksmunde durch 150 Jahre. Brünn 1937.
- Napredak. XII, 12; XIII, 1—2. Sarajevo 1937—1938.
- Pavičević M. M., »Gorski vijenac« kao narodno djelo. Ljubljana 1937.
- Popotnik. LIX, 3—6. Ljubljana 1937—1938.
- Slovenski pravnik. LII, 1—2. Ljubljana 1938.
- Južni pregled. XI, 12. Skopje 1937.
- Umetnički pregled. I, 3—5. Beograd 1937—1938.
- Slovanský přehled. XXIX, 10; XXX, 1—2. Praha 1937—1938.
- Prilozi proučavanju narodne poezije. IV, 2. Beograd 1937.
- Nova revija. XVI, 6. Makarska 1937.

Československo-jihoslovanská revue. VII, 7—8. Praha 1937.
 Revue des études slaves. XVII, 1—4. Paris 1937.
 Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. XVII; XVIII. Warszawa 1937.
 Ruch słowiański. S. II, R. II, 11—12; III, 1—2. Lwów 1937—1938.
 Sborník Matice Slovenskej. XIV, 1; XV, 1—3. Turč. Sv. Martin 1936—1937.
 Slavia. XV, 1. Praha 1938.
 Die Kärntner Slowenen. Klagenfurt 1937.
 Sodobnost. V, 11—12. VI, 1—2. Ljubljana 1937—1938.
 Stimmen aus dem Südosten. I, 3—4. München 1937.
 Sudeta. XIV, 1. Reichenberg 1938.
 Slovenski učitelj. XXXIX, 1—2. Ljubljana 1938.
 Vasi szemle. V, 1—2. Sombathely 1938.
 Bogoslovni vestnik. XVII, 4. Ljubljana 1937.
 Planinski vestnik. XXXVII, 12; XXXVIII, 1—2. Ljubljana 1937—1938.
 Ribiško-lovski vestnik. IV, 11—12. Ljubljana 1937.
 Zdravniški vestnik. IX, 10—12. Ljubljana 1937.
 Franjevački vijesnik. XLV, 1—3. Beograd 1938.
 Numismatické zprávy. V, 1. Praha 1938.
 Žena in dom. IX, 1—2. Ljubljana 1938.

Od publikacij ZDM so v zalogi še:

ČZN II—X; XIV—XXIV. Cena din 60, za člane din 40 (v inozemstvu din 50). XXV—XXXI. Cena din 75, za člane din 50 (v inozemstvu din 60). XXXII. (Kovačičev zbornik.) Cena din 100, za člane din 50 (v inozemstvu din 60). Kazalo ČZN I—XX. Cena din 50, za člane din 30 (v inozemstvu din 40). — Kovačič Fr.: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Din 50, po pošti din 53. — Marolt Marijan: Umetnostni spomeniki Slovenije. III. Dekanija Celje. I. Din 50, za člane din 35. II. Din 50, za člane din 35. — Strmšek Pavel: Dramatično društvo v Mariboru. Din 10. — Štrekelj Karel: Historična slovnica slovenskega jezika. 1.—2. à din 10, 3. din 3. — Zgodovinska knjižnica. I, 1. Krajevne kronike. Din 3.— Zgodovinska knjižnica. I, 2. Prazgodovinske izkopine. Din 3. — Narodopisna knjižnica. 2. Möderndorfer V.: Narodno blago koroških Slovencev. Din 25. — Boršnik M.: Aškerčeva bibliografija. Din 30. — AZN I. (Slomščekova pisma.) Din 100. AZN II. (Šašel J.—Ramovš Fr.: Narodno blago iz Roža.) Din 35.

Poleg tega ima ZDM v zalogi tudi naslednje publikacije: Mravljak J.: Vuzenica. II. Din 15. — Orožen I.: Das Dekanat Oberburg. Din 25. — Strmšek P.: Zur älteren Geschichte der westlichen Südslawen. Din 10.